Адам Глобус

Замак

УДК 882
ББК 84(4Беі)
Г 54

Глобус Адам
(Адамчык Уладзімір Вячаслававіч)
Г 54 Замак /

У кнізе «Замак» змешчаны найлепшыя дэтэктывы вядомага беларускага літаратара Адама Глобуса.

УДК 882
ББК 84(4Беі)

ISBN

ЗАЎСЁДЫ СВЕТЛА КАЛЯ ТУРЭМНЫХ МУРОЎ

Трылер

Пралог.
ПІШЧАЛАЎСКІ ЗАМАК

Больш за дзвесце гадоў пад шарым мінскім небам стаіць шары Пішчалаўскі замак. Як і большасць каралеўскіх палацаў, з часам ён абярнуўся турмою.

Прастакутнік, фланкіраваны прысадзістымі зубчастымі вежамі, пазней абнеслі яшчэ адным мурам, зацягнутым паверсе калючым дротам. Паміж першым і другім абводам расцягнулі на зямлі сетку з калючага дроту. Усе дрэвы вакол турмы спілавалі на ўзроўні знешніх муроў. Як бастыёны, на рагах паставілі бетонныя піраміды кулеўлоўнікаў.

Пішчалаўскі замак — той помнік архітэктуры, да якога не прыводзяць экскурсій, які не з’яўляецца на паштоўках і ў альбомах, на тле якога не фатаграфуюцца турысты. Гэта адзіны замак на Беларусі, які не стаў сувенірам, і таму захаваў сваю годнасць, уладнасць і ягамосць. Пра яго стараюцца не згадваць, а калі ўжо нестае аргументаў, каб спалохаць, у сталіцы зазвычай кажуць: «Пішчалаўскі замак побач».

Колькі розныя ўлады, ад германцаў да расійцаў, не збіраліся вынесці турму за межы горада, нічога не атрымлівалася: бо ніхто ў цывільным не наважыўся ўвайсці пад змрочныя скляпенні і гаспадарыць там. І нават калі ўзнікла неабходнасць

ушанаваць памяць аднаго з вязняў — паэта Якуба Коласа, дык замест таго, каб прышрубаваць мемарыяльную табліцу на Пішчалаўскі замак, турэмныя ўлады перадалі музею дзверы ад камеры. Магчыма, гэта былі і не тыя дзверы, за якімі сядзеў паэт. Але хто ведае?..

Ахоўнік Баляслаў Катавіцкі крочыў турэмным калідорам. Паўсюль панавала эстэтыка кратаў, і нават лямпачкі былі забраныя ў драцяныя плафоны. Спіну ахоўніка перакрыжоўвала скураная партупея. Тупым бляскам зіхцелі ялавыя боты. Вострае рэха крокаў крышылася аб сцены. Каля пляча колеру хакі плыла чарада пранумараваных дзвярэй. На рэмені ўздрыгвала важкая звязка ключоў.

Катавіцкі спыніўся і адчыніў дзвярное акенца. Камера патанала ў дзяжурным святле. Баляслаў адамкнуў дзверы. З камеры патыхнула цяжкім духам страты. Ахоўнік стаў у парозе і заклаў вялікія пальцы за рэмень. У куту на падлозе скурчыўшыся сядзеў вязень у вайсковай форме. Рукі з перарэзанымі венамі ляжалі на каленях. Набрынялыя крывёю нагавіцы выдавалі чорнымі. Па цэментавай падлозе ледзь заўважна шырылася крывавая калюга. У пальцах вязень сціскаў лязо.

Катавіцкі глянуў на гадзіннік. Ахоўнік зноў няспешна пайшоў пустым калідорам. На тарцавой сцяне вісеў тэлефонны апарат без дыска. Катавіцкі зняў трубку і паведаміў:

— Адзінаццаты пост. Здарэнняў няма.

У кабінеце начальніка турмы ва ўсіх крэслах, апроч ягонага, на дзесяць сантыметраў былі падпілаваныя ножкі. Калі прысутныя рассаджваліся, што здаралася нячаста, то начальнік заўсёды ўзвышаўся на паўгалавы. Хто і калі прыдумаў іерархію з крэслаў — невядома. Паданне гаворыць, што гэта зрабіў падчас першай сусветнай вайны кайзераўскі афіцэр, але ўсе начальнікі, што займалі кабінет пазней, з задавальненнем выкарыстоўвалі знаходку і нават загадвалі адпілоўваць ножкі ў новых крэслаў.

Паветра ў кабінеце настоенае на едкім папіросным дыме, трайным адэкалоне і вайсковай форме. Агромністы, бы шафа, металёвы сейф, у які лёгка можна схаваць чалавека, мастакі-вязні расфарбавалі пад італьянскі мармур. Самым рамантычным аздабленнем кабінета глядзелася зубчастая вежа за акном.

Баляслаў Катавіцкі быў адным з тых, каму начальнік турмы не прапаноўваў сесці. Іхняя размова пачалася так:

— Ведаеш, нашто выклікаў? — начальнік сеў на высокае крэсла.

— Не, — адказаў Катавіцкі.

— Спадзяешся атрымаць падзяку?

— ...

— Думаеш, прапаную табе сваё крэсла, каб заўтра палову вязняў з камераў перанеслі ў морг? — начальнік быў задаволены жартам.

— Я не супраць, — без ценю іроніі пагадзіўся ахоўнік.

— І я не супраць, каб ты напісаў рапарт на звальненне.

— Нашто? Кантракт скончыцца толькі праз год.

— Для мяне твой кантракт скончыўся ўчора. Бо толькі ты мог сказаць: «Здарэнняў няма». А я папярэджваў, што на вязня ёсць спецыяльны загад.

— Вены рэзаў не я.

— Але ў камеру ты заходзіў.

— Ён быў нежывы.

— Ён паміраў паўночы, а ты праз кожныя паўгадзіны дакладаў: «Здарэнняў няма». Скончым. Рапарт на стол. І памятай, для цябе Пішчалаўскі замак заўсёды побач.

Дома Баляслаў Катавіцкі зняў форму, але не павесіў на плечыкі, а пазразаў іменныя цэтлікі і акуратна спакаваў яе ў поліэтыленавы пакет. Боты звязаў вяровачкаю за матузкі на халявах. Пакет з формаю і боты Катавіцкі вынес на сметнік. Форму закінуў у кантэйнер, а боты пашкадаваў і паставіў на зямлю.

Раздзел першы.
АХОЎНІК

Баляслаў Катавіцкі ішоў праспектам, бязмэтна і павольна. Рукі ў кішэнях доўгага незашпіленага плашча. Вузкія чаравікі на тонкай скуранай падэшве выдавалі бязважкімі і мякка апускаліся на

сухі травеньскі асфальт. Раптоўны перагон ветру вынес з падваротні слуп вясновага пылу, у якім круціліся шматкі газет, цукерачныя абгорткі і каляровыя паперкі ад жавальнай гумкі. Баляслаў павярнуўся бокам і прыгнуў палі капелюша. Жвір, падхоплены ветрам, секануў па твары, і Катавіцкі рэзка павярнуўся да яго спінай. Каля бакалейнай вітрыны стаяў саракагадовы мужчына, на ім нават цывільныя марынарка і кепка глядзеліся уніформаю.

Катавіцкі адчуў, што за ім сочаць, і пачаў шукаць па кішэнях цыгарэты. Але паліць не стаў, бо на другім баку праспекта заміргаў светлафор. На жоўтае святло Баляслаў паспеў перабегчы на другі бок. Незнаёмец стаяў на астраўку пасярод дарогі, адрэзаны ад тратуараў трайным радам машын і тралейбусаў.

Катавіцкі зайшоў у кнігарню, прабег праз прылаўкі і стэлажы. Другія дзверы выводзілі на завулак. Насупраць гарэла ліхтарня метро. На эскалатары Катавіцкі зноў азірнуўся — незнаёмца за ім не было. Пустыя рыфлёныя сходы ішлі, здавалася, пад столь. Доўгім тунелем ён перайшоў на суседнюю станцыю. Калі за Баляславам ссунуліся вагонныя дзверы, адчуванне, што за ім сочаць, знікла. Цягнік набіраў хуткасць. Мільганулі і зліліся ў адно чыгунныя цюбінгі тунеля. Катавіцкі пачаў прыглядацца да пасажыраў. Двое хлопчыкаў трымалі на каленях плецены з лазы кошык з пасястай коткаю. Старая кабета сядзела насупраць, заплюшчыўшы вочы і склаўшы рукі на

самаробнай кавеньцы. Маладзён з незапамінальным тварам гартаў музычны часопіс... Ніхто не парушаў будзённасці, апроч маладога мужчыны з важкім фотакуфрам цераз плячо. Той па чарзе прыглядаўся да пасажыраў, нібыта шукаў ахвяру для газетнага фотанарыса. Васількова-ільдзістыя вочы на адно імгненне сустрэліся з цяжкім іртутным позіркам Катавіцкага. Цягнік спыніўся. Фотакуфар хіснуўся і ляпнуў па джутавай назе. Катавіцкі не спяшаўся выходзіць, і толькі калі з дынамікаў прагучала папярэджанне: «...дзверы зачыняюцца», — выскачыў на перон.

Як кадры фотастужкі, паплылі вокны вагонаў.

Баляслаў перасеў у сустрэчны цягнік, сеў у тарцы паўпустога вагона, насунуў на вочы капялюш і, не ўзнімаючы галавы, праехаў дзве станцыі.

Ён выйшаў на вакзале. На плошчы заўсёдная мітусня зноў прымусіла азірнуцца. Мільганне незнаёмых твараў аднавіла пачуццё небяспекі. Катавіцкі шпарка накіраваўся да прахадных універсітэцкіх двароў. Праз высокую арку ён трапіў на парадны пляц перад Чырвоным касцёлам. Пад неараманскімі вежамі на цвінтары стаяла купка мнішак, над імі ўзвышалася міндалеабрысная шапачка ксяндза. Баляслаў праз касцельную галерэю прайшоў у сквер, дзе на лаўцы перад фантанам нарэшце запаліў цыгарэту. Паміж гатэлем і рэстарацыяй высілася кутняя вежа Пішчалаўскага замка. Дапаліўшы цыгарэту, ён зайшоў у бар, дзе непрыгожая жанчына ў маленькіх акулярах ветліва спытала з-за стойкі:

— Вам, як звычайна, падвоеную?
— І сто белавежскай...
— Тады, відаць, і канапку з вяндлінаю?
— Як звычайна...
Калі Катавіцкі разлічваўся, да стойкі падышоў мужчына ў шэрам паліто, чорны шалік кантраставаў з сівізною:
— Мне тое ж самае, толькі без кавы, — ён паставіў перад сабою пераламаную напалам банкноту.
Былому ахоўніку падалося, што звярталіся да яго. Ён прыгледзеўся да мужчыны, які нечым нагадваў настаўніка элітарнага ліцэя. Твар выдаваў знаёмым, але Катавіцкі так і не здолеў успомніць, дзе бачыў яго раней.
Мужчына ўзяў чарку, накрыў яе лустачкай канапкі, прайшоў у дальні кут бара і сеў на высокі зэдлік побач з Баляславам.
Халодны мармур стойкі сцюдзіў далоні. Катавіцкі запытальна паглядзеў на незнаёмца.
— Нам з вамі трэба пагаварыць, — сказаў той.
Катавіцкі не адказаў. Гаварыць з незнаёмцам, падобным да настаўніка, яму не хацелася, бо праз вітрыннае шкло ўбачыў чалавека ў марынарцы.
Пазней Баляслаў не раз будзе згадваць гэту сустрэчу, малапрыемны момант, калі невядомы чалавек правільна вымавіць тваё імя і прозвішча, але ніколі не пашкадуе, што пагадзіўся на размову.
— Я правільна назваў ваша імя?
— Так, але адкуль...

— У мяне да вас прапанова, і прапанова не зусім звычайная. Я знайшоў вам працу. Тое, што скажу зараз, можа падасца дзіўным, але вопыт падказвае — я не памыліўся.

Катавіцкі выпіў чарку белавежскай і надкусіў канапку.

— Я слухаю...

— Спачатку адкажыце на колькі пытанняў.

— Калі ласка.

— У вас ёсць сваякі?

— Няма, — адказаў Баляслаў.

— Вы забівалі чалавека?

— Не, ніколі.

— Але кіраўніцтва менавіта так расцаніла здарэнне ў Пішчалаўскім замку.

— Яны палічылі, што самагубца можна было ўратаваць, але памыліліся. Нашто замінаць чалавеку рабіць наканаванае?

— З вашых слоў вынікае: ахвяра — вы, а кіраўніцтва не мела рацыі, падпісаўшы рапарт.

— Я не той чалавек, каб быць ахвяраю. Вы ж самі сказалі, я — забойца.

— Ці не занадта лёгка вымаўляеце гэта слова? — мужчына з тварам настаўніка нарэшце зрабіў глыток белавежскай.

— Не задумваўся. Калі працуеш у ахове — прывыкаеш і да смерці. Зрэшты, усё жыцце — падрыхтоўка да яе. Адзінае пытанне, над якім варта задумвацца, — марнасць жыцця.

— Пакінем гэту тэму. Я знайшоў вам працу, і яна непасрэдна знітавана з забойствам. Падумайце.

Праз тыдзень-два я знайду вас. Вось грошы, — на мармур стойкі легла капэрта, — тут няшмат, але хопіць, каб два тыдні не ўладкоўвацца на працу і не задаваць непатрэбных пытанняў.

— На каго я буду працаваць? — Катавіцкі ўзяў капэрту.

— На мяне, — мужчына падаў руку, — Рублеўскі.

Ён падняўся і, не развітваючыся, выйшаў.

За вітрынным шклом мільганула постаць у марынарцы.

Баляслаў разарваў капэрту, выняў банкноту:

— Яшчэ сто белавежскай.

Жанчына адмерала настойку і спытала:

— Знаёмы?

— Мой настаўнік.

Кватэра Баляслава Катавіцкага нагадвала майстэрню. Пасярэдзіне пакоя на авальным стале высіўся незавершаны макет Мірскага замка. Папярова-кардонныя вежы былі расфарбаваныя акварэллю пад старасвецкія цагляныя муры. Па сценах — афорты Джавані Бацiста Піранэзі з серыі «Турмы». На незашклёных стэлажах — бляшанкі з фарбамі і слоікі з клеем. Пад вакном, замест пісьмовага стала, — варштат. На ім акуратна раскладзены рознакаліберныя нікеліраваныя прылады: нажніцы, пінцэты, скальпелі…

Катавіцкі падсунуў да стала з замкам абцягнуты пурпуровым аксамітам фатэль. Тонкім пэндзлікам пачаў расфарбоўваць дахавіцу на замкавай вежы.

Адна за адною ўзнікалі пад пэндзлікам мініяцюрныя прамакутнікі: яны, як клеткі ў вучнёўскім сшытку, складаліся ў радкі. Але думкі Баляслава былі далёкія і ад гэтага пакоя, і нават ад нядаўніх падзей...

Першая навела-мроя Баляслава Катавіцкага

У Мірскім замку балявалі. Князь Радзівіл жаніў свайго сына. За накрытымі ў замкавым двары сталамі весяліліся госці. На засланых ільнянымі абрусамі сталах красавалася столькі шэдэўраў кулінарнага мастацтва, што паводле іх мажліва было скласці цэлы фаліянт з рэцэптаў і парадаў лепшых кухняў свету. Вабныя пахі ахутвалі замак, плылі над возерам і расцякаліся па мястэчку, дзе сквапныя жыды-крамнікі глыналі сліну, а рамеснікі кроілі сала.

Па замкавых галерэях навідавоку ва ўсіх гасцей павольна рухалася чарада служак са срэбнымі сподамі ў руках. Гэтая чарада замыкала ў кола і паднявольнае царства кухара, і княжацкі фэст.

Чаляднік Антон вынес з кухні залацістае смажанае парася, нафаршыраванае блінцамі, яблыкамі і нечым такім духмяным, ад чаго нават у сытага шляхціча ўзнікала жаданне схапіцца за відэлец. На вежавых сходах Антон ледзь не ўпусціў спод, калі сутыкнуўся з пакаёўкай Яняю. Мажная прыгажуня ў святочным хвартуху заступіла дарогу.

— Гэта ты мне нясеш? — Яніна ўсмешка рассунула румяныя шчокі.

— А ты не ведаеш, чым гэта ён так пахне? — Антон паднёс парася ад Янінай усмешкі. — Нечым такім... У мяне ажно страўнік курчыцца.

Яня пасур'ёзнела:

— Нафаршыраваны.

— Я і без цябе ведаю.

— Дай пакаштаваць, і я скажу, чым.

— Ты што, здурэла? Яго ж загадана паставіць на княжацкі стол!

— А хіба я горшая за князёўну? Ты толькі паглядзі на мяне, — пакаёўка прыўзняла далонямі вялікія, як падушкі з княжацкай спачывальні, грудзі.

— Ведаю, ведаю — там, дзе ты, там і грэх.

— А калі ведаешь, то нясі парася не да стала, а на ложак.

— А як заўважаць? — на Антонавым твары мільгануў сполах.

— Князь не свінапас, каб свіней лічыць.

Залацістае малочнае парася з райскім яблычкам у лычы патанала ў карункавых лістах салаты.

Антон апусціў спод на белы покрыў квадратнага ложка:

— А можа, не трэба? Мне ж заб'юць... — безнадзейна прапанаваў Антон.

Яня ўзбілася з нагамі на ложак, выхапіла з парасячага лыча райскі яблык і засунула за шчаку.

— Задзірай спадніцу, — Антон пасунуў спод на край ложка.

— Спачатку давай глянем, што там у сярэдзіне, — Яня легла на жывот і пацягнулася за парасём.

— Ну, тады і я гляну, — Антон завярнуў спадніцу Яні на плечы.

Перад Антонавым тварам крутнуліся белыя, як палітыя смятанаю, клубы. Яня ўскочыла на калені і штурхнула Антона:

— Не буду ж я есці і мілавацца!

— Добра, — Антон падпоўз да спода і разламаў парася: у лісце салаты пападалі гарачыя блінцы.

Пульхнымі пальцамі Яня схапіла блінец і адкусіла палову.

Антон злупіў з парасяці хрумсткую скурку.

— Гарэхі, аблыкі і гусіная пячонка з каляндраю, — з поўным ротам ледзь пералічыла Яня.

— І грыбы, грыбы ёсць, — удакладніў Антон і закусіў блінец вялікім салатным лістом.

— А ў лычы яшчэ суніцы і міндал, — Яня абсмактала тлушч з вялікага пальца.

— А каб віна, я б яшчэ адно парася з'еў, — запэўніў Антон і скінуў нагавіцы.

— Пачакай, хвартух нашто крухмаліла, здыму, а то пакамечыцца.

Яня ўскінула спадніцу і падставілася. Антон прыладкаваўся да сметанковых клубоў і ўзяўся за Яніны грудзі.

На срэбным сподзе падскоквала парасячая галава.

Антон з Яняю так захапіліся гулямі, што не заўважылі, як у пакой ускочыў вялікі пярэсты сабака. Ён ухапіў са споду парасячую галаву, і, адно матлянуўшы закручаным хвастом, пацягнуў здабычу за дзверы.

На вежавых сходах мажардом паліў люльку і праз вузкую мушкетную байніцу сачыў за баляваннем. Паўз яго прабег сабака з парасячаю галавою ў пашчы. Мажардом гукнуў, але той не спыніўся. Тады мажардом паклаў люльку на байніцу і крадком выйшаў на калідор. Праз прачыненыя дзверы ён згледзеў высока ўзнятыя Яніны ногі над худымі Антонавымі плячыма.

Спод у чарговы раз падскочыў і грымнуўся з высокага ложка на люстраны паркет. Яня войкнула, павярнулася і ўбачыла злосны твар раз'юшанага мажардома. Яна сціснула каленьмі Антонаву галаву. Той, не разумеючы, што адбылося, вылаяўся. Мажардом падскочыў і выцяў Антона нагою ў жоўтым боце пад рэбры, завярнуўся і выйшаў з пакою.

Антон адно паспеў ускласці нагавіцы, а Яня завязаць матузкі накрухмаленага хвартуха, як у пакой забегла варта.

Князь, выслухаўшы мажардома, рассмяяўся:

— Дык хто з вас больш з'еў? Відаць, румяная адно свінячы хвост пакінула?

— Гэта ўсё ён, я толькі райскі яблычак пакаштавала, — Яня выцірала слёзы рогам хвартуха.

— Дык ты што, цэлае парася з'еў? — з недаверам запытаў князь.

— А каб было віно, я б яшчэ адно мог з'есці, — недарэчна пахваліўся чаляднік.

— Зараз паглядзім.

Князь загадаў прынесці і паставіць перад Антонам яшчэ адно парася. Другое было ў два разы

большае за першае, бо кухар, відавочна, стаяў на баку князя, а не служкі.

— Калі з'ясі — дарую, а не з'ясі — скуру злуплю...

Вырачыўшы вочы, Антон запхаў пальцамі ў рот апошні кавалак смажанай парасяціны. Князю падалося: з вялікага спода пасміхаецца парасячая галава.

— Такога небяспечна трымаць у замку, — заўважыў князь і загадаў: — Выкінуць ненажэру і ягоную палюбоўніцу за браму.

Калі Антон з Яняю выйшлі да мястэчка, ненажэрнага чалядніка нарэшце званітавала. Ён азірнуўся на замак, вежы якога адбіваліся ў нежывым люстэрку штучнага возера, і змрочна сказаў:

— Ты будзеш сведкаю, а мажардома я заб'ю!

Баляслаў сядзеў перад макетам Мірскага замка і вострым пэндзлікам маляваў шалёўку на браме. У пакоі было цёмна, адно толькі макет ззяў пад чатырма настольнымі сафітамі.

Катавіцкі з Рублеўскім сустрэліся на стадыёне. Яны прайшлі доўгай ампірнай галерэяй і нарэшце завярнулі ў вузкі пераход пад трыбунамі. Двое рабочых у памаранчыкавых камізэльках паверх ватовак падмяталі гумовую бегавую дарожку. Безжыццёвыя прыступкі трыбун вялі ў неба.

Рублеўскі заслаў пыльную лаўку сённяшняй газетай. Баляслаў сеў побач:

— Я не люблю стадыёны.

— Дарма. Кожны стадыён разлічаны на гладыятараў. Толькі цяпер навучыліся падмяняць сапраўдны бой таннымі гульнямі. Людзі страцілі годнасць і не ўмеюць паміраць.

— Хіба можна навучыцца паміраць? Навучыцца можна толькі таму, што робіш не адзін раз.

— Вучацца на памылках.

— Спадзяюся, я не паспеў памыліцца? — спытаў Катавіцкі.

— Як сказаць, — Рублеўскі паглядзеў, як сыходзяць са стадыёна рабочыя.

— Дык што я мушу рабіць?

— Забіваць.

— Прапануеце стаць катам?

— Забойцам. Спадзяюся, з цягам часу зразумееце: кат — толькі выканаўца, а забойства — найвышэйшае з мастацтваў. Я зраблю з вас мастака.

Колькі хвілін Рублеўскі пакінуў на адказ, але Катавіцкі маўчаў.

На пыльныя стадыённыя трыбуны зацерушыў імжысты дождж. Паярчэла трава футбольнага поля. Сеткаю тонкіх рысак пакрыўся тынк муроў.

— Магу я адмовіцца? — спытаў Баляслаў.

— Гэта апошняе, што вы можаце: зрабіць памылку.

— Згодны.

Рублеўскі падняўся:

— Каб скончыць размову, хадземце падпішам кантракт.

Яны зайшлі на прадапошні паверх звычайнага жылога дома.

— Аддзел кадраў? — спытаў Катавіцкі.

— Гэта места, дзе нам ніхто не будзе перашкаджаць, — Рублеўскі адамкнуў дзверы доўгім, падобным да штопара, ключом.

З-за металёвых стэлажоў з апаратураю і дзюралевых жалюзі на вокнах кватэра нагадвала радыёрубку падводнай лодкі. Адзінаю мяккаю рэччу ў пакоі была парэпаная скураная канапа, перад якою на часопісным століку ляжала канторская папка.

Рублеўскі падаў Баляславу вечнае пяро:

— Покуль вы будзеце запаўняць дакументы, я згатую каву.

Катавіцкі пераадольваў непрыязь да ўедлівага, застарэлага паху каніфолі і гарэлай ізаляцыі, што грунтоўна панавалі ў памяшканні. Але нягледзячы на знешнюю спраўнасць, было відавочна, што апаратуру спісалі.

Рублеўскі перачытаў напісанае:

— Але не ўсё, — ён паклаў перад Баляславам два чыстыя аркушы, — пастаўце подпіс.

Не пытаючыся, Катавіцкі падпісаў.

Раздзел другі.
АКЦЁРКА

Баляслаў стомлена ішоў уздоўж цаглянага мура. Плямісты маскхалат быў перапэцканы ў глей. Цяжкія высокія чаравікі гразлі ў вільготным жвіры.

З-за рога з'явілася і завісла над Катавіцкім постаць з сякераю ва ўзнятых руках. Баляслаў ускінуў пісталет, ломкі гук стрэлу патануў у лабірынце палігонных пабудоў. У брызентавых грудзях манекена заззяла ірваная дзірка, дыктавая сякера адляцела ўбок і ўваткнулася ў жвір.

«Ніколі не пытайся "нашто?", ніколі не цікаўся "чаму?", — казаў Настаўнік, — гэта справа чыноўнікаў, а не мастакоў. Ты павінен задумвацца над пытаннямі: "як?", "дзе?", "калі?". І твае пытанні больш складаныя, чым іхнія. Твае пытанні вечныя, а іх — залежныя ад сістэм, кодэксаў і дзяржаў».

Тонкія металёвыя прэнты-папярочкі пажарнай драбіны рэзалі рукі. Незацвярдзелыя нацёкі алейнае фарбы расціскаліся пад пальцамі. У разадраным маскхалаце на плячы чырванеў шнар. Катавіцкі з пажарнай драбіны паставіў нагу на падваконне, і адразу ў ваконным прагале супрацьлеглай сцяны ўзнікла дыктавая грудная мішэнь. Вайсковы чаравік слізгануў па свежай фарбе падваконня, з вышыні другога паверха Катавіцкі абрынуўся на ўтрамбаваны глей.

«Ты робіш толькі адно парушэнне ў агульнапрынятай маралі, і тэатр ператвараецца ў сапраўднае жыццё, — казаў Настаўнік. — Ты знішчаеш мяжу, рысу, раму паміж акцёрамі і гледачамі, ты яднаеш іх. І тады ніхто не можа зразумець: акцёр

ён ці глядач. Для цябе непадзельныя, зліваюцца ў адно этыка і эстэтыка. Хай іншыя думаюць, што Гай Юлі Цэзар і акцёр, які выконвае ролю Цэзара — розныя асобы. На самай справе ёсць толькі адзін Цэзар. Ён можа быць адначасна ў трох месцах, ён можа ў кожным месцы рабіць па тры справы, і кожную справу разглядаць з трох бакоў, але ён адзін».

Пярэсты вялікі сабака з настаўленымі па-воўчы вушамі і закручаным хвастом выбег з хмызняку на пляц перад мішэннай групай. Ён мінуў дыктавыя раставыя постаці і ўскочыў у неглыбокі равок, з якога выбраўся каля цаглянага лабірынта. Катавіцкі сядзеў на зялёнай дашчанай скрыні, перад ім на разасланым кавалку брызенту ільснілася разабраная зброя. Побач ляжаў на траве і паліў інструктар з белаю павязкаю на рукаве. На абветраным твары інструктара адбівалася стома і разам з тым палёгка. Гэта быў твар чалавека, які нават у вялікім аркестры чуе толькі барабаны.

Баляслаў загнаў абойму ў рукаятку пісталета і пачуў, як на дно траншэі абсыпаецца жвір. Ён перасунуў затвор і азірнуўся. На яго, ашчэрыўшы пашчу, бег сабака. Гук стрэлу падхапіў інструктара:

— Ты што робіш?! Гэта ж сабака палігоншчыка! — інструктар хацеў яшчэ нешта сказаць, але па вачах Катавіцкага зразумеў, што наступныя словы могуць стаць ракавымі.

«Ты робіш толькі адно парушэнне... Ты пачынаеш жыць па новых законах, па законах найвышэйшага з мастацтваў, і толькі забойца можа назваць сябе сапраўдным мастаком. Толькі ён па найвышэйшае волі разбурае імгненнае і творыць вечнае.

Ідзі ў тэатры і глядзі, і ты ўбачыш, як усе прагнуць сапраўднасці. Яны будуць глядзець на сцэну, блазны будуць занятыя паўтарэннем чужых жэстаў, і толькі ты застанешся сам сабою, і ўбачыш неадольную прагу сапраўднага.

Ідзі на стадыёны і глядзі, як усе будуць чакаць падзення, як усе будуць чакаць бойкі, прагнуць парушэння правілаў, скасавання дамоўленасці, крычаць: «Забі!». Ты ўбачыш падзел паміж тымі, хто ў зале, і тымі, хто на сцэне, паміж тымі, хто на полі, і тымі, хто запаўняе амфітэатр. Ты ўбачыш падзел і навучышся пераходзіць яго».

Так вучыў Настаўнік.

У траецкай кавярні Катавіцкі назіраў за гульцамі, якія спрабавалі перайграць стракатыя аўтаматы, што пазвоньвалі дробяззю ў металёвых вантробах, нібы турнікеты метрапалітэна. Баляславу было цікава сачыць за азартнымі хлопцамі ў чорных скураных куртках, якія шчыра перажывалі кожную страту. Каля покернага аўтамата пачуўся шум. Раз'юшаны маладзён, пэўна, прайграў аўтамату, не стрымаўся і ўдарыў кулаком па размаляваным шкле. Гульцы, якія стаялі побач, паспрабавалі супакоіць хлопца, але той вісклІва

лаяўся і плакаў. Са службовага памяшкання выйшлі двое мужчын з тварамі прафесійных баксёраў і вывелі маладзёна за дзверы.

І сітуацыю з аўтаматамі Катавіцкі будзе згадваць пазней. Для сябе ён назаве яе «прасвятленне», бо менавіта ў той момант адчуў сябе адметным, іншым, калі не казаць — лепшым за астатніх людзей. І яшчэ адно адкрыццё зрабіў для сябе Баляслаў: калі мастак пачынае думаць пра грошы, ён перастае быць мастаком.

З кавярні Катавіцкі накіраваўся ў Верхні горад. Вышчарбленымі каменнымі сходамі ён ўзняўся да сабора святога Бернарда, на якім цяпер кічова зіхцелі праваслаўныя крыжы. Паўз нахілены плот метрабуда выйшаў да раскапаных сутарэнняў Святадухаўскай царквы. Пад праламанымі скляпеннямі ён убачыў, як лысы археолаг з профілем Саванаролы складае ў поліэтыленавы мех зямлістыя чарапы.

За плотам, які мясцовыя патрыёты размалявалі бел-чырвона-белымі сцягамі і параспісвалі лозунгамі накшталт «Ірак пераможа» і «Жыве Беларусь», цягнуўся будынак Дамініканскага кляштара з недабудаваным баракальным шчапцом. З-пад разабранага шыфернага даху месцамі тырчэлі рабрыны крокваў. Баляслаў паглядзеў на закладзеныя цэглаю вокны сутарэнняў, дзе калісьці месціліся катоўні інквізіцыі. Ён абмінаў гурбы рэстаўрацыйнага друзу і аслізлым брукам выйшаў да Дома масонаў.

Каля стромы, парослай рэдкім хмызняком, стаяў ужо знаёмы Катавіцкаму чалавек у марынарцы — сувязны. У пад'езд яны зайшлі разам. Падняліся на другі паверх і спыніліся каля венецыянскага акна. У закінутым будынку праймы суха шархацелі старымі газетамі і паабрыванымі шпалерамі.

— Вось заданне, — связны кінуў капэрту на палушчаную фарбу падваконня.

— Тэрмін? — капэрта знікла ў кішэні.

— Чым хутчэй, тым лепш.

— Аванс?

Сувязны дастаў капэрту з грашыма:

— Пералічы і напішы распіску.

Катавіцкі пачаў лічыць грошы.

— За тое, што атрымліваў ад Рублеўскага, таксама напішы.

— Ты пойдзеш першым, — сказаў Баляслаў.

Праз мыльнае шкло было відаць, як сувязны, не вымаючы рук з кішэняў, хутка збег па адхоне да Свіслачы.

Катавіцкі ўскрыў заданне: невялікі фотаздымак і складзены ўдвая аркуш паперы. «Агінская Рэгіна, 30 гадоў, прафесійная акцёрка і мадэлька. Ужывае наркотыкі». На фотакартцы быў твар парцэлянавай прыгажуні, якой аднолькава лёгка даюцца ролі і мнішкі, і вядзьмаркі-распусніцы. Такія людзі звычайна знаходзяцца ў перманентных пошуках кайфу, таму слова «наркотыкі» было залішнім.

На зацемненай сцэне ледзь прамалёўваліся кафляныя сцены і нікеляваныя трубкі душа.

Нешматлікая публіка паволі запаўняла першыя рады партэра. У глыбіні ўрадавай ложы цямнела самотная постаць прэзідэнта. Шолах прыцішаных размоў мякка разыходзіўся ў аксамітназалатым інтэр’еры.

Баляслаў зайшоў у пустую ложу бенуара. Прысеў на край фатэля і паклаў рукі на вішнёвую абіўку парэнчаў балюстрады. Зіхатлівыя падвескі хрустальнай жырандолі нагадвалі перакулены фантан. Катавіцкі разгарнуў праграмку.

Здарэнне ў ванным пакоі

Жанчына скінула халат і пераступіла край вялікай прастакутнай ванны. Пена ўзнялася і пацякла на мармуровую падлогу. У парозе з’явіўся мужчына ў пасястым халаце:

— Нашто столькі пены?

— Я люблю, калі шмат пены.

— А я не люблю, — мужчына зграб пену на падлогу, распрануўся і ступіў у ванну: — У такой вадзе ў мяне ўсё зварыцца!

— Ты сёння не ў настроі. Сядай, — жанчына паклала ногі яму на плечы, — пачакай, крыху адпачнем у вадзе.

Яна сцёрла пену са шчакі.

— Тады папалю.

— А я не перaношу, калі паляць у ванне і прыбіральні!

— А я не люблю, калі мне нешта забараняюць, — мужчына перагнуўся цераз край ванны і ўзяў цыгарэты.

— Дай мне, — жанчына перахапіла запалкі, — я так люблю паліць запалкі, ты нават сабе не ўяўляеш, — яна падпаліла ўсю скрыначку, запахла серай. Запалкавая паходня схавалася пад вадой.

— Я цябе зараз утаплю! — цыгарэтны пачак паляцеў на пярэсты халат.

Мужчына схапіў жанчыну за лыткі і ўзняў іх над вадою, жаночы твар схаваўся ў пене.

Раптам у ванны пакой зазірнуў вусаты мужчына ў палітоне.

Жаночыя лыткі выслізнулі з рук, і над вадою з'явілася галава — скажоны злосцю твар крэслілі пасмы цёмных валасоў.

— Ты што, вар'ят? Я ледзь не захлынулася...

— Супакойся, мы не адны, у нас госць.

Жанчына адкінула валасы з ілба, злосць змянілася здзіўленнем:

— Адкуль ён узяўся? У доме нікога не было...

— Прабачце, гэта мой дом. І чым гэта вы займаецеся ў маім ванным пакоі? — нарэшце абурыўся вусаты.

— Чым хочам, тым і займаемся. Ва ўсялякім разе, не нудзімся, — сказала жанчына.

— Марыля, — закрычаў мужчына ў палітоне, — ты нікога не запрашала ў госці?

— Якія госці? — у пакой зазірнула жанчына з папугаем на плячы. Птушка нашатырылася і сказала:

— На цугундзер!

— А цябе не пыталіся, — зазлаваў вусаты.

— Папугай мае рацыю, — сказала жанчына ў халаце, — гэта нахабныя злодзеі.

— Якія мы злодзеі? Мы нічога не кралі. Ці вам шкада вады з-пад крана? — аголеная села на край ванны.

Яе мужчына вылавіў з вады размоклую скрыначку запалак і паклаў на мармуровую палічку:

— Выбачайце, можа, у вас знойдуцца запалкі? Бо мае падмоклі. А красці за свае дваццаць гадоў я не навучыўся.

— Марыля, да злодзеяў яны не падобныя. Відаць, гэта здані. Нас папярэджвалі, што не трэба купляць гэты дом.

— Ён лічыць, што я русалка, а ты вадзянік, — звярнулася аголеная да свайго партнёра, які пяшчотна лашчыў яе бліскучае калена.

— Хто вы такія? — асцярожна спытала жанчына з блакітнай птушкай на плячы, тая ўзмахнула крыламі і зноў пракрычала:

— На цугундзер!

— А вы адгадайце, — аголеная саслізнула ў ваду.

— Мы праходзілі паўз ваш дом, — аголены зрабіў сабе з пены пагоны: — Я падобны да вясельнага генерала? Можаце не адказваць. Дык вось, мы праходзілі паўз ваш дом, і мая каханая захацела прыняць ванну.

— А чаму менавіта да нас?

— У вашых суседзяў душ не працуе. Дык вы дасцё мне запалкі ці не?..

— Дадзім, — мужчына дастаў з палітона бензінавую запальнічку.

Баляслаў прыпаліў цыгарэту і кінуў запалку ў хрустальную попельніцу, што стаяла на грымёрным століку перад ілюмінаваным лямпачкамі трыльяжам. На шырме побач з дзвярыма вісела на плечыках чорная шаўковая сукенка, на якой шляхетна ззяла карункавая пелерына. Па сценах на цвіках была развешана бутафорская зброя, бляшаныя кароны, шыракаполыя капелюшы і цыклістоўкі з канфедэраткамі.

Першае, што сказала Рэгіна Агінская, калі ўбачыла ў сваёй грымёрнай Баляслава, было:

— Прабачце, гэта мая грымёрная. І чым гэта вы займаецеся каля трыльяжа?

— Чым хачу, тым і займаюся, — у тон Агінскай адказаў Баляслаў, — прынамсі, не нуджуся. Я збіраўся прыняць ванну, але ані ў вас, ані ў суседзяў няма нават душа.

— А цяпер сур’ёзна: я мушу пераапрануцца. Калі вы па справе, то пачакайце за дзвярыма.

— Па-першае, ёсць шырма, па-другое, я магу адвярнуцца. І я сапраўды па справе...

— І ўсё ж будзе лепш, калі вы пачакаеце за дзвярыма, — Рэгіна зняла сукенку з плечыкаў. — Калі я распраналася на сцэне, гэта не азначае, што я мушу распранацца перад незнаёмым у грымёрнай. Не блытайце мастацтва з побытам.

— Мая прафесія вымагае жыць у мастацтве і не падзяляць свет на сцэну і грымёрную, — Катавіцкі выйшаў на калідор, паўз яго прайшоў мужчына ў расшпіленым палітоне з чучалам блакітнага папугая на плячы.

Агінская паклікала з-за дзвярэй:

— Вы яшчэ там? Заходзьце.

Баляслаў вырашыў не казаць загадзя падрыхтаванага камплімента наконт артыстычнасці чорнай сукенкі і карункавай пелерыны.

— Нарэшце можам пазнаёміцца. Я — Антон Радкевіч, мастак і фатограф. А вы — Рэгіна Агінская, акцёрка і мадэлька.

— Вы мне нічога не пакінулі сказаць, апроч як спытацца, дзеля чаго вы тут?

— Чыста прафесійны інтарэс. Маю намер зрабіць некалькі тэатралізаваных хэпенінгаў і галоўную ролю прапанаваць вам.

— Звычайна я спачатку чытаю сцэнарый...

— Мы не будзем ставіць п’есу і здымаць кіно. Я збіраюся рабіць фотаказку з працоўнай назвай «Сады зямное асалоды» і запрашаю вас у сааўтары. Я буду адказваць за асяроддзе і фіксацыю, а ўласна вобразы аддаю вам.

— Прашу прабачэння, я не падрыхтаваная да сур’ёзнай размовы. Бо, па-першае, я стамілася, а па-другое, пасля такіх спектакляў у грымёрнай, бывае, з’яўляюцца людзі з сэксуальнымі адхіленнямі, і тады даводзіцца выклікаць рабочых сцэны. Спадзяюся, вы разумееце — апошнім часам нам даводзіцца граць сцэны,

перанасычаныя стрыптызам і садызмам, каб збіраць залу.

— Я сёння і зайшоў толькі на тое, каб зрабіць прапанову. Давайце сустрэнемся заўтра ў зручны для вас час...

З тэатру Катавіцкі і Агінская выйшлі разам.

Раздзел трэці.
ХЭПЕНІНГ

Пад скляпеннямі былога архірэйскага палаца ёсць бар, вядомы пад назваю «Каламутнае вока». У ім штовечар адпачывае мастацкая эліта. Там паэты чаргуюць каньяк з вершамі, а балетмайстары п'юць шампанскае і не хаваюць сваіх гомасэксуальных схільнасцяў, там журналісты спрабуюць утапіць палітычныя праблемы ў рабінавай настойцы, і ніхто не прымушае другога быць лепшым, чым ён ёсць.

На століку перад Катавіцкім і Агінскай стаяла бутэлька шампанскага і штоф з каньяком. Ідылічную размову паміж акцёркаю і былым ахоўнікам, які выдаваў сябе за фотамастака, парушыў нахабны голас:

— Разумею, што буду перашкаджаць, але месцаў болей няма, — са сваёю пляшкай рабінавай настойкі да іх падсеў маладзён у джутавым строі, фотакуфар схаваўся пад крэсла. — Гэта я вас здымаў у тэатры, сцэна ў ванным пакоі?

— Твой калега? — Рэгіна запытальна паглядзела на Катавіцкага.

— Вы таксама фатограф? — здзівіўся журналіст.

— За каньяком я не люблю гаварыць на прафесійныя тэмы, — холадна адказаў Баляслаў.

— А я без камеры з дому не выходжу. У свеце столькі цікавага — толькі хадзі і здымай.

— Цікавае і прыгожае — розныя рэчы, — заначыў Катавіцкі.

— Я не камплексую на мастацтве, я — журналіст. Мяне цікавяць сенсацыі і скандалы. Калі чытачы жадаюць бачыць на старонках майго выдання прастытутак, забойцаў і наркаманаў — яны іх убачаць.

Твар Агінскай неўпрыкмет змяніўся, нібыта на яго ўпала месячнае святло, і Рэгіна стала рыхтык парцэлянавая прыгажуня, чый фотаздымак хаваўся ў партманэце Катавіцкага.

— У вас няма жадання выпаліць па цыгарэце? — ён паклаў руку на джутавае плячо журналіста.

— Давайце папалім тут, дым пад стол, — прапанаваў той.

— Няварта, — мякка сказаў Баляслаў і ўзняўся: — Спадзяюся, ты, Рэгіна, не засумуеш. А я, у сваю чаргу, не забаўлюся.

Былы ахоўнік і журналіст выйшлі ў неасветлены двор, над імі навісалі канструктывісцкія вежы Дома афіцэраў. Іх цэментавы колер на тле начнога неба згусцеў да чарнаты. У той момант,

калі сполах запалкі выхапіў з цемры твар журналіста, Катавіцкі ўдарыў яго ў сківіцу. Толькі шурпаты мур не даў журналісту ўпасці. Другі ўдар Катавіцкі нанёс нагою ў жывот. Журналіст скурчыўся. Катавіцкі схапіў яго за джутавы каўнер, прыўзняў і колькі разоў ударыў тварам у мур.

Калі да журналіста вярнулася здатнасць бачыць і разумець, ён пачуў:

— Будзем лічыць, што я цябе папярэдзіў, наркаманаў чытачы ўбачаць на старонках іншых выданняў.

Журналіст асцярожна дакрануўся да разбітага твара:

— Зразумеў, буду здымаць краявіды.

— Убачу побач з Агінскай — паб'ю камеру, — Катавіцкі пайшоў.

Рэгіна трымала ў руцэ тонкую ножку келіха.

— Шкада, але мусім адсюль сысці, — Баляслаў разлічыўся.

Начным праспектам яны спусціліся да брутальнай каланады Дзяржаўнага цырка. У месячным святле зіхацела металёвая луска купала. За геральдычнай агароджай скублі баскетную зяляніну дагледжаныя цыркавыя коні.

— Пойдзем у парк? Уначы люблю глядзець на раку і слухаць вадаспад, — Рэгіна спынілася.

Пад цяжарам вады рыпелі ланцугі на блоках шлюзавага пад'ёмніка. Баляслаў з Рэгінаю зайшлі на балкон маста. Глыбока ўнізе круціліся ў вірах карункавыя пляміны шуму.

— Я з дзяцінства баюся ракі, але люблю над ёю стаяць, — Регіна апусціла локці на парэнчы.

— Ты не ўмееш плаваць? — Катавіцкі паклаў рукі ёй на плечы.

— Не толькі ўмею, але і люблю — у кафляным басейне, а рака з яе збуцьвелымі карчамі, склізкім мулам і водарасцямі, якія хаваюць бутэлькі і кансароўкі, выклікае гідлівасць. У дзяцінстве я бачыла, як даставалі тапельца. Гэта была жанчына. Тады на імгненне адчула, што і са мною можа здарыцца нешта падобнае. Баюся выглядаць непрыгожай пасля смерці.

— Ты залішне прагматычна ставішся да жыцця.

— Наўрад...

— Ты каго-небудзь баішся?

— Побач з табою — не.

Баляслаў пацалаваў Рэгіну.

Пікап Катавіцкага звярнуў з шашы да закінутага кар’ера. Машына мінула гурбы смецця, па якіх шпацыравалі фаянсава-белыя чайкі.

— І гэта найлепшае месца, каб здымаць сюжэт «Сады зямное асалоды»? — спытала Рэгіна, калі Катавіцкі аб’язджаў ангар з металаломам.

— Мне падабаюцца кантрасты. Райская жанчына на рэчавым пагосце. Ты пойдзеш паўз сумёты металёвых габлюшак, мядзяных дратоў, шкілетаў радыёапаратуры, а я пачну фатаграфаваць.

Баляслаў плаўна спыніў пікап каля штабеля зношаных аўтапакрышак.

Рэгіна пайшла лабірынтам знявечанае тэхнікі. На скарабачаным метале палымнелі пляміны іржы, на тле якой белая сукня мадэлькі канцэнтравала чысціню.

— Не заўважай таго, што вакол цябе. Твой твар не павінен быць люстэркам, дзе адбіваецца сталічнае смецце. Падумай пра тапалёвую алею ў Залессі, згадай маёнтак, уяві яго ў часы Міхала-Клеафаса Агінскага, — Катавіцкі глядзеў на Рэгіну праз рамку кадра.

— Ты лічыш, што маё паходжанне вымагае любові да паланезаў? А яны выклікаюць у мяне толькі пачуццё жалобы і страты, як і сам маёнтак. Спадзяюся, паланезы не будут гучаць у раі.

— А хто абяцаў рай? Я запрашаў у сады зямное асалоды.

Рэгіна не пазіравала. Яна рухалася па звалцы, нібыта па анфіладзе музейных залаў, пакуль не спынілася побач з каркасам шырокага ложка. На высокіх білах звісалі сталёвым холадам ланцугі шароў.

— Хопіць на сёння, я стамілася.

— Яшчэ колькі кадраў, — Баляслаў навёў камеру на стомлены твар акцёркі.

— А табе не здаецца, што ложак на сметніку выглядае банальна і танна? Мне бачыцца ў ім другасны сімвалізм.

— У нашым спектаклі за дэкарацыі адказваю я. І калі табе бачыцца танны сімвалізм, то для мяне гэта класічны вобраз.

— І для вобразу нестае аголенае жанчыны?

— Так, аголенае райскай жанчыны.

Белую сукенку Рэгіна павесіла на біла. Яе цела ў прахалодным травеньскім паветры набыло штучнасць вітрыннага манекена. Яна села на блакітную рэйку ложкавае рамы.

— Выдатна! — Катавіцкі рабіў кадр за кадрам і абыходзіў ложак. Калі ў відашукальніку з'явілася Рэгініна спіна, ён скінуў са сваёй шыі тонкую шаўковую лямку камеры і загадаў: — Не паварочвайся, усё выдатна.

Лямка ў руках Катавіцкага ператварылася ў пятлю. На змярцвелым твары забойцы вочы звузіліся. Бязгучна ступаючы па мяккім пяску, Катавіцкі наблізіўся да ахвяры. Рэгіна здрыганулася — з ангара бязгучна выкаціўся кар'ерны самазвал. У канцы спуску, каля штабеля аўтапакрышак, ён тарганууся, і над звалкаю завісла вуркатанне рухавіка.

Калі самазвал праязджаў паўз Рэгіну і Катавіцкага, з адчыненага акна кабіны пачуўся смех.

— Я згадала адну гісторыю, — Агінская няспешна расправіла сукенку.

Гісторыя, якую згадала Рэгіна Агінская

На шашы, перад мастом, стаяў мужчына ў чорных акулярах і з важкім саквояжам. Перад фірмовым аўтобусам са срэбным надпісам праз увесь кодаб — «Тэатр моды» ён ускінуў руку. Аўтобус спыніўся.

— Вы на свята? — мужчына ўладкаваўся на паваротным фатэлі каля дзвярэй.

— На Мазырскі нафтаперапрацоўчы камбінат, — адказала прыгажуня ў лісіным футры.

— Столькі прыгажунь, і ўсе на завод?

— А што дзіўнага? — азвалася дзяўчына ў шыракаполым чырвоным капелюшы.

На твары пасажыра з'явілася малапрыемная ўсмешачка:

— І вас ніхто не папярэдзіў, што здараецца на заводзе з маладымі і занадта прыгожымі жанчынамі?

— З намі ўсё, што магло здарыцца, здарылася, — падрэзала тая, што ў рыжым футры.

— Памыляецеся, бо тое, што раскажу, ёсць толькі ў Мазыры.

Мадэлькі скептычна пераглянуліся, але пасажыр не зважаў і працягваў:

— Калі будавалі завод, у адной кладаўшчыцы нарадзілася дзіця. Бацьку хлопчыка ніхто не ведаў. Казалі рознае: і што жыд, і што цыган, і што чачэнец. Людзям рот не зачыніш на замок. Плявузгалі і плявузгалі. У радзільні дактары ніякіх адхіленняў і анамалій не заўважылі. Жахі пачаліся, калі кладаўшчыца вярнулася ў інтэрнат.

Яе суседзі скардзіліся, нібыта па начах чуюцца нялюдскія крыкі. Кладаўшчыца адмоўчвалася ці пачынала даводзіць, што так плачуць звычайныя дзеці.

Праз колькі месяцаў яна паціху з'ехала з Мазыра.

Калі камендант інтэрната зразумеў, што маці-самотніца больш не вернецца, узламалі пакой і жахнуліся: мэбля, падлога і нават плінтусы былі пагрызеныя, нібыта бабрыная зграя шалела цэлы тыдзень. Тады ніхто нават і не падумаў, што такое мог утварыць дзіцёнак. Пазней высвятлілася: праз тыдзень пасля нараджэння ў хлопчыка выраслі вялікія пацучыныя зубы. Дзіця грызла ўсё чыста. Кладаўшчыца спачатку спрабавала навязваць яго на брызентавы пас, але паса хапала на гадзіну; потым здагадалася прымацаваць да батарэі сабачы ланцуг. Тады суседзі і пачулі нялюдскія енкі і скавытанні. А навязвала хлопчыка таму, што баялася, каб не загрыз яе самую ўначы. Калі ж зразумела — неўзабаве не дапаможа і ланцуг, пасадзіла дзіця ў мех і занесла на сметнік. Сама ж хуценька сабрала рэчы і з’ехала.

І вырасла на сметніку з таго хлопчыка пачвара, якую мазыране называюць Нафтавік, бо ад яго смярдзіць газаю. Цяпер Нафтавік рабуе і гвалціць самотных жанчын. І колькі ні палявалі на яго, нічога не атрымалася, бо Нафтавік, як здань, няўлоўны.

— А вось аднойчы… — раптам мужчына ў чорных акулярах перарваў апавяданне і папрасіў шафёра спыніць аўтобус.

Калі пасажыр сышоў, прыгажуня ў лісіным футры падсумавала:

— Правінцыйныя байкі.

— Але цікава, — запярэчыў малады шафёр.

Пасля выступленняў на свяце горада змучаныя мадэлькі пасяліліся ў гатэлі. Прыгажуня, якая

насіла рыжае футра, займала аднамесны люкс. Калі яна змыла сцэнічны макіяж і зірнула ў люстэрка, то ўбачыла — за спінаю стаіць пачвара ў чырвонай касцы. Жанчына адчула атрутны дух газы.

— Няпраўда! — прыгажуня звярнулася да люстэрка, дзе адбіваўся цёмны, абліты нафтаю твар пачвары.

— Праўда! — вуркатаў Нафтавік.

Пераляканая мадэлька кінулася ўцякаць, але нафтавікова рука ў гумовай пальчатцы схапіла яе за шыю.

— Не люблю мець стасункі з мерцвякамі і вар'яткамі, — рукі ў тоўстых пальчатках расхінулі купальны халат. У вачах зняможанай жанчыны заззяла жудасць.

— Упрыся рукамі ў сцяну!

Махровы халат упаў на падлогу.

Ані ахвяра, ані гвалтаўнік не пачулі, як у нумар зайшоў малады вадзіцель аўтобуса з бутэлькай шампанскага ў руцэ.

Нечаканы ўдар бутэлькаю ніжэй скроні зваліў Нафтавіка, чырвоная каска адляцела пад таршэр.

— Няўжо забіў? — шафёр паклаў шампанскае ў рукамыйнік і пусціў ваду. Аголеная мадэлька захінулася ў халат.

— Што рабіцьмуць з трупам?

Вадзіцель набраў шклянку і лінуў на твар Нафтавіка. Той расплюшчыў вочы і паспрабаваў быў устаць, але не змог.

— Ляжаць! — згадаў вадзіцель і гучна зарагатаў: — А я цябе адразу і не пазнаў у касцы,

з нафарбаваным тварам! Гэта ты, Нафтавік мазырскі, дзевак палохаў у аўтобусе?

— Я, — ледзь вымавіў той.

— Прэч адсюль! — завішчала прыгажуня. — Прэч! Ад вас абодвух смярдзіць газаю.

Па дарозе ў горад Баляслаў прапанаваў Рэгіне заехаць да яго:

— Я сапсаваў табе настрой гэтым задушлівым сметнікам і таму лічу сябе абавязаным выправіцца.

— А як гэта будзе выглядаць?

— Убачыш... у мяне ёсць адно захапленне...

— Спадзяюся, не калекцыя марак? — у голасе Рэгіны прагучаў скепсіс.

— Маё захапленне — гісторыя замкаў і турмаў.

Раздзел чацвёрты. ЗАБОЙСТВА

У кватэры Катавіцкага Рэгіна дапамагла гаспадару пераставіць макет замка на варштат.

— Я даўно не прымаў гасцей і развучыўся гэта рабіць, — Баляслаў паставіў на стол бутэльку алжырскага віна.

— Твой макет нагадвае эскіз тэатральнай дэкарацыі. У тэатры, апроч сцэны, я люблю майстэрню мастакоў. Для мяне роля пачынаецца не з п’есы, а менавіта з эскізаў, з макета. Можа, таму,

што я некалі грала ў лялечным тэатры? — Рэгіна састроіла драўляны твар, на якім акругліліся і знерухомелі нефрытавыя вочы, і дыктавым голасам прадэкламавала: — У чорным-чорным горадзе ёсць чорны-чорны замак, у чорным-чорным замку ёсць чорная-чорная вежа, у чорнай-чорнай вежы ёсць чорныя-чорныя сходы, па чорных-чорных сходах ідзе чорны-чорны чалавек...

— Гэта я, — Катавіцкі разліў віно па шклянках.

— І гэты чорны-чорны чалавек, — Рэгіна наблізілася да Баляслава, — знаходзіць чорны-чорны пакой, у чорным-чорным пакоі — чорная-чорная труна, з чорнай-чорнай труны высоўваецца чорная-чорная рука — аддай маё сэрца!!!

— Маё сэрца належыць табе, — Катавіцкі абняў Рэгіну.

У пакоі запала ціша. Баляслаў крануў вуснамі скроню акцёркі. Яна схіліла галаву і ўзняла яго за рукі:

— Пачакай, не люблю, калі мяне распранаюць.

Лёгкі шоўк сукенкі слізгануў на падлогу. Рэгіна села на край канапы. Яе цела страціла манекенную тэатральнасць, набыло цеплыню і вабнасць.

У цёмным бутэлечным шкле адбіваліся макетныя вежы замка і няспешныя рухі кахання.

Агінская прыўзнялася на локцях і сціснула ў пальцах коўдру. Цёмная плынь валасоў перацякала цераз край канапы. Праз вузкую шчыліну ў парцьерах сонечнае святло праразала пакой і клалася касою паскай на ложак.

Катавіцкі не адчуў палёгкі, толькі стому. Ён паспрабаваў падняцца, але Рэгініны рукі скрыжаваліся на ягонай спіне.

— Я прынясу віна.

— Яшчэ хвілінку. Я чамусьці баюся, што ты зараз устанеш і гэта ніколі не паўторыцца, — Рэгіна пацалавала Баляслава, але той не адказаў.

— І ўсё ж я прынясу віна.

Катавіцкі зачыніўся ў ванным пакоі і пусціў ваду. Не апранаючыся, Рэгіна села за стол і наліла віна, кранула донцам зрэз Баляслававай шклянкі і выпіла.

Калі Катавіцкі вярнуўся, Агінская сядзела каля варштата і, прыўзняўшы дах палаца, разглядала кардонныя інтэр'еры.

— Выдатная цацка, але яна не адпавядае сапраўднасці, на вежах занадта спічастыя дахі...

— Можна паехаць і спраўдзіць.

— Прапанова рамантычная, і я падумаю, калі буду прымаць душ.

Покуль у ванным пакоі шумела вада, Катавіцкі паспеў апрануцца, дастаць з варштата і пакласці ў аксамітную труну фотакуфра важкі аўтаматычны пісталет.

— Ты бярэш фотаапарат? — пачуў за спінаю Катавіцкі і рэзка зашчоўкнуў куфар. — Калі мы прыедзем, будзе ўжо цёмна.

— Ты лічыш, у «Садах зямное асалоды» не можа настаць ноч?

Баляслаў прыпаркаваў пікап каля замкавай брамы.

— У мяне такое адчуванне, что мы не можам выбрацца са сметніка, — Рэгіна кранула рукою пабеленую вапнаю сцяну.

— Няўжо нават у замку ты не адчуваеш сябе князёўнай?

— Князёўна — тая роля, якую мне ніколі не даводзілася выконваць.

— Прапаноўваю ролю князёўны. Тут больш будоўлі, чым разбурэння. Уяві, ты аднаўляеш свой замак.

Агінская падышла да кутняй вежы ў рэстаўрацыйных рыштаваннях і пачала ўздымацца па дашчаных драбінах. За грэбнем дахавіцы разгорвалася возера. Бязгучна віравала вада на далёкай грэблі. Недагледжаны парк падступаўся да самае вады. Над засохлымі вершалінамі клёнаў завіс коршак. Рэгіна ўзнялася на апошні ярус. За местачковымі дамкамі ў вечаровай смузе цямнелі дрэвы над татарскімі могілкамі. У малочна-бэзавым небе праступіў нікеліраваны серп маладзіка. Раптам вечаровую вусцішнасць прашыў ломкі палёт кажана. Рэгіна прыхінулася да халоднай трубчастай стойкі рыштаванняў. Баляслаў прайшоў па дашчаным насціле і стаў поруч.

— Цябе палохае вышыня? — мыском чаравіка ён скінуў зломак дахавіцы. Доўгая цішыня падзення і крохкі гук удару аб брук спарадзіў страх.

— Я баюся, — Рэгіна адступіла да сцяны.

Катавіцкі ўзяў яе за руку.

— Мяне раздражняе кажановы піск. Пайшлі.

У той момант, калі Рэгіна павярнулася да яго спінаю, ён штурхнуў яе. Апошняе, што ўбачыў Катавіцкі, было непаразуменне ў нефрытавых вачах.

На няроўным цёмным бруку замкавага двара сцюдзёным холадам свяцілася белая сукенка.

Катавіцкі сышоў па рыштаваннях, якія хісталіся і скрыгаталі пад ягонымі важкімі крокамі, і перасёк наўскос двор.

Баляслаў зняў машыну з ручнога тормаза, і яна бязгучна выкацілася з брамы. У парабалічным авальным люстэрку хутка змяншаўся адбітак Мірскага замка.

Другая навела-мроя Баляслава Катавіцкага

— Ты будзеш сведкаю, а мажардома я заб'ю! — былы чаляднік Антон выцер рукавом рот.

— Як жа ж, заб'еш ты гэту падлу! — засумнявалася Яня.

— Ты дапаможаш, — Антон ушчыпнуў былую пакаёўку за бок.

Праз колькі дзён, калі княжацкае баляванне ацiхла і госці раз'ехаліся ў карэтах, аздобленых гербамі, Яня ўжо працавала ў жыда на сыраварні, а Антон — малатабойцам у заможнага каваля.

Як толькі сутонлівы змрок апускаўся на княжацкі замак і мястэчка, Антон з Яняю сустракаліся за татарскімі могілкамі і са смакам абмяркоўвалі, як заб'юць гнюснага мажардома.

— Хай толькі з'явіцца на кузні, — летуценіў малатабойца Антон, — дзеўбану па лобе молатам, а ўсім скажу, што конь убрыкнуў.

— Не паверацць, — сумнявалася Яня і клала русявую галаву на Антонаў плячук, — давай лепш, як мажардом на сыраварню зойдзе, я голку ў сыр засуну і яго пачастую: праглыне гад і выпруціцца, як той Сцяпанаў сабака, якому Мікола голку ў сале даў.

— Не праглыне, выплюне. З тваіх рук ён і сыра не возьме.

— Столькі разоў браў, а тут не возьме?.. Хіба ты не здагадаўся, Антончык? Ён жа не з-за парасяці, якога мы ўкралі і з'елі, да князя пабег, а з-за таго, што мяне з табою за гулямі заспеў. Ён нават шлюбам пабрацца абяцаў.

— Ну тады я ведаю, як гада на могілкі пакласці, — узрадаваўся Антон. — Ты, Яня, як панясеш сыры ў замак, дык знайдзі мажардома, пакруціся перад ім, паплач, скажы, што гэта я цябе прымусіў і парася з'есці, і на панскім ложку пакачацца. А як заляцацца пачне, скажы, што спяшаешся, а ўвечары чакацьмеш за татарскімі могілкамі.

— А можа, няварта забіваць? Нашто грэх на сябе браць? — Яня зазірнула ў Антонавы вочы.

— Забіваць — не забіваць, а папалохаць трэба!

Як і дамовіліся, Яня запрасіла мажардома сустрэцца ўвечары за татарскімі могілкамі, але Антон не даў веры дабрадушнай Яні і схаваўся ў княжацкім парку каля возера.

На прыцемку мажардом зайшоў да кухара і спакаваў кошык на добрую вячэру: мармуровы брус сальцісона, бутэльку слівовай наліўкі, ладны кус вэнджанае паляндвіцы і белы пірог з разынкамі.

З кошыкам у руках ён не пайшоў у браму, а паціху выйшаў патаемнай форткаю ў аціхлы вільготны парк. Пад разгалістымі клёнамі свяцілася свежа-блакітная каланада альтанкі-ратонды.

Мажардом выйшаў на алею і прамінуў альтанку. Услед з-за калоны бязгучна з'явіўся Антон з вяровачнаю пятлёю ў руках. Праз імгненне пятля зашморгнулася на тоўстай мажардомавай шыі. Вочы ў ахвяры вырачыліся, твар збарвавеў, рукі выпусцілі кошык з вячэраю і ўхапіліся за пятлю. Але дзе ж ты дасі рады рукам малатабойца?

Антон упэўніўся, што мажардомава душа ўзнялася над паркам, і пацягнуў нябожчыка да крывога дуплястага дуба. Канец вяроўкі ён перакінуў цераз сук, а сам улез на дрэва і замацаваў вяроўку так, што мыскі мажардомавых ботаў захісталіся над высокаю травою.

Антон выкаціў з альтанкі загадзя падрыхтаваны для чорнае справы бярозавы цурбэлак і кінуў нябожчыку пад ногі: маўляў, прыйшоў мажардом у парк з цурбэлкам і вяроўкаю, ды развітаўся з жыццём.

Яня ўжо зачакалася, калі пачула шпаркія крокі. З-за могілкавае агароджы з плеценым кошыкам у руках выйшаў Антон:

— А твой палюбоўнік так і не прыйшоў?
— Відаць, здагадаўся...
— То ён і не прыйдзе. Я вось тут паесці прынёс, — Антон аддаў Яні важкі кошык.
Тая разаслала на траве радзюжку і пачала раскладаць на ёй прысмакі. Раптам яна войкнула і выцягнула з кошыка мажардомаву люльку:
— А гэта што?
— Задавіўся твой мажардом у парку, за ратондаю. На дуплястым дубе вісіць.
— Што ж ты, Антон, нарабіў? — Яня перахрысцілася і заплакала. — Князь жа зловіць і заб'е!
Антон адкаркаваў бутэльку наліўкі і сербануў з рыльца:
— Салодкая, халера, толькі дзеўкам піць, — ён адкроіў скрыль сальцісона і са смакам зжаваў.
Яня выцерла рагом хвартуха слёзы і заліла гора наліўкаю.
Мажардома, як самагубцу, пахавалі не на могілках, а на тым самым месцы, дзе вечарамі Антон з Яняю сцялілі радзюжку.
Гаварылі ў мястэчку рознае, покуль князь не паклікаў Антона і не прапанаваў яму мажардомава месца.

У бары «Каламутнае вока» было тлумна. Катавіцкі сядзеў за кутнім столікам і абыякава вывучаў публіку, покуль не згледзеў джутавую спіну журналіста. Той нібыта адчуў небяспеку і азірнуўся. На здзіўленым твары бялеў пластыравы

крыжык. Баляслаў наколькі мог прыязна ўсміхнуўся і запрашальна махнуў рукой. Журналіст завагаўся, але падышоў.

— Здымаеш краявіды? — Баляслаў прапанаваў сесці.

Той сеў, але на пытанне Катавіцкага не адказаў.

— Мінулым разам я, напэўна, перабраў і таму сёння хацеў бы цябе пачаставаць.

— А дзе Агінская? Мне і дагэтуль нельга з'яўляцца побач з ёю? — журналіст узяў чарку.

— Я на тое і прыйшоў, каб даведацца, дзе яна. Мы дамовіліся сустрэцца ўдзень, але яе не было.

— А ты не падобны да чалавека, які дарує падман.

— Зрэшты, мы гаворым не пра мяне.

Журналіст нахіліўся да Катавіцкага і, гледзячы ў сваю поўную чарку, сказаў:

— Я чуў, нібыта Рэгіна скончыла жыццё самагубствам, але дакладнай інфармацыі ў мяне няма.

— Мяркую, смерць пасрэднай акцёркі, — Баляслаў зрабіў паўзу, нібыта прапусціў слова «наркаманкі», — цябе мала абыходзіць.

— Мы дамовіліся, я здымаю краявіды.

— Тады зычу поспехаў, — Катавіцкі падняўся.

— А палацы і замкі, так бы мовіць, архітэктурныя краявіды, можна здымаць?

— Непрыемна мець справу з ідыётамі, — Баляслаў выйшаў.

Прахалодным начным праспектам ён накіраваўся да пляца Перамогі. Стомленыя за дзень светлафоры абыякава міргалі вогненна-памаранчыкавым святлом. Самотныя прахожыя спяшаліся заняць свае месца ў салонах напаўпустых аўтобусаў. Залатое святло ліхтарняў крышылася бліцамі ў свежай лістоце дрэў. У паркавай цемры свіціліся свежым блакітам беленыя вапнаю вазы і балюстрады. Страката апранутыя дзяўчаты на таксовачным прыпынку спрабавалі заспяваць разам, але ў іх не атрымлівалася, і кожная чарговая спроба скончвалася смехам.

Катавіцкі спусціўся ў падземны пераход, дзе бурштынава палымнеў манументальна-ўрачысты шкляны жалобны вянок. Па сценах зіхцелі бронзавыя спісы пераможцаў.

Раздзел пяты. НАСТАЎНІК

У тэатральным скверыку Катавіцкі яшчэ здалёк заўважыў знаёмую постаць у кепцы з доўгім брылём і марынарцы. Сувязны стаяў каля фантана, пасярод якога на базальтавым пастаменце бронзавы хлопчык абдымаў лебедзя. Пругкія струмяні фантана скрыжоўваліся над скульптураю і рассыпаліся на буйныя кроплі. Сувязны аддаў Баляславу дзве капэрты.

— Тут грошы і наступнае заданне.

Катавіцкі напісаў распіску.

— Спадзяюся, ніякіх пытанняў? — сувязны схаваў распіску.

Баляслаў паглядзеў на яго так, нібыта ў капэрце з заданнем ляжаў фотаздымак сувязнога. Ён адышоўся ў бакавую алею, з якой спусціўся ў падземны пераход. Але замест таго, каб ісці ў метро, ён развярнуўся і зноў выйшаў на бакавую алею. Спіна сувязнога схавалася за рогам Акадэмічнага тэатра. Катавіцкі аббег будынак і ўбачыў, як сувязны зайшоў у камісійную краму.

Баляслаў вярнуўся да свайго пікапа, выехаў са стаянкі і спыніўся насупраць камісійнай крамы. Чакаць давялося нядоўга: з аркі прахаднога двара з'явіўся белы легкавік, за рулём якога сядзеў сувязны. Катавіцкі крануўся следам. Праз два кварталы машына сувязнога збочыла ў двор. Баляслаў заехаў двума коламі на броўку і спыніўся. Праз арку ён бачыў, як сувязны выйшаў з легкавіка і зайшоў у пад'езд. Праз хвіліну ў вакне другога паверха запалілася святло, і сувязны зашморгнуў фіранкі.

На стаянцы пад стадыёнам Катавіцкі ўскрыў капэрту з заданнем: на фотаздымку быў настаўнік у вайсковай форме. Агеньчык запальнічкі расцёкся па ражку фотакарткі.

Над возерам сцяліліся пасмы ранішняга туману, праз які акварэльна прамалёўваўся далёкі бераг з цыліндрам шматпавярховага гатэля і светлымі

кубікамі катэджаў. Нізкія хвалі павольна набягалі на халодны жвір пляжа. Каля дашчанага прычала пагойдваўся кацер з брызентавым зашклёным тэнтам.

Рублеўскі ішоў ад прычала па спрасаваным начнымі залевамі пяску. Ён мінаў купкі ссохлых водарасцяў, у якіх пракідаліся маціцовыя ракаўкі пярловіц. Праз сасоннік Рублеўскі выйшаў да акуратнага старасвецкага дамка. Драўляныя калоны падтрымлівалі белы трохкутны франтон. Перад ганкам, у атачэнні высыпаных жвірам сцежак, узвышаўся кветнік з нарцысамі.

Навела-ўспамін Рублеўскага

У дзяцінстве я жыў недалёка ад Цэнтральнае плошчы. Ад нашага дома можна было прайсці, не пераходзячы вуліцу, у парк, што прымыкаў да плошчы. Бацькі часам адпускалі мяне туды аднаго. Мне падабалася стаяць на старым драўляным вантавым мосце і глядзець на Свіслач. У празрыстай вадзе выгіналіся доўгія водарасці, і хацелася верыць, што гэта валасы русалак, якія хаваюцца за пілонамі. Я крышыў у ваду булку: імклівыя верхаводкі выскоквалі з русалчыных валасоў і хапалі белыя крошкі.

Парк мне заўсёды помніцца ўвосень. З гарадскіх высокіх клёнаў сыпалася лісце, і садоўнік зграбаў яго ў шапаткія гурбы: жоўтыя гурбы на яшчэ зялёнай траве і прасветленае холадам неба над паркам. Лісце падпальвалі, і яно доўга курылася нізкім,

спакойным дымам. У такія дні я набіраў з дому бульбу, разграбаў кійком лісце да прысаку, клаў туды бульбу.

Пасля бег да грота, дзе за пазелянелым шклом сонна варушылі плаўнікамі вялікія азёрныя сазаны. Адтуль ішоў да ўрадавых трыбун, што ўзвышаліся над Цэнтральнаю плошчай. Я пералазіў цераз літую чыгунную брамку і стаяў, паклаўшы рукі на паліраваны гранітны парапет. Унізе ішлі людзі, ехалі машыны. Мяне ніхто не заўважаў, а я у гэты час быў самы галоўны ў рэспубліцы, бо стаяў на прэзідэнцкім месцы. Маёй ягамосці хапала якраз на столькі, каб спяклася бульба.

Але аднойчы, калі падышоў да трыбуны, там ужо стаялі людзі і глядзелі на плошчу. Я праціснуўся да балюстрады і першы раз у жыцці ўбачыў нябожчыка. Ён ляжаў, накрыты сцягам, пасярод плошчы, вакол стаяў натоўп. На памосце, каля труны, выступаў прамоўца. Адзінае, што ведаў пра пахаванні, — трэба зняць шапку. Я зняў.

Я камечыў у руках сваю цыклістоўку. З прамовы зразумеў, што хаваюць прэзідэнта. Я глядзеў наўкола і не знаходзіў на тварах ані жалобы, ані ўрачыстасці. Вачыма сустрэўся з мужчынам у куртцы, які трымаў папяросу ў кароткіх пальцах. Ён падкрэслена лагодна, як большасць дарослых звяртаюцца да чужых дзяцей, сказаў:

— Надзень шапку, холадна.

Ён зазлаваў, бо я не паслухаўся.

Пасля наступнага папярэджання давялося сысці, хоць і хацелася дабыць да канца.

Я вярнуўся да гурбы лісцяў. Цыклістоўку я не надзеў нават тут. Раскапаў і выкаціў з прысаку бульбу. Але есці не змог.

Для мяне смерць назаўсёды звязвалася з пахам печанай бульбы і саладжавым дымам спаленага кляновага лісця.

У доме цёпла пахла свежазмолатай каваю і напаленым камінам. На камінняй паліцы пазвоньваў маятнікам чорны паліраваны гадзіннік. Побач, у задымленым глечыку, зіхцелі глянцава-залацістыя аўсяныя каласкі. Праз жалюзі зачыненых аканіцаў у пакой працякала прыгнечанае ранішняе святло. Над канапай, дзе ў гасцёўнях звычайна вешаюць карціны, на драўлянай падстаўцы спачываў зеленкавата-іскрысты шчупак. На часопісным століку каля фатэля ўзвышаліся стосы папак з фотаздымкамі і дакументамі.

Рублеўскі прайшоў у кабінет, дзе ў куту, побач з ампірным бюро, нязрушна стаяў адчынены пусты сейф. З бюро Рублеўскі выняў металёвую скрынку, адамкнуў яе, дастаў загорнуты ў прааленае палатно рэвальвер і пачак набояў. Насоўкаю працёр зброю, адкінуў барабан і запоўніў яго набоямі. Рэвальвер ён паклаў у кішэню свайго доўгага шэрага плашча.

Пікап Катавіцкага спыніўся каля цыліндрычнай вежы гатэля. Цэментовыя прыступкі сходаў

спускаліся ў азёрныя хвалі. Уздоўж прычалу пагойдваліся навязаныя кацеры і яхты. У кантэйнерным буданчыку (на адно акно) Баляслаў знайшоў вартаўніка:

— Мяне запрасілі ў госці, але забыліся дамовіцца наконт кацера.

— Твае праблемы, — адказаў касавокі няголены вартаўнік у скураной марынарцы.

— Каб мае праблемы сталі тваімі, гэтага хопіць, — Катавіцкі паклаў грошы на застаўлены парожнімі кансароўкамі столік.

— Гэта ў адзін бок, — вартаўнік пераставіў парожнюю кансароўку на банкноту. — Пайшлі.

Пераадольваючы пахмелле, ён узняўся з-за стала.

Кацер патанаў у ранішнім тумане.

— Ты сказаў — у госці, а да каго? — вартаўнік зашморгнуў маланку пад самы каўнер. — Я там усіх ведаю.

— Калі ведаеш, то здагадайся сам.

— Да жанчыны...

— Здагадаўся.

— Да жанчын звычайна я ўвечары важу. І пляшку знайсці просяць.

— Бачу, ты ўчора знайшоў.

Задаволены тым, што размова пайшла, вартаўнік пачаў пераказваць хабвёльскія прыгоды ўчарашняй гулянкі. Але Катавіцкі не слухаў, а глядзеў, як ад барта адбягае хуткая хваля.

Шванка вартаўніка, якую не слухаў Баляслаў Катавіцкі

Даўно я так не гуляў, каб атруціцца. Рознае бачыў, рознае піў, але каб такое... Вось перад вайной, праўда, таксама было, калі арандатар Смольскі сваю дачку замуж аддаваў за віленскага мастака Сеўруковіча. Панаехала вусатых-барадатых у лакіраваных чаравіках, ледзь змаглі па хатах спаць раскласці. Мне тады гадоў шэсць-сем было, яшчэ ў школу не хадзіў, а старэйшыя хлопцы — Юзік Кацюшэнка з Пашкаю Антановічам, злодзеі — пляшку самагону ўкралі і мне цэлую шклянку налілі. «Пі, — кажуць, — пі, ад самагону касыя вочы выпраўляюцца». Я і выжлукціў, ледзь не задохся, але да астатняй кроплі атруту ў сябе загнаў. Каб галодны быў, то дакладна б памёр. А я ж да гэтага наеўся, як не ў сябе натаптаў: скабы парасячыя смажаныя, кіндзюк, вантрабяначка, бабка з грыбамі... Жывот цвёрды, што гарбуз. Дык вось, выпіў я таго самагону і чую — нешта са мною не так. Калі на дзвюх нагах стаю, то нармальна, а як адну падыму — павалюся. Я павалюся, а Юзік з Пашкам рагочуць. А потым у мяне памяць адабрала. Прачынаюся ў сваёй хаце, на ложку ляжу, а мая баба Маня анучай ваніты з падлогі збірае. «Хто ж гэта нарабіў?» — пытаюся. «Свіння, — кажа баба, — прыйшла і нарабіла». Вось і ўчора атруціўся. Мне пан Казімір наліваў. Як старэйшыя нальюць, дык труучуся, закон такі.

Рублеўскі сядзеў каля распаленага каміна і адну за адной аддаваў яму паперы. Фотаздымкі карабаціліся ў агні і скручваліся ў няроўныя трубкі, рыхтык капіравальная папера. Раз-пораз Рублеўскі варушыў вуголле, і тады за каміннымі кратамі ўздымалася чорная завіруха. Нарэшце засталіся толькі пустыя папкі. Вуголле зацягнулася сівым попелам, і толькі цэгла каміна яшчэ патыхала сухім цяплом.

У перадпакоі Рублеўскі спыніўся перад люстэркам: незашпілены плашч, свежаадпрасаваны гарнітур, каўнер кашулі сцягнуты далікатным гальштукам. Касцяным грабеньчыкам Рублеўскі паправіў валасы. Знешне абыякавы твар паступова набіраў упэўненасці, і чым далей гаспадар старасвецкага дома глядзеў у люстэрка, тым большай рабілася ўпэўненасць.

Рублеўскі апусціў ручку рубільніка, замкнуў дом і схаваў ключ за аканіцу. Праз асветлены невысокім сонцам сасоннік Рублеўскі ішоў да возера. Па вадзе ўсё яшчэ слаўся туман, у якім роўна грукацеў рухавік далёкага кацера. Рублеўскі пайшоў уздоўж берага, у ягоныя сляды праз пясок набягала вада. Ён спыніўся каля вялікіх валуноў, што ўзвышаліся над роўняддзю вады і пяску. Гук рухавіка хутка мацнеў, і ў тумане прамаляваліся абрысы кацера з зашклёным брызентавым тэнтам.

Рука з рэвальверам павольна ўзнялася, і стрэл зліўся з гукам рухавіка.

Борт кацера ўдарыўся ў драўляныя палі масткоў. Вартаўнік закруціў швартовы канат,

а Катавіцкі ўжо бег да валуноў, каля якіх ляжаў ягоны настаўнік.

З абпаленай порахам, прабітай скроні на пясок сцякала кроў.

Баляслаў павярнуўся да працверазелага вартаўніка:

— Я тут не патрэбны.

— Вяртаемся ў гатэль, там тэлефон.

— Вартаваць і бегаць у пастарунак — тваё праблемы. Плывем назад. Думаю, не варта падымаць рэвальвер, каб цябе пераканаць. Ты зразумеў: мяне тут не было, а ты вырашыў пакатацца пасля пахмелля і пачуў стрэл, — Катавіцкі апусціў рукі ў кішэні.

На касавокім твары вартаўніка з'явіўся ліслівы выраз, які маюць людзі, у абавязкі каторых уваходзіць штодзённае прыніжэнне:

— Але за дарогу давядзецца заплаціць.

Кацер скіраваўся на цыліндр гатэля.

— А колькі ты хочаш?

— Трэба паставіць новы рухавік.

Катавіцкі дастаў пісталет і скіраваў яго на вартаўніка:

— Спыняемся, далей пойдзеш пешкі. Я падумаў, што пасля п'янкі табе не зашкодзіць паплаваць.

Вартаўнік паспрабаваў схапіць Баляслава за руку, але атрымаў удар пісталетам у сківіцу. Другой спробы не было: ён скінуў газ і пусціў штурвал:

— Я не выплыву, мне сёння два крокі ступіць цяжка...

— Такіх, як ты, трэба вучыць. Злазь! — шчоўкнуў засцерагальнік.

Вартаўнік адступіў і стаў на карму. Катавіцкі падняў сектар газу да ўпора і рэзка крутануў штурвал: вартаўнік не ўтрымаўся, хапануў рукамі паветра і ўпаў за борт.

Раздзел шосты.
СУВЯЗНЫ

У двары за Домам афіцэраў, дзе ўтравелыя закінутыя корты засыпаны леташняю ўчарнелаю лістотай, чакаў Катавіцкі. Ён праходжваўся паўз гаражы, грувасткія металёвыя брамы якіх, здавалася, ніколі нікім не адчыняліся.

Маладая жанчына ў лёгкай сукенцы прытрымлівала на арэлях хлопчыка. Рыпенне іржавага металу поўніла змрочны двор. У ліфтавых шахтах на розных узроўнях віселі шафы кабін.

Катавіцкі ўбачыў праз арнаментальную чыгунную агароджу, як крутым, спадзістым спускам прашархацелі белая з бліскавіцаю мігалкі машына суправаджэння і люстрана-чорны ўрадавы лімузін. З-за камяніц даляцеў нервовы гук сірэны.

Жанчына павярнулася на гук. Хлопчык не ўтрымаўся на арэлях і паваліўся на ўтрамбаваную зямлю. Жанчына падхапіла яго на рукі і панесла да пад’езда.

У суседнім пад'ездзе тарганулася і паехала ўніз ліфтавая кабіна. Калі супрацьвага дасягнула дзевятага паверха і спынілася пад карнізам зашклёнага рызаліта, Катавіцкі паглядзеў на ганак. Выйшаў мужчына ў франтаватым светла-шэрым гарнітуры, са скураным кейсам. Баляслаў не адразу пазнаў сувязнога. Замест прывітання той прапанаваў прайсці ў парк:

— Тут нявартa стаяць, пагаворым па дарозе.

Вузкаю форткаю, заціснутай паміж масіўнымі пілонамі, яны выйшлі на сходы зацененай алеі, што пралягала ўздоўж спуску. На паліраваным веерным бруку рухаліся плыткія цені ліповых шатаў.

— Хадземце ў парк, не хачу займацца справамі ў сваім двары, — сувязны паглядзеў на дом з груваасткімі вазамі на фасадзе.

Баляслаў не дазволіў сабе ўсміхнуцца.

На свежафарбаваную паркавую лаўку лёг кейс. Сувязны дастаў капэрту і аддаў Катавіцкаму.

— Ганарар за апошнюю справу, — зачыніў кейс і сабраўся пайсці.

Баляслаў спыніў яго:

— А што з наступным заказам?

— Я мусіў перадаць толькі гэта.

Катавіцкі напісаў распіску, і сувязны лёгкаю хадою скіраваўся да ракі. Счакаўшы, покуль постаць сувязнога схаваецца за паркаваю агароджаю, Баляслаў пайшоў следам. Калі ён выходзіў з брамы, сувязны быў па другі бок вуліцы,

стаяў каля газетнага кіёска і глядзеў на Катавіцкага. Баляславу давялося развярнуцца і пайсці. Сувязны апусціў у сметніцу непрачытаную газету і падаўся да метро.

На станцыі «Пляц Перамогі» ён пачуваў сябе несамавіта, асабліва раздражняла назва. Для яго ніяк не спалучаліся ў адно словы «перамога» і «метро». Покуль сувязны стаяў на платформе, яму ўвесь час карцела азірнуцца, нібыта баяўся, што за плячыма з'явіцца забойца. І ён, сувязны, паляціць на рэйкі, пад колы электрычкі. Чамусьці вельмі дакладна ўяўлялася, як потым забойца зробіць колькі крокаў назад, выберацца з апанаванага жахам і цікаўнасцю натоўпу, каб няспешна ступіць на эскалатар і забыцца на перадсмяротны крык ахвяры. Таму сувязны ўзяў за звычку садзіцца толькі ў першыя дзверы першага вагона.

Навела-маналог сувязнога

Не ўсе здатныя забіць. Шмат хто хоча забіваць, марыць пра гэта, але не кожнаму дадзена забіраць чужое жыццё. І я толькі адзін з іх. Разумею — слабасць, але пераадолець яе нестае сілы. Спрабаваў. Было заданне: знайсці і забіць. Такая ж самая капэрта, як разношу зараз. Знайшоў. Было цяжка, але знайшоў. Жанчына працавала на заводзе медпрэпаратаў. Штотыдзень яна выносіла з цэха пакунак з ампуламі. Не ведаю, з кім яна не разлічылася. Яна павінна была выпасці з ланцуга,

яна зрабілася непатрэбнай і таму небяспечнай. Пазнаёміўся з ёю на вуліцы. Тое, што адбывалася паміж намі на працягу тыдня, яна чамусьці называла каханнем.

Я распрацаваў некалькі варыянтаў забойства. Яны былі, мне здавалася, дасканалыя.

Яна мусіла загінуць у аўтакатастрофе. Жанчына вяртаецца з другой змены, і на цёмнай вулцы перад яе домам з'яўляецца грузавая машына...

Яна мусіла ўтануць у ціхім лясным возеры. П'яная жанчына заходзіць у ваду...

Але я выбраў трэці сцэнарый, пэўна, самы складаны для выканання.

Сустрэў яе пасля працы. Мы стаялі на самай тлумнай станцыі «Пляц Якуба Коласа», дзе заўсёды поўна кірмашовае публікі: вясковыя кабеты з клункамі, дзядзькі з кошыкамі і торбамі, цыганы, азіяты...

Мы стаялі на самым пачатку платформы. Я мусіў зрабіць адзін рух, каб выканаць заданне, каб у маім жыцці адбыліся кардынальныя змены і я стаў прафесіяналам. Я глядзеў у тунель і чакаў, калі па рэйках пабяжыць святло.

Нарэшце з-за павароту фары лакаматыва асвятлілі рабрыстую сцяну. Мая рука лягла на плячо жанчыне, якая праз імгненне мусіла загінуць.

Цягнік, як поршань, выціснуў перад сабою сухую хвалю паветра. Натоўп нервова зрушыўся, як і заўсёды, калі падыходзіць перапоўнены цягнік.

І раптам я адчуў абыякавасць да ўсяго, апроч самога сябе. Зразумеў: калі зараз заб'ю, то падпішу сабе смяротны прысуд. Раней ці пазней заб'юць і мяне.

Мы селі ў вагон, я правёў жанчыну да дому і больш ніколі яе не бачыў.

Яна выпала з ланцуга. Заданне выканаў іншы. Дзіўна, але мне даравалі. Пэўна, і сярод кіраўніцтва ёсць людзі, няздатныя забіваць.

Сувязны выйшаў з метро. Паўз галоўпаштамт трапіў да свайго дома. Гранёныя эркеры спрабавалі разбіць манатонную плоскасць фасада. У сувязнога ўвайшло ў звычку, перш чым зайсці ў арку, паглядзець на сваё акно. Яго нічога не насцярожыла. Вайскова-зялёны колер пад'ездных сцен прыгнятаў. Спіраль лякальных парэнчаў агароджвала вузкую студню пралёту. Дробна зазвінела вязка ключоў. Сувязны ўжо адною нагою ступіў у кватэру, як яму на патыліцу абрынуўся ўдар.

Непрытомнае цела сувязнога Катавіцкі зацягнуў у кватэру і кінуў на кіліме пасярод гасцёўні. Адчыніў гардэроб: на драцяной скабе хіснуліся гальштукі і рамяні. Калі сувязны быў назейна прывязаны да батарэі, Баляслаў пачаў агляд кватэры. Ён знайшоў на калідоры сцянную шафу, дзе на ніжняй паліцы стаяла бляшаная скрыня з інструментам. Катавіцкі ўзважыў на руцэ нікеліраваны цвікадзёр.

Шуфляды пісьмовага стала былі замкнёныя, але двух удараў хапіла, каб адскочыла стальніца.

У верхняй шуфлядзе, побач з пляшкаю каньяку і блокамі цыгарэт, знайшлася і бляшанка з-пад тытуню, у якой захоўваўся пісталет. Начынне астатніх шуфлядаў паляцела на кілім.

Катавіцкі заняўся стэлажом. Кнігі адна за адною ператрасаліся і падалі ў папяровую гурбу, што расла пасярод пакоя. Калі паліцы апусцелі, Баляслаў перайшоў да гардэроба. Кішэні святочных і будзёных гарнітураў вывернуліся непрыстойна-пустымі мяшэчкамі.

Нацюрморт, што вісеў на сцяне паміж каванымі падсвечнікамі, быў вырваны з рамы і апынуўся паміж стосаў бялізны і магнітафонных касет. Кватэра набывала выгляд сметніка.

Сувязны апрытомнеў і зацкавана пазіраў на Катавіцкага, які здзіраў абіўку з акустычных калонак.

Капэрты з заданнямі і грашыма знайшліся ў вокладцы з-пад кружэлкі. Нарэшце Катавіцкі ўбачыў тое, дзеля чаго і тварыўся пагром: свой пашпартны фотаздымак. З цвікадзёрам у руцэ ён падышоў да сувязнога:

— Хто даў табе гэта?

— Дарма ты так. Няўжо не разумееш, што гэта канец?

Цвікадзёр паляцеў у гурбу кніг.

— Разумею, але спачатку скажаш, хто даў табе фотаздымак.

— Канкрэтна твой я атрымаў ад каменданта кватэры прэзідэнта.

— Як на яго выйсці? Не ходзіш жа ты па заданні на кватэру да прэзідэнта?

— Мне нязручна.

Катавіцкі развязаў сувязнога. Той падняў з падлогі бутэльку каньяку:

— Мяркую, самы час выпіць.

— Згода, толькі скажы, дзе знайсці камендант.

— Ты ведаеш нашу кватэру насупраць стадыёна, дзе раней быў пункт праслухоўвання ўрадавай сувязі? — сувязны зняў са шкляной паліцы дзве чаркі.

— Калі ён туды прыйдзе?

— Сёння а восьмай, — сувязны разліў каньяк па чарках.

Катавіцкі дастаў з кішэні вязку ключоў сувязнога:

— Гэты? — і ўзяў за дзюбку доўгі, падобны да штопара, ключ.

Сувязны кіўнуў і выпіў. Баляслаў зняў з кальца ключ, а ўсю вязку кінуў гаспадару:

— Каньяк дап'еш адзін, — Катавіцкі падняўся і, пераступаючы цераз раскіданую адзежу, выйшаў у перадпакой.

Грымкнулі ўваходныя дзверы.

Сувязны падняў скінуты тэлефон і ўставіў штэкер у раз'ём. Доўгі зуммер загучаў сярод разбурэння. Ён паспеў набраць толькі дзве лічбы, як выбухнуў пісталетны стрэл. Нежывое цела сувязнога абсунулася на паліраваную дошку стала.

Катавіцкі ўзяў з рукі нябожчыка тэлефонную трубку і паклаў яе на рычагі апарата.

Раздзел сёмы.
ПРЭЗІДЭНТ

На канспіратыўнай кватэры грунтоўна стаяў ненавісны Катавіцкаму пах каніфолі і гарэлае ізаляцыі. Нават густы водар свежазгатаванае кавы толькі разбаўляў, але не нішчыў яго. Праз апушчаныя жалюзі прабівалася шчыльна-жоўтае перадвечаровае святло. Ломкімі паскамі яно крэсліла падлогу, сцены і стэлажы.

Баляслаў ляжаў на парэпанай скуранай канапе і праглядаў леташні, знойдзены ў перадпакоі часопіс. Побач з недапітаю філіжанкай кавы на падлозе ляжаў пісталет.

Катавіцкі пачуў, як у замок устаўляецца ключ. Ён сціснуў рукаятку пісталета: шчоўкнуў засцерагальнік, палец лёг на курок. Баляслаў схаваўся паміж стэлажамі з апаратураю. Праз шчыліну паміж паліцаю і ўзмацняльнікам ён бачыў: у пакой зайшоў невысокі поўны мужчына ў пыльна-шэрым гарнітуры. Ягоную лысіну прыкрывалі доўгія пасмы бляклa-русявых валасоў. На сытым твары паблісквалі васільковыя вочкі. Мужчына скінуў пінжак, пад пахамі крэмавай кашулі выразна цямнелі пляміны поту. Скураныя рамяні падтрымлівалі важкія похвы з пісталетам.

Катавіцкі бязгучна пакінуў сховішча, наблізіўся да каменданта і выхапіў у таго пісталет.

З неўласцівым пры такой паўнаце спрытам камендант развярнуўся і ўдарыў Баляслава нагою ў жывот.

Катавіцкі стрэліў. Куля ўспарола скураны валік на канапе і выбіла кавалак атынкоўкі. Камендант адскочыў.

— Сашчапі рукі на патыліцы і павярніся тварам да сцяны, — загадаў Баляслаў.

Камендант падпарадкаваўся.

— А цяпер ты адкажаш на ўсе пытанні. Калі які адказ мне не спадабаецца, пашкадуеш, што нарадзіўся на гэты свет! — Катавіцкі прысеў на край стала. — Хто загадаў мяне забіць?

— Я аддаў загад.

— Ты падрыхтаваў капэрту з заданнем, але мне патрэбны той, хто загадваў табе.

— Я падпарадкоўваюся толькі прэзідэнту.

— А цяпер вернемся да Рэгіны Агінскай. Якая сувязь паміж акцёркаю і прэзідэнтам?

Нават са спіны было відаць, што камендант заўсміхаўся:

— Ты прафесіянал у мужчынскіх справах, але што тычыцца жанчын — дылетант. Агінская была ягонай каханкаю. Але год таму здарылася непапраўнае: Рэгіна пачала шантажаваць прэзідэнта. Мы занадта позна даведаліся, што яна наркаманка, і ўсе спробы выратаваць яе аказаліся марнымі. Мы вымушаны былі знайсці выйсце. План Рублеўскага нас задаволіў.

— Прэзідэнт загадаў забіць Агінскую?

— Ён быў не супраць.

— Дзе зараз прэзідэнт?
— У Доме ўрада.
— А ўвечары дзе ён будзе?
— Не ведаю.
— Ты ж камендант.
— Але не сакратар. Я адказваю за побыт і тэхніку, каб усё круцілася. Шафёр, які чакае мяне ўнізе, відаць, непакоіцца.

Баляслаў рассунуў дзюралевыя планкі жалюзі, каб паглядзець на двор. Камендант схапіў са стэлажа металёвую скрыню і кінуў. Катавіцкі паспеў ухіліцца. Пагнутыя планкі жалюзі пасыпаліся на падваконне. Разам з грукатам скрыні прагучаў стрэл. Каменданта адкінула да паліц, ён паспрабаваў ухапіцца за іх, але рукі не слухаліся. Паваліўся на брудна-зялёны лінолеум. Па крэмавай кашулі расцякалася крывавая пляма. Рэдкія пасмы валасоў з'ехалі з лысіны і рассыпаліся на падлозе. Катавіцкі схіліўся над камендантам і павадзіў далонню перад ягоным тварам — зрэнкі не рэагавалі на змену святла.

Ні ў двары, ні за брамаю ніякай машыны, пра якую гаварыў камендант, вядома, не было.

Сваю машыну Катавіцкі пакінуў на стаянцы перад стадыёнам. Трамваем ён праехаў два прыпынкі да бровара «Крышталь». На цагляным фасадзе свяціліся неонавыя буслы абапал піўнога збанка. У тупіку за броварам стаялі грузавікі з бульбаю. У асветленай альтанцы шафёры гулялі ў карты. Катавіцкі звярнуўся да гульцоў:

— Мне трэба мех бульбы на памінкі. Можа, хто прадасць?

Першым падняўся малады хударлявы шафёр, на пабітым воспаю твары вылучаўся дзюбаты нос:

— Хадзем.

Шафёр падвёў Баляслава да старога запыленага грузавіка.

— Лезь у кодаб і набірай, — шафёр прысеў на бампер.

— Не на сабе ж я мех пацягну... Тут недалёка.

Шафёр неахвотна залез у кабіну. Катавіцкі ўладкаваўся побач на рыпучым, засланым зрэбнаю посцілкаю сядзенні.

— Куды ехаць? — спытаў даўганосы, калі за парканам бровара бліснулі трамвайныя рэйкі.

— Направа, уздоўж трамвайнай лініі.

— Каго хаваеш? — машына выехала на мост, пад якім у чаратовых берагах плыла вузкая ў гэтым месцы Свіслач.

— Настаўніка, — Баляслаў паказаў наступны паварот.

Машына завярнула на брукаваны пад'ём і цяжка падалася ўгору. Уздоўж тратуараў чарнелі зморшчаныя кульці абпілаваных таполяў. За невысокай бальнічнай агароджаю ў двары, асветленым падслепаватымі ліхтарнямі, прывідна бялеў бетонны фантан з мядзведзямі. Праваруч на ўтравелым пагорку падступала да самага адхону шаравата-крэйдавая каланада ратонды. Над пустым скрыжаваннем міргаў жоўты дыск светлафора.

Грузавік зрабіў апошні паварот і ўехаў у нізкую дваровую арку.

— Вось тут, — Катавіцкі паказаў на патрушчаны ганак, — пайшлі ў сутарэнні, возьмем скрыні.

Баляслаў першы сышоў у вільготную задуху сутарэнняў. На дашчаных дзвярах чарнелі вялікія неахайныя нумары. Цяжкая палоса завалы перакрэслівала дзверы, перад якімі спыніўся Катавіцкі. Ён адамкнуў важкі навясны замок. Шафёр здзівавана глядзеў на ссыпаную ў загарадку бульбу і таму не адразу заўважыў настаўленую на яго рулю пісталета.

— Заходзь і садзіся. Пабудзеш тут да раніцы. Калі пачнеш крычаць, усё адно ніхто не прыйдзе. Ключы ад машыны і дакументы.

Катавіцкі паставіў завалу на месца. Ужо ў кабіне ён разгарнуў вадзіцельскае пасведчанне. Побач з зашмальцаваным фотаздымкам прачытаў прозвішча — Пуставік.

Машына з бульбаю мінула віядук кальцавое дарогі і выехала на тракт, што вёў да ўрадавага лецішча. На лясным скрыжаванні Баляслаў збочыў, развярнуў машыну і заглушыў рухавік. Праз шырокую прасеку з кабіны добра праглядаўся кавалак тракта.

Трэцяя навела-мроя Баляслава Катавіцкага

Гаварылі ў мястэчку рознае, покуль князь не паклікаў Антона і не прапанаваў яму мажардомава месца. А было гэта так.

Прыйшоў у кузню начальнік княжацкае варты і сказаў:

— Пайшлі, Антон, князь табе дараваў, хоча паставіць на мажардомава месца.

Здзівіўся і каваль, і ягоная жонка, але хто не ведае княжацкіх выбрыкаў? На тое ён і князь, каб здзіўляць сваім розумам.

Стаў Антон перад князем і пачаў прасіць за парася прабачэння, на што князь адказаў:

— Я не свінапас, каб свіней лічыць. Дык ты згодны стаць на мажардомава месца?

— Не, я люблю ў кузні молатам памахаць, — у Антонавай паставе з'явілася напружанне зацкаванага звера.

— А мне казалі, што ты людзей душыць любіш.

Антон было памкнуўся да князевага фатэля, але вартавы спрытна накінуў на яго ззаду пятлю і скруціў рукі малатабойцы канаплянай вяроўкаю.

— Усё ты ўлічыў, — загаварыў князь, — аднаго не ведаў: мажардом сказаў кухару, што да Яні йдзе. Блага, што кухар не адразу пра гэта ўспомніў. Але Яня нам дапамагла. Прывядзіце яе.

У залу прывялі Яню з плеценым кошыкам у руках. Яшчэ з парога яна пачала плакаць:

— Гэта ўсё ён. Я нічога не ведала, покуль на другі дзень у кошыку мажардомаву люльку не знайшла.

Антон хацеў быў сказаць, што ўсё яна ведала, і без яе дапамогі ніколі не выманіў бы ён мажардома

з-за цагляных замкавых муроў у начны парк, але раптам забаяўся д’яблавае сілы, што сядзела ў мажным целе былой пакаёўкі.

І мястэчка і замак больш за месяц чакалі смяротнага пакарання, што мелася адбыцца на галоўным пляцы. Нават у кірмашовыя дні прыгнечанасць і неспакой не давалі разгарнуцца весялосці. Таму ў карчме рамеснікі выпівалі ціха, як за хаўтурным сталом, а жыды нават самым п’яным хабалам давалі рэшту. А калі пасярод пляца пачалі збіваць з дошак эшафот і ставіць высачэзную шыбеніцу, дык кожны палічыў сваім абавязкам кінуць працу і паглядзець на работу княжацкіх цесляў. У свежыя, смаляныя дошкі заходзілі доўгія цвікі, а рэха ўдараў білася ў чатырохкутніку паміж касцёлам і царквою, сінагогаю і мячэццю.

Старыя кабеты загадзя плакалі, бо ўсё ж шкадавалі Антона і праклiналі Яню.

Віленскі кат у белых шаўковых пальчатках і крывава-чырвоным капюшоне прагульваўся ў замкавым двары. А княжацкія пакаёўкі спрачаліся шэптам: ці ёсць у яго вусы і барада. Карэта з дзяржаўным гербам чакала перад замкавай брамаю. Кат выняў з кішэні срэбную цыбуліну гадзінніка, адшчоўкнуў накрыўку — і ў руцэ загучалі першыя такты мінорнага паланезу. Ён даслухаў мелодыю і няспешна пакрочыў да карэты.

На пляцы пад шыбеніцаю сабралася не толькі мястэчка, але і сяляне з навакольных вёсак

і хутароў. Па-рознаму пераказвалася ў натоўпе гісторыя мажардомавай смерці. Асабліва лядачыя спрабавалі пераканаць даверлівых слухачоў, што гэта сам князь падвучыў Антона забіць. Былі і такія, асабліва з праваслаўных, што ўсё валілі на жыдоў і татар. Іх не спыняла нават тое, што сам мажардом быў караімам. Усе спрэчкі аціхлі, як толькі на пляц выехала карэта з катам. Ён узняўся па прыступках на эшафот, праверыў, ці па правілах зроблена пятля.

Па пукатым бруку зазвінелі абабітыя жалезам колы. Антон у белай кашулі са скаванымі ланцугом рукамі сядзеў на ахапку саломы і ваўкавата пазіраў на натоўп, што расступіўся, каб прапусціць калёсы з асуджаным.

Варта засталася на пляцы, а Антон сам узняўся на эшафот, дзе ўжо побач з катам стаяў стараста з прысудам у руках. Кат загадаў Антону стаць на лаўку пад пятлёю.

Стараста жаночым вісклівым голасам дачытаў прысуд і спешна сышоў з эшафота, нібыта яго, а не Антона, збіраліся вешаць.

Натоўп, нібы зачараваны, глядзеў, як рукі ў белых шаўковых пальчатках расправілі пятлю і паднеслі яе да твару асуджанага. Раптам Антон ускінуў рукі і закруціў кароткі ланцуг на шыі, што хавалася пад чырвоным капюшонам. Натоўп хіснуўся і загудзеў. Князь, які сядзеў на ўзвышэнні, прыўзняўся над фатэлем. Варта, заганяючы стрэмкі ў далоні, палезла на эшафот. Кат марна спрабаваў развесці Антонавы рукі.

Калі вартаўнікова дзіда ўбілася ў Антонаву спіну, пад левую лапатку, побач з хрыбетнікам, кат быў нежывы. Малатабойца паспеў пераламіць яму шыю.

Па загаду князя Антона пахавалі пад агароджаю каталіцкіх могілак. «Каб ані на могілках, ані за імі яго не было!» — вызначыў князь. А яшчэ ён загадаў накідаць у дол вапны, каб тая з'ела нават косці забойцы.

Яня, якая пасля таго дня сказілася, нягледзячы на ўсе забароны, прыносіла на магілу кветкі.

Імёны ката, мажардома і нават князя ў мястэчку забылі, а тое, што малатабойца, які зламаў шыю кату пад шыбеніцай, звалі Антонам, а здрадніцу-палюбоўніцу — Яняю, памятаюць усе.

Толькі ранішняе сонца ўзнялося над далёкімі пагоркамі і доўгія цені прыдарожных соснаў пакрэслілі асфальт, Катавіцкі прачнуўся. Кароткі неспакойны сон не прынёс палёгкі. Каб адагнаць стому, Баляслаў уключыў прыёмнік, адчыніў дзверцы і саскочыў на ігліцу.

Глянцавітыя камлі рэдкага сасонніку паўставалі з хісткіх зарасцяў блакітнае папараці. На нізкай галіне рэзка ўскрыкнула, сарвалася і паляцела вялікая шара-сіняя сойка.

Катавіцкі вярнуўся ў кабіну. Нарэшце з-за пагорка з'явіўся прэзідэнтскі картэж: папераздзе ішоў белы легкавік, за ім лакіравана-чорны, з бранліраванымі шыбамі, лімузін, за якім

пульсавала сінімі бліскавіцамі патрульная машына.

Баляслаў запусціў рухавік. Калі папярэднія колы ўжо ўз'ехалі на гравійнае ўзбочча, перад грузавіком праскочыў МАЗ, гружаны гарачым асфальтам. Машына Катавіцкага набрала хуткасць і пайшла за ім. Заўважыўшы сінія сполахі бліскавіцы, МАЗ скінуў хукасць і прыняў управа, папярэджваючы Баляслава рубінавымі стопсігналамі. У той момант, калі МАЗ спыніўся, паўз Катавіцкага праляцела белая машына суправаджэння. Тады ён рэзка выкруціў руль улева і выехаў на сярэдзіну шашы. Шафёр прэзідэнта нават не паспеў зрэагаваць, лімузін на ўсёй хуткасці ўрэзаўся ў правы борт грузавіка. З праламанага кодаба на скарабачаны лімузін абрынуліся тоны бульбы.

Баляслаў выбіў нагою скрыўленыя дзверцы. Ён абышоў разбіты грузавік і зазірнуў у абесшыбленае акно лімузіна. На пярэднім сядзенні, побач з трупам шафёра, па шыю засыпаны бульбаю і шклом сядзеў нежывы прэзідэнт.

Па залітай бензінам бульбе пабегла блакітнае полымя. Катавіцкі адышоўся і сеў на адхон. Ён глядзеў, як ахоўнікі, апранутыя ў аднолькавыя цэментова-шарыя гарнітуры, выцягвалі нябожчыкаў, як ахопленыя полымем машыны спрабаваў расцягнуць гружаны асфальтам МАЗ, як, нарэшце, выбухнулі бензабакі і вогненны слуп узняўся над трактам.

Эпілог.
ТУРЭМНЫЯ МОГІЛКІ

У адзіночнай камеры Пішчалаўскага замка, на засланых байкавай коўдрай нарах ляжаў Баляслаў Катавіцкі. Ён нават не прыўзняўся, калі ў камеру зайшоў начальнік турмы.

— Здагадваешся, нашто я сюды завітаў? — начальнік зачыніў дзверы.

Катавіцкі не адказаў, адно запытальна паглядзеў. Начальнік выняў з кішэні пляшку славянскай гарэлкі.

— Шчыра кажучы, не ведаю, што з табой рабіць, — з другой кішэні начальнік выняў дзве чаркі. — Прэзідэнта няма, і ўся ягоная каманда апынулася па-за гульнёй. Хто будзе наступным — невядома. Твой лёс няма каму вырашаць.

Яны пілі моўчкі. Гутарку, прапанаваную начальнікам, Баляслаў Катавіцкі не падтрымліваў.

А калі ў пляшцы засталася адно трэць, начальнік пакінуў марныя спробы ўдакладніць, на каго працаваў Катавіцкі, і перавёў гутарку ў нечаканую плоскасць:

— Тут да нас ходзіць адзін журналіст, кажа, асабіста знаёмы з табой, дамагаецца сустрэчы. Я не падпісаў дазволу, але, калі хочаш?..

— А паводле афіцыйнай версіі я ўсё яшчэ шафёр бульбавоза, які пахмяліўся і заснуў за рулём?

— Газеты друкуюць адно: спісы палітычнай эліты пад некралогамі.

— Журналіст мяне не ўратуе. Дый, наогул, мне не хочацца гаварыць.

Начальнік турмы расклаў па кішэнях парожнюю пляшку і чаркі:

— Спачатку хацеў выпіць з табою ў кабінеце, але мне там абрыдла. Першы раз п'ю з вязнем. Напэўна, надышоў час скласці рапарт аб адстаўцы. Лепш самому пайсці.

— Лепш самому, — пагадзіўся Баляслаў.

Па гэтых словах начальнік турмы паклаў на край зэдля загорнутае ў прапарафіненую паперу лязо.

Труп Баляслава Катавіцкага, загорнуты ў чорны поліэтылен, вынеслі з камеры і панеслі гулкімі лабірынтамі замкавых калідораў.

На турэмных могілках у загадзя падрыхтаванай неглыбокай яміне стаяла вада.

Два далакопы ў чорных турэмных робах няспешна засыпалі буйным жвірам дол. У канец яны паставілі непранумараваны гранёны слуп.

З шарага мінскага неба на зубчастыя прысадзістыя вежы Пішчалаўскага замка сыпаўся дождж.

1991

СІСТЭМА

* * *

Барыс упэўненай хадою шпарка ішоў праз парк.

— Мужык…

«Толькі гэтага не хапала».

— …пастой. Дапамажы, дай пару капеек.

«Яшчэ адзін у тэлефоннай будцы», — падумаў Барыс.

— Зараз, — ён дастаў з кішэні колькі манет і падаў іх таму, хто прасіў. Той схапіў Барыса за рукаво і сказаў:

— А ты бага-аты.

«Хопіць. Не хацеў, але…» — падумаў Барыс і ўдарыў вольнай рукою таму, хто трымаў яго за рукаво, у твар.

Манеты зазвінелі па асфальце. Завішчалі дзверцы тэлефоннай будкі.

Барыс пабег насустрач таму, хто чакаў у будцы. Барыс хацеў ударыць, ды прамахнуўся. Яму ўдарылі ў жывот, потым у плячук і зноў у жывот. Барыс пачаў задыхацца — боль праця яго. Яму ўдарылі збоку ў скронь.

«На-а!» — пачуў Барыс, і свет разляцеўся на дробныя кавалкі.

* * *

«Дзе я? Скронь. Ударылі ў скронь. Паркавая лаўка, я пад ёю. Скаты, завалаклі пад лаўку, каб не валяўся навідавоку. Здагадаліся ж… М-м-м…

Зараз пройдзе. Кулаком так не шарахнеш. Чаго ляжаць? Уставай!»

Барыс выбраўся з-пад лаўкі. У парку было пустэльна. Сосны знерухомелі ў шарай гадзіне.

«Вечарэе. Колькі я праляжаў? Гадзіну? Болей? Ну і выгляд».

Барыс паабтрасаў пыл і сухое лісце, што былі на вопратцы, і пайшоў да цэнтральнай паркавай брамы.

«Пачысціцца, памыецца, адпрасуецца і будзе як новае. Колькі часу? Скаты, гадзіннік за дзве капейкі і той забралі. Так табе і трэба. Так і павінна было быць. Раней ці пазней — няма розніцы. Інакш і быць не магло. Пасаду захацеў мець?! Штаны пачысціў, туфлі наваксаваў, пастрыгся, пагаліўся?! Як жа ж, на прыём да міністра першы раз ідзеш! Сам міністр запрасіў, час прызначыў. Трэба выгляд мець, каб не Барысам, а Барысам Барысавічам дапамаглі зрабіцца. Не ў джынсах жа чакаць пераўвасаблення. Вось і пераўвасобіўся. Чаго папёрся праз парк? Забыў? Не забыў. Тады было інакш. Мы прасілі не так. Мы грошы сшыбалі да-лі-кат-на».

Барыс прыпыніўся каля пустой лаўкі і загаварыў:

— Дзяўчаткі прыгожыя, добры вечар. Паглядзіце на мяне. Паглядзіце ўважліва на мяне, на мае джынсы і куртку, яны бачылі ўсе айчынныя хіт-парады. А цяпер мне так баліць жывот, што няма ніякага ратунку, акрамя шклянкі таннага вермуту.

Можа, вы дасце беднаму хіпі адзін рубель дваццаць дзве капейкі і ўратуеце яго ад пакутлівай смерці? Дзякуй, прыгожыя. Мне толькі рубель і дваццаць дзве капейкі, а больш не трэба. Дзякуй, дарагія. Гуд бай!

Барыс перайшоў да наступнай лаўкі, схіліў галаву і зноў загаварыў да пустой лаўкі. Ён прамаўляў ціха, але з упэўненасцю, якая з'яўляецца ў чалавека, калі ён адны і тыя ж словы гаворыць сто першы раз.

— Хлопец. Брат, прабач, дапамажы. Калі можаш, дай колькі манет. Калі можаш... Я прашу. Не крыўдуй. Дзякуй, брат.

«Давалі. Адчынялі сумачкі і давалі. Даставалі з кішэні і сыпалі на далонь. Выцягвалі партманет і адлічвалі. Хто капейкі, хто рублі. Хто на віно, хто на хлеб, хто на білет. Дапамагалі беднаму хіпі, выратоўвалі небараку студэнта, шкадавалі абрабаванага чалавека... Сотні версій, сотні шляхоў. Людзі давалі нам грошы. Мы прасілі — яны давалі.

Але было і па-другому, калі заехалі Шведу пасля першага слова свінцовым кастэтам. Ён так падаў патыліцай на асфальт, што я спалохаўся: ці не забілі Шведа? Толькі яго не забілі. А пасля бойкі былі разборы і скрынка віна.

А дзе цяпер той Швед? Няўжо ён застаўся такі, як і быў пад крамай «Тытунь» у сваім бамбасховішчы? Сто гадоў не бачыліся. Пэўна ж, Барыс, ты стаў іншы, ты ў падвалы і бункеры не ходзіш, ты віна таннага не п'еш, анашу не

курыш, калёсы не глытаеш... Ты — асоба! Ты да міністра на прыём ішоў. Асоба! Міністр! Прыём! Атрымаў? Цябе чакалі, а ты ў парку рогам зачапіўся. Цябе шпана мужыком называе, а ты біцца палез. Дапамог бы хлопцам і пайшоў бы ціха. Як жа ж, пайшоў бы... Яны што, не ведаюць такіх, як ты — адпрасаваных, пастрыжаных? Такія як да першага тэлефона дапаўзаюць, так і пачынаюць на дапамогу клікаць. Толькі не ведалі хлопцы, што не будзеш ты ні званіць, ні выклікаць. А пойдзеш ты, Барыс, па сістэмнай мянушцы — Бэр, да Шведа ў бамба-сховішча, бо што гэта за свет, калі Бэр у Мінску праз парк прайсці не можа? Міністр? У міністра папросім прабачэння».

* * *

Няпэўнае святло запалкі намацала ў цемры магутныя дзверы ў бамбасховішча. Бэр ударыў у дзверы нагою — раз, другі, трэці... Заскрыгатала засаўка. У светлым прагале цямнеў сілуэт. Ён быў напагатове.

— Што трэба? — гыркнуў сілуэт.

— Швед ёсць?

— Залазь, — сілуэт саступіў дарогу.

Зялёныя сцены бамбасховішча і слабыя лямпачкі ў драцяных каўпаках сустрэлі госця больш ветліва.

— Хто? — Шведаў голас пад нізкай столлю праз пакоі і калідоры даляцеў да Бэра.

— Да цябе, — пачулася з-за Бэравай спіны.

Бэр зайшоў у пакой, застаўлены станкамі і варштатамі. Швед ляжаў на канапе, якая сваёй бардовай аксамітнай абіўкаю і белымі гнутымі ножкамі ў стылі ракако зусім не пасавала да шызага халата на гаспадары.

«Пастарэў, Швед. Няма джынсаў. Няма курткі. Няма доўгіх, па плечы, валасоў. Няма хіпі».

— Бэр? Заходзь! Не чакаў я. Сядай ці кладзіся, калі хочаш, — Швед сеў на канапе.

— Пастарэў ты, Швед, а з падвала не вылез, — Бэр сеў побач са Шведам.

— Добра, што зайшоў. Пастарэў, кажаш? А я газету бачыў, а ў ёй твой партрэт. Дык ты высока далез. Правільна... Павярні галаву.

Бэр паказаў Шведу чырвоную прыпухлую скронь.

— Нармуль. Дапамаглі, кажаш, мяне ўспомніць, — сказаў той, разглядаючы крывападцёк.

— Дапамаглі, як бачыш. Вось я і прыйшоў спытаць. Хто мяне ў парку пад лаўку паклаў? Ішоў я праз парк. Падыходзіць адзін і кажа: дапамажы. Другі ў тэлефоннай будцы чакае. Я спяшаўся, думаю, чорт з табой. Дастаў я жменю дробязі. А ён мне кажа — багаты мужык ты. Сам разумееш, гэта ўжо — нявыкрутка. І панеслася, і пакацілася... Прачнуўся я пад лаўкаю.

— Дзе гэта было? — Швед устаў, засунуў кулакі ў кішэні халата, потым дастаў з кішэні папяросу, прадзьмуў, закурыў і крыкнуў у бок дзвярэй: — Тушкан, вентыляцыю ўключы.

— Зараз, — азваўся той, што адчыняў дзверы ў бамбасховішча.

Загула вентыляцыйная сістэма. Па пакоі прабег ледзь улоўны скразнячок.

— Каля дзіцячай чыгункі, — удакладніў Бэр.

— А з выгляду яны як?

— Думаў, што калі я пачну, дык і пакладу абодвух.

— А дакладней можна, ці так гахнулі, што памяць адбілі?

— Шарахнулі як мае быць, але памяці не адбілі. Наадварот, як бачыш, дарогу ў твой падвал успомніў... Слухай. Адзін меншы за мяне, рэдказубы, з вусікамі рэдкімі; да цырульніка падобны ці да бармена, на ім джынсовая куртка і значок, рот з высалапленым языком — Ролінг Стоўнз.

— Ведаю, — ашчэрыўся Швед, — ёсць такая гніль рэдказубая. Алекс яго мянушка. Хіба ты яго не мог навучыць, як грошы сшыбаюць?

— Гэтага я навучыў, але быў і другі, той, што ў будцы стаяў. Яго не помню. Як зачапіліся, сам разумееш, не было калі разглядаць.

— Забралі што? Ці так пабілі?

— Грошы, гадзіннік...

— Ясна. Эй, Тушкан, мы пайшлі, а ты сядзі, не адчыняй.

* * *

Побач са Шведам Бэр адчуваў сябе маладзейшым на гадоў дзесяць.

«Раней хадзілі мы па вуліцах, і не было ў тых вуліц тупікоў. Сядзелі мы ў скверах і пілі вермут,

і забаўляліся з дзеўкамі, і слухалі музыку, і самі спявалі… Была сістэма, і ездзілі мы па краіне аўтастопам, і ў кожным вялікім горадзе нас чакалі падвалы з напісанымі на сценах адрасамі іншых такіх падвалаў, дзе не зачыняюцца дзверы, і было віно, і быў хлеб. Называлі нас і хіпі, і патлатымі, і джынсовымі, і падонкамі, шкодным элементам, і люмпен-пралетарыятам, і чорт ведае чым, і Бог ведае кім… А мы пляваць хацелі на ўсе гэтыя назвы, мы ехалі, а потым ішлі, а потым зноў ехалі, і ў дарозе не было тупікоў. Толькі Шведу не пашанцавала, трапіў ён у тунель, дзе выключылі святло, — знайшлі ў ягонай сумцы шпрыц і ампулы з кайфам. Два гады Шведа не было ў абдымках дзяўчат і на дарогах. Вярнуўся ён стрыжаны, з вялікім шнарам на вуху. Выпілі мы пляшку каньяку ў вакзальным буфеце за сустрэчу, за сяброўства, за два доўгія-доўгія гады і разбегліся ў розныя бакі…»

— Знойдзем. Гадам буду, а мы іх вылавім. Калі не памыліліся і ў парку Алекс быў — мы іх каля нямецкага рэстарана і знойдзем, — Швед заводзіў сам сябе.

У рэстаран ён зайшоў адзін. Бэр застаўся чакаць на алеі, ён сеў так, каб быў відзён, на усялякі выпадак, рэстаранны ганак, дзе курылі п’янаватыя студэнты.

Швед хутка з’явіўся на ганку.

— Зробім так. Я падыду адзін, быццам п’яны, і паклічу іх у двор, быццам хачу пярсцёнак ім здаць, быццам не хапіла мне сёння і я хачу дабавіць,

а на кішэні — нулі... Карацей, напляту. Як толькі завяду іх пад арку, уставай і за намі ідзі, толькі не спяшайся, я адзін іх пакладу.

— Адзін такі паклаў, а потым пад лаўкай прачнуўся. — Бэр адчуў, як задрыжэла ў яго калена, яно заўсёды дрыжэла перад бойкаю, да першага ўдару.

— Спакойна, Бэр. Яны як цапы панабіраліся, а я ў форме. Ведаеш, як з бухадзелам завязаў. Не магу піць, пячонка не дае. Іголку зусім забыў. Толькі калі пакурыць, і тое зрэдку. Во як, даўно не бачыліся... Пакладу я іх, вярняк. Хто такі Алекс? Хто такі Цапок? Хто яны супроць Шведа? Галоўнае, каб не даць уцячы аднаму, пакуль я другога біць буду. Зробім не так. Ты будзеш у двары чакаць. Калі які дзёрне, ты спыніш. Першым грохну Цапка, а Алекс хай бяжыць, ён твой. Толькі не пабяжыць Алекс, будзе спадзявацца, што яны ўдвух мне рыла надзяруць. Ідзі.

— А калі гэта не яны, не Алекс і Цапок, у парку былі? — Бэр кіўнуў на рэстаранны ганак.

— Яны, — Швед гмыкнуў.

— Пайду гляну.

— Толькі ў рэстаране ты не зачапіся.

— ...

* * *

У рэстаран Бэр зайшоў праз чорны ход. У калідоры, каля буфета стаялі і курылі афіцыянты. Бэр узяў пачак цыгарэт і выйшаў у залу.

Цапок і Алекс сядзелі за столікам каля эстрады, на якой тоўстая салістка манерна расцягвала словы англамоўнага шлягера. За столікам сядзелі яшчэ дзве дзявулі. Яны смяяліся, і Цапку з Алексам не было калі заўважыць Бэра.

* * *

У дваровай альтанцы курылі хлопец з дзяўчынай. Бэр сеў насупраць іх і сказаў ціха:

— Слухай, мне тут пачакаць трэба. Ясна? А ты з дзяўчынкай пойдзеш і пасядзіш на алейцы ці ў другім якім месцы. Горад вялікі…

Хлопец з дзяўчынай сышлі. Бэр застаўся чакаць бойкі ў начным двары.

«Не атрымаецца з мяне асобы. Я — жлоб, казёл… Толькі без «казла»! Добра, хай без «казла». Проста — жлоб мікрараёнскі, жлоб з мікрагі… Куды лезу? Чаго пнуся? Па кабінетах на сагнутых нагах з усмешачкай, у калідорах з тымі, на каго брыдка глядзець, вітаюся за руку. Пяць гадоў поўз, прыніжаўся, прыкідваўся, і нарэшце пашкадавалі, прынялі за свайго, давялі да прыёмнай, арганізавалі сустрэчу… Працуй, Барыс! Ты — свой, сістэмны, цябе прынялі, залічылі ў легіён! А ты праз парк, замест таго каб на аўтобусе па праспекце. А ты біцца з-за дробязі. Але гэта лёс такі: і на праспекце маглі спыніць…»

Пад аркаю з'явіліся тры мужчынскія постаці. Швед ішоў пасярэдзіне, ён хістаўся.

— Давай, — Бэр пазнаў Алексаў голас.

— На-а, — Швед ударыў, толькі не Алекса, а высокага Цапка, у пах. Цапок скурчыўся. Алекс не чакаў такога павароту. Ён толькі і паспеў, што руку падставіць пад Шведаў кулак, але кулакоў у Шведа два.

— Ляжаць, скаты! — Швед нахіліўся над Цапком. — Грошы!

— За што? — застагнаў Цапок.

— За парк, за лаўку...

— Ён сам завёўся, мы не хацелі...

— Грошы! — ашчэрыўся Швед.

Цапок зрабіў спробу падняцца, яму было цяжка лежачы даставаць з кішэні грошы. Швед выцяў Цапка нагою ў грудзі.

— Ляжаць, сказаў!

Цапок з Алексам дасталі нарэшце грошы і аддалі іх Шведу. Бэр стаяў воддаль і глядзеў, як Цапок зняў з рукі гадзіннік і той знік у Шведавай кішэні.

— Мы пайшлі... Пакуль не выйдзем са двара — не ўставаць.

Цапок з Алексам не адказалі.

* * *

Бэр і Швед пайшлі на праспект паўз рэстаранныя вітрыны, у якіх стаялі пузатыя нямецкія вазы.

— На грошы.

— Многа.

— Я пакінуў сабе гадзіннік, а ты сабе новы купіш. Давай пройдземся. Даўно мы з табой не хадзілі.

Бэр і Швед накіраваліся ў бок вакзала. Яны мінулі магазін «Падарункі», дзе на шыльдзе зіхацеў бронзавы матыль, і пайшлі па цёмнай алеі.

— Ві ол ліў ін зэ елаў субмарын*, — праспяваў Швед.

— Та-да-та та-да-та-та, — дапамог яму Бэр. Яны спыніліся і смяяліся на алеі. Стаялі і смяяліся. Яны смяяліся гучна, яны рагаталі... Староннямy чалавеку магло б здацца, што за іх рогатам і сапраўды тоіцца нешта смешнае, але смешнага нічога не было. Гэты рогат быў звычайнай істэрыкай людзей, што выйшлі з бойкі пераможцамі.

— Швед, у цябе ёсць работа?

— Хочаш захалтурыць? Прыходзь да мяне, пасталярыш.

— Не, такая работа, каб на гады два, тры...

— Ёсць адна справа. Год можна пратрымацца. Усе канторы шызануліся на вымпелах, усім сягоння патрэбен рэкламны вымпел ці каляндар. А друкаваць іх нескладана. Мой Тушкан і падпісаўся, а яму напарнік патрэбны.

— Пайшлі, я пагаманю з Тушканам.

— Не, з Тушканам я сам буду гаварыць, калі што якое. А каму грошы спатрэбіліся?

— А што гэта за Тушкан?

---

* Радок з песні ансамбля «Бітлз».

— А чорт яго ведае. Я ж з малалеткамі зачапіўся. Памятаеш, колькі іх у мяне ашывалася? Разагнаў. Усіх выгнаў, каб не смярдзелі. Сікуны! Яны адзін аднаго закладваць пачалі. І з-за чаго? З-за дзевак, з-за травы... Смех! Раз да мяне людзі прыйшлі, папярэдзілі. Так і так, Швед, хочаш, каб падвал у цябе застаўся — гані ад сябе шпану. Другі раз людзі прыйшлі, а каб трэці раз не прыходзілі, я ўсіх смаркачоў з іхнімі сікухамі і выгнаў. Не біў, не палохаў, проста сказаў, каб забылі дарогу ў мой падвал. Яны забылі, а мне сумна стала. Прывык я працаваць, калі мне ў спіну глядзяць. Адным, наадварот, каб ціха, каб нікога не было. А мне лепш, калі нехта ў пакоі сядзіць, каб, зрэшты, было каго ў краму пасылаць. Сумна мне стала, тут якраз Тушкан і знайшоўся. Еду я ў электрычцы. Халадэча. За вокнамі снег з дажджом, а ён у тамбуры стаіць у адной кашулі. Пакурылі мы ў тамбуры, пагаварылі. У яго, акрамя кашулі, штаноў і чаравікаў, нічога і не было. Пашкадаваў я бічугу, пусціў у падвал.

— А як зваць яго?

— Кажа, што Саша. Толькі ён такі Саша, як я Дэдэрон. Раз назваў Тушканам, ён азваўся, так і пайшло... Цяпер ён справу сабе знайшоў... Дык каму грошы спатрэбіліся?

— Мне.

— Тушкан табе не напарнік.

— Чаму?

— Не будзеш ты з ім працаваць.

— Не разумею.

— Разумееш. Няма табе дарогі ў падвал.

Бэр засмяяўся, але Швед не падтрымаў яго.

— Не круці, Швед. Мы з табой сябрамі заўсёды былі. Хто мне дапаможа, калі не ты? Трэба мне ў сістэму вярнуцца. Уладкуюся вартаўніком, а на вымпелах падымуся. Будуць бабкі, будзем далей думаць. Не магу я, Швед, не магу ў іхняй сістэме жыць, па паркету хадзіць, на цэментовыя твары глядзець. Лепш у падвале па цэменце хадзіць ды на людзей глядзець. Пяць гадоў я на жываце поўз. Ведаеш, я ж пад інтэлектуала касіў... А больш не магу, бо яны не б'юць, яны плююць у душу... Усё робіцца толькі за спінаю. У вочы толькі добрыя словы, а за спінаю бруд. Стаіш, бывала, у светлым калідоры, дзе адных дзвярэй на тры інтэрнаты хапіла б, стаіш і разважаеш з якім-небудзь намеснікам загадчыка аддзела пра этычныя каштоўнасці і эстэтычныя набыткі. Ён цябе ненавідзіць, і ты яго адпаведна. Толькі ты яму гэтага не гаворыш, і ён табе гэтаксама. Здаецца, закапаў бы яго, рукамі асфальт узарваў бы, каб гэтага казла ў зямлю загнаць, ды не... Стрымліваешся.

Не ведаю, ці ёсць у чалавека душа? Але ў мяне дзіўнае адчуванне пачало з'яўляцца... Заходжу я ў свой офіс, а душа пакідае мяне, яна застаецца за дзвярыма. Я працую — запаўняю бланкі, падлічваю працэнты, выконваю параграфы, размаўляю, адказваю па тэлефоне, пішу лісты... Толькі ўсё робіцца механічна. Нарэшце я выходжу з офіса —

і душа вяртаецца. Не магу я так далей жыць. Сам сябе пачынаю баяцца.

— Не гані фуфел, Бэр, не пралезе. Ты адзіны, хто чысты з нашай сістэмы выйшаў. Ні кір, ні бабы, ні нарката цябе не хвалявалі. Няма табе дарогі ў падвал. Думаеш, не хачу з табой працаваць? Хачу. Толькі з усіх нас ты адзін іншым стаў. Ні Баця, ні Ірэн, ні Малы, ні Кэт, ні Салавей з Гаранінам — ніхто з падвала не выйшаў, мы ўсе ў бамбасховішчах засталіся, а ты выбраўся. За тое, што шчанюкоў не здаў, дзякуй. Не псіхуй. Ну, падставілі яны падножку, але мы з імі разлічыліся — грошы твае ў тваёй кішэні. А далей нашы дарогі разбегліся. Калі што якое, заходзь.

* * *

Бэр пайшоў на вакзал. Яму захацелася пастаяць на пероне, паглядзець на людзей, што ад'язджаюць, хацелася апынуцца ў натоўпе, хацелася расплавіцца ў развітаннях і сустрэчах.

З-за рога, насустрач Бэру, выйшлі двое мужчын. Ён пазнаў іх. Ён рэзка развярнуўся і пабег. Тупат пакаціўся па пустэльнай вуліцы. Бэр выбег на плошчу. Праз плошчу ён бег лёгка і хутка, але яму здавалася, што так марудна ён ніколі ў жыцці не бегаў. Бэр азірнуўся, Цапок і Алекс адставалі. Бэру пачало не хапаць паветра, нябачныя рукі сціснулі горла. Больш ён не азіраўся.

З плошчы, па лесвіцы, праз арку ён забег у двор. Цёмны, без ліхтароў, засаджаны кустамі універсітэцкі двор.

Бэр кінуўся напрасткі, па кустах і газонах, па кветніках і праз нізкія садовыя штыкетнікі... Ён нават не заўважыў, што разадраў калашыну. На сярэдзіне двара ён зачапіўся за дрот, упаў, садраў скуру на далонях, але імгненна ўскочыў і кінуўся далей.

На вуліцу, праз яе, у прахадны пад'езд, на апошні паверх, праз гарышча, у другі пад'езд, у двор, да сцяны, на сцяну, па ёй, на дах, па пажарнай лесвіцы, на кантэйнер са смеццем, паўз гаражы, да плота, праз плот, у сквер, праз вуліцу, у двор...

Слоўнік

Хіпі — моладзь, якая выказвала тэатралізаваны пратэст супраць забюракратызаванага грамадства.

Разборы — высвятленне адносін.

Бункер — падвал, бамбасховішча, прыстасаванае для слухання музыкі ці іншых заняткаў сучаснай моладзі.

Калёсы — таблеткі з наркотыкамі.

Сістэма — арганізацыя хіпі, арганізацыя.

Ролінг Стоўнз — назва рок-гурта.

Аўтастоп — бясплатны праезд на спадарожных машынах.

Кайф — асалода, наркотык.

Здаць — прадаць.

Іголка — шпрыц (тырчаць на іголцы — сістэматычна ужываць наркотыкі).
Падкурыць — пакурыць анашу.
Казёл — апошні чалавек, гомасексуаліст.
Мікрага — мікрараён.
Трава — анаша.
Біч — валацуга.
Падняцца — зарабіць грошы.
Бабкі — грошы.
Касіць — прыкідвацца.
Гнаць фуфел — падманваць.
Кір — алкаголь.
Бэр — мядзведзь у старажытных славян.

СІНІ ПАД'ЕЗД

— Вось папера. Бяры і пішы, як і чаму ты забіў чалавека, — загадаў следчы.

— Пісаць толькі пра забойства ці пра Сіні пад’езд таксама? — перапытаў Тарас.

— Пішы пра ўсё. Чым болей — тым лепей.

* * *

Цяпер я — вырадак і забойца.

А раней кнігі любіў, не часопісы і газеты, а кнігі. Спыніўся, упаў, разгарнуў, і цябе няма, і ўсё адно, які ўздымаюць сцяг. Ты далёка-далёка. Мора, белая лодачка плыве…

Та-ара-ас!!! Гэта мяне. Далей, далей ад свайго імя, ад клічу, ад загаду. І можна ўцячы. А як збегчы ад нянавісці да самога сябе, ад уласнай баязлівасці, ад калецтва?

Вырадак! І лепш пра мяне не скажаш. Баюся, што не пераадолею сваіх вар’яцкіх намераў. Вось з іх і пачалося…

Раптам у мяне з’явілася неадольнае жаданне схапіць нож і ўдарыць у жаночую шыю крышку вышэй ключыцы.

Яна мыла посуд, а я піў гарбату. Яна толькі што запарыла свежую гарбату ў парцаляным імбрычку. Я схапіў цыгарэты і ўбачыў, як у мяне калоцяцца рукі. Закурыў. Жаданне зарэзаць чалавека перавярнулася ў сполах. Забаяўся самога сябе. Спалохаўся.

І не было каму пярэпалах загаварыць. Яе звалі Рыта. Тупое імя, нібыта старое рыдлёвачнае дзяржальна. Рры-та-та-та. І ўся тупасць у «та-та-та». А твар у яе быў круглы і чысты, як зімовая поўня. Пастава — пругкая, зграбная. Сцёгны шыракаватыя, але гэта як каму.

— Ты ж не пакрыўдзіўся, праўда? — Рыта гаварыла да сушылкі, куды састаўляла посуд. — Ты ж адзіны, каму можна ўсё расказаць. За гэта і люблю цябе.

Яна азірнулася. Вочы ў яе былі, што ў казулі перасоўнага заацырка.

— Ну хочаш, я аддам табе грошы? — Яна выцірала паружавелыя ад вады рукі.

— Грошы твае.

— Давай тады падзелім напапалам.

Рыціна інфантыльнасць была бязмежная. Яна мяне абяззбройвала, як і ружовасць яе пальцаў. І жаданне ўдарыць мокрым нажом у белую шыю падалося мне смешным…

* * *

Посуд Рыта мыла раніцай, а напярэдадні ўвечары я пайшоў у бар.

Пасля сямі я звычайна хадзіў у бар, калі не ішоў у кіно. Канцэрты, тэатры, стадыёны — не маё. Цырк перарос, а шкада. Любіў блазнаў. Уга-гі-га-го… Сам хацеў на арэну ў велізарных чаравіках выбягаць. Не выйшла. Мая арэна — склад на РВП «Кінатэхпрам». Замест стракатага

камбінезона ды рудога кудлатага парыка — сіні халат ды чорны берэт. А пасля сямі — бар.

Рыта сядзела за столікам пад адчыненым акном, і над яе буйнымі рудымі кудзерамі мільгалі і пастуквалі абцасы, — бар у сутарэннях.

— Паставіш віна? — замест прывітання кінула яна мне.

— Заўтра, і то з умоваю, што сёння пойдзем да мяне.

— А што, зусім ні капейкі?

— Так, дробязь. Заўтра атрымаю.

Рыта ўзняла густанаведзеныя бровы і сцяла вусны.

— Зараз знойдзем, — я паспрабаваў прагнаць Рыціна расчараванне, хацелася, каб яе вусны ўсміхаліся.

— Добра, сягоння іду да цябе. Толькі ты нічога не думай і не кажы.

Да нас за стол падсеў Сяржук. Рот да вушэй. Усмешка крыху адцягвала ўвагу ад вялізнага носа, і ён навучыўся насіць яе амаль заўсёды.

Раней Сяржук хадзіў з Рытаю. Гэта ён прывёў яе ў наш бар. Потым яны пасварыліся, але гэта мала што змяніла, таму мне зрабілася непрыемна ад насатае ўсмешкі і Рыцінай радасці. Трэба было адразу паслаць іх куды падалей.

— Скінемся? — Сяржук паказаў роўныя, як нежывыя, зубы.

Мы паслухмяна вывернулі кішэні. Дробязі назбіралася толькі на сок. Вось тады Сяржук і прапанаваў прадаць Рыту. І я ўзрадаваўся. Сапраўды.

Угаворвалі доўга. Яна піла сок з лёдам праз саломінку і ўсё скардзілася, што баіцца. Мы запэўнівалі, што нічога страшнага не здарыцца, калі яна зробіць усё, як мы скажам. Мне абрыдлі ўгаворванні, а Сяржук зазлаваў і папярэдзіў: калі яна зараз адмовіцца, дык вылеціць з бара праз акно і больш сюды не зойдзе.

Мне ўявілася, як напаўаголеная Рыта заходзіць у бар, як усе прысутныя паварочваюць галовы і вымаўляюць доўгае «о».

Рыта згадзілася.

— Чорт з вамі, жабракі, — яна пусціла бурбалкі ў шклянцы з сокам.

Знайсці пакупніка — справа, як адразу ж і высветлілася, няпростая. Бар маленькі. Усе ўсіх ведаюць. Не прадаваць жа знаёмым, дый якія там грошы?

Мы ўжо ледзь не расчараваліся ў Сержуковай прапанове, калі заўважылі каля стойкі камандзіровачнага. Такіх здалёк пазнаеш па зашуганай паставе, адразу відаць чужаніцу. Горад, калі не свой, адразу накладзе на твар пячатку страху, нідзе не дзенешся. Ён узяў дарагі кактэйль з маслінаю і сеў у самы светлы куток, бліжэй да дзвярэй. Такім больш пасуе куфель піва, а не келіх з гнуткай саломінкаю.

Сяржук падсеў да госця і пачаў:

— Вам наш горад падабаецца?

— Акуратны, чысты, — камандзіровачны выдаваў, што спакойны.

— Мы любім парадак. Толькі сумна ў нас, не хапае яшчэ колькі мільёнаў насельніцтва, каб стала па-сапраўднаму весела.

— Мне дык не сумна, — запэўніў госць, нібыта ён сарамлівая і разважлівая жанчына, а не васьмідзесяцікілаграмовы мужык.

— Аднаму заўсёды сумна, — гнуў сваё Сяржук.

— Ты ж не адзін.

— У тым і справа, — Сяржук правёў даланёю па твары, нібыта страшэнна стаміўся. — Я на працы.

Я паклаў руку на Рыціна калена, яна накрыла маю руку сваёй. Захацелася зваліць. І трэба было сысці, забраць Рыту і сысці да мяне ці проста куды-небудзь.

— А што за работа ўвечары, дый яшчэ ў бары? Можа, ты пры выкананні? — госць заўсміхаўся, пэўна, уразумеў, куды заварочваецца размова.

— Дапамагаю самотным, — намёк на праваахоўныя органы Сяржук пакінуў без увагі.

— Атрымліваецца?

— Давай пойдзем, — зашаптала Рыта мне на вуха.

— Пасядзім, — я зняў руку з яе калена.

— Звычайна абломліваецца, — запэўніў Сяржук камандзіровачнага.

— А што трэба, каб абламалася? — той адсунуў келіх з костачкай ад масліны на край стала.

— Жаданне мець жанчыну.

— Жаданне ёсць.

Тут бармен запусціў рок-н-рол, і я толькі ўбачыў, як Сяржук гаворыць, як камандзіровачны хітае галавой і завязвае на вузел саломінку.

Па дарозе да нашага стала госць узяў коктэйль, але калі сеў, дык паставіў келіх перад Рытаю. А яна замест «дзякуй» выдала «ну-ну». Мне падалося, што праз халоднае «ну-ну» ўсё і ляснецца, але я памыліўся.

— Знаёмцеся, наш госць... — пачаў быў Сяржук.

— Не трэба фарматворчасці, — госць махнуў рукой, нібыта адганяў камара. — Ніколі не думаў, што ў вас усё так лёгка вырашаецца.

— А ў вас інакш? — пацікавіўся я.

— Цяжэй. Можна знайсці жанчыну, але горад невялікі, і плёткі разлятаюцца імгненна, а ў мяне пасада.

— Спачуваю, — Сяржук пагладзіў пальцам дзюбу свайго носа. — А колькі каштуе ў невялікім горадзе палавое задавальненне?

Рыта пачырванела, але ў прыцемку пунсовасць на твары была ледзь заўважная, можна скінуць на алкаголь. Я паклаў далонь на яе калена.

— Усё залежыць ад часу і месца, — адказаў камандзіровачны.

Мне тады згадаўся школьны падручнік па грамадазнаўству — месца, час, вярхі, нізы, могуць, хочуць, працэнты...

— Месца — аднапакаёўка прыбраная і чыстая. Час — дзве гадзіны. Ну, а гэта Ліза.

— Дваццаць пяць, — падсумаваў госць.

— Гэта Лізе. У сталіцы ўсё значна даражэй.

— Вам па сто пяцьдзесят каньяку.

— Па дзвесце пяцьдзесят, пляшка, — удакладніў я і зняў далонь з Рыцінага калена.

Камандзіровачны прынёс ад бармена каньяк у шкляной колбе.

— Мы тут пачакаем, — Сяржук пстрыкнуў па колбе, — за каньяком.

Задаволены госць і сумная Рыта, а цяпер Ліза, пайшлі.

Сяржук узяў каньяк, падышоў да бармена і папрасіў схаваць. Колба знікла за стойкаю.

* * *

Праз кухню і склад мы з Сержуком трапілі ў цёмны, застаўлены прыватнымі машынамі двор. Шпаркай хадою выйшлі на праспект, прабеглі праз сквер, паўз фантан, мінулі тэатр і нарэшце апынуліся каля шэрага будынка з вялікай вазаю на франтоне. У ім быў толькі адзін пад'езд з найменнем Сіні. Назоў Сіні пад'езд атрымаў толькі за тое, што дзверы на гарышча былі пафарбаваны ў брудна-блакітны колер. Праз гарышча можна патрапіць у суседні дом, так што ў Сінім ажно тры выхады і адпаведна ўваходы. Галоўны, ці асноўны, уваход — металёвыя дзверы з груvасткім парталам на вуліцы Карла Маркса (апошнім часам яе называлі Маркеса); другі, ці чорны, выводзіў у двор; трэці, той, што праз гарышча, на вуліцу Фрыдрыха Энгельса. Нават па назовах вуліц відаць, што дом стаіць у самым цэнтры сталіцы. Адпаведна, фасад абвешаны мемарыяльнымі дошкамі. Ажно два профілі рэвалюцыянераў, анфас лаўрэата ўсіх магчымых на Беларусі

літаратурных прэмій і анфас вядомага этнографа і даследчыка старажытных культур Блізкага Усходу. На адзін будынак дык і занадта, здаецца.

Пэўна ж, некалі ў прасторным пад'ездзе і кілімы ляжалі, а цяпер трэба пад ногі глядзець.

Сяржук згасіў святло. Мы схаваліся ў нішу, дзе па задуме архітэктара павінна была б стаяць скульптура, якая-небудзь напаўаголеная Венера з падносам для візітовак у мармуровых руках.

Рызыка сутыкнуцца з выпадковым чалавекам у Сінім пад'ездзе была мінімальная, бо жыльцы такія паважаныя і старыя, што нават сваіх хвастатых сяброў выгульваюць удзень.

— Мала мы ўзялі з камандзіровачнага. Што гэта за грошы, пляшка каньяку? — зашаптаў я.

— Яшчэ возьмем, — атрымаў у адказ.

— Ты пачнеш, — сказаў я.

— Пачну. Толькі курыць страшэнна захацелася.

— Патрываем. Колькі тут засталося?!

* * *

Спружына на ўваходных дзвярах войкнула — кай-й-йн, кай-й-йн.

— Як цёмна! — Рыцін баязлівы голас запоўніў цемру.

— Зараз знайду запалкі, — спакойна сказаў камандзіровачны.

— Не трэба псаваць сярнічку, — Сяржук ужо стаяў за спінаю ў госця і загароджваў выхад.

— Што тут адбываецца? — разгубіўся той. Я ўклініўся паміж Рытаю і разгубленым госцем.

— Ты што да дзяўчыны лезеш? Яна ж не хоча гэтага, — з Сержука паперла агрэсія, так прэ паветра з прабітай шыны.

— Як гэта не хоча? Ліза? — рэха ўзняло ўгару дзявочае імя.

А яна схавалася ў нішу, як дамаўляліся.

— Згвалціць хацеў? Га? — Сяржук хапае камандзіровачнага за руку вышэй локця.

— Я пазнаў вас, вы з бара, — з госця рвалася недарэчная радасць.

— Не крычы! — сыкнуў я на ўзрадаванага госця і ўчапіўся абедзвюма рукамі ў ягоны пінжак.

— Я пазнаў вас, — паўтарыў ён, але без радасці.

А я пацягнуў пінжак на сябе і адчуў, як гаспадар напружыўся, зрабіўся цяжкі, чыгунны, нязрушны.

— Не крычы. Слухай. Уважліва слухай. Ты пазнаёміўся з ёй на вуліцы. А да гэтага ты выпіў у бары і таму табе захацелася пазнаёміцца з дзяўчынаю. Ты прапанаваў ёй прайсціся. Ты зацягнуў яе ў пад'езд. Напалохаў і прымусіў ісці ў пад'езд, каб там згвалціць. Яна закрычала. Мы пачулі...

— Я...

— Ты. Не крычы. Ты — юрлівы кныр — хацеў згвалціць дзяўчыну, а мы не далі. Вось і ўся раскладка. Або мы цябе здаём, і ты атрымліваеш

тэрмін за спробу згвалтавання. Сведкі ёсць. Тры — адзін. І ўсё на нашу карысць. Або ты плаціш няўстойку і ціха валіш на правінцыю займацца жончынай мастурбацыяй.

Пасля гэтага маналога я ажно ўспацеў.

— Грошы я дам. Але тут цёмна. Трэба выйсці на вуліцу.

— А вось на вуліцу не трэба выходзіць, — зашаптаў Сяржук. — Калі і дасі дзяўчыне на рубель больш, яна не пакрыўдзіцца. Ліза, ты ж не пакрыўдзішся, калі атрымаеш больш?

Адказу не было.

Камандзіровачны дастаў партманет. Сяржук схапіў яго і яхідна прамовіў:

— Я перадам. У мяне — як у дзяржбанку.

У гэтым гіенавым жарце і была памылка.

Камандзіровачны крутнуўся ўсім сваім сытым целам, вырваўся з маіх рук, размахнуўся і ўдарыў Сержука па горле. Той схапіўся за шыю і ўпаў на бок. Я атрымаў локцем у ніз жывата, і мяне зламала напапалам. Рыта ўскрыкнула і вылецела з нішы. Камандзіровачны сагнуўся, схапіў партманет, пераскочыў цераз Сержука, які курчыўся на падлозе і ніяк не мог ухапіць паветра. У мяне пазелянела ўваччу, і я ўбачыў сотні маленькіх іскрынак, што танчылі ў паветры. Рыта ўкленчыла над Сержуком. Камандзіровачны ламануўся ў дзверы.

Войкнула пакрыўджаная спружына.

— Сяргей! — закрычала Рыта.

— Хутка наверх, — я дапамог ім падняцца.

Мы дабеглі да брудна-блакітных дзвярэй. Праз гарышча выбраліся ў суседні дом, праз ярка асветлены пад'езд вылецелі на вуліцу. Беглі мы хутка. Я нават забыўся на свой боль у жываце. Спыніліся толькі каля бара ў цёмным двары, спрэс застаўленым прыватнымі машынамі.

* * *

— Я зараз, — кінуў Сяржук хрыплым голасам і памкнуўся да дзвярэй з шыльдачкаю: «Чужаніцы ўваход забараняецца».

— Стой, — я схапіў яго за крысо джынсовае курткі.

— Каньяк забяру. Ды пусці ты. Не заявіць ён. П'яны, разумееш, у чужым горадзе, а мы цвярозыя.

— А Ліза? — кіўнуў я на Рыту.

Сяржук спыніўся і павярнуўся да яе, тая вытрасала каменьчыкі з красовак, не раўнуючы — чапля на адной назе.

— Ён табе не казаў, у якім гатэлі спыніўся?

— Не казаў. А што? — яна абула красоўкі.

— Трэба морду яму набіць, — Сяржук згарнуў кулакі.

— Раз набілі, хопіць. Лепш па каньяк ідзі.

Сяржук павярнуўся да мяне і развёў рукамі:

— Ты чуеш? Яна мяне пасылае. Не, ты на яе толькі паглядзі... Дык у якім гатэлі ён спыніўся?

Я ўклініўся паміж Рытаю і Сержуком. Толькі гэтага яшчэ не хапала, сямейнае сцэны каля бара.

— Спакойна, Сяржук. У бар пойдзе яна. А жывот мне баліць не менш за тваё горла. Зараз палякуемся.

— Сапраўды, я зганяю па каньяк. Усё ж нармальна скончылася.

— Ідзі. Горла баліць…

Рыта прынесла каньяк у бутэльцы з-пад мінералкі, колбу бармен пашкадаваў.

* * *

Рыціна інфантыльнасць была бязмежная. Яна мяне абяззбройвала, як і прахалодная ружовасць яе вільготных рук. І жаданне ўдарыць мокрым нажом у белую шыю падалося мне смешным, але толькі на адно імгненне.

— Толькі ты не кажы Сержуку, што я была з камандзіровачным у гатэлі…

Яна гаварыла, гаварыла, гаварыла…

Я ўзяў са стала чысты нож і ўдарыў яе.

* * *

А цяпер можаце забіць, мне ўсё роўна.

ЛАТВІЙСКІ ДЭТЭКТЫЎ

У мяне скралі парасон. Не такая ўжо і вялікая страта. Але са знікненнем парасона ўзнікла шмат непрыемнасцяў. Яго знеслі якраз тады, калі ішоў нудны дождж, а прыдбаць парасон у крамах было немагчыма, яго можна было толькі дастаць у перакупшчыкаў за суму, якая набліжалася да майго месячнага заробку. У мяне знік парасон, і першае, што прыйшло на розум, — я цэлыя чатыры тыдні параваў дарэмна. Толькі не думайце, што я лайдак і не магу за месяц зарабіць на два парасоны. Магу. Парасон сёння каштуе тысячу рублёў, маецца на ўвазе добры мужчынскі парасон, да якога і прырабілі ногі. А ў пераводзе на долары гэта будзе азначана меншай лічбаю, прыблізна трыццаць тры. Я знарок напісаў трыццаць тры, гэта мой узрост, мне якраз столькі гадоў. Акрамя свайго парасона я люблю свае кнігі, свой Мінск пад бел-чырвона-белым сцягам, сваю котку, і самае галоўнае — люблю сябе. І не збіраюся гэтага хаваць: хто не любіць сябе, той наогул не здольны нікога палюбіць. А тут раптоўна па маім самалюбстве нанеслі нямоцны, але дакладны ўдар.

Толькі трэба вярнуцца, і я пачну нявыдуманую крымінальную гісторыю без нябожчыкаў і паліцыянтаў ад самага пачатку.

Адпачываць люблю або ў чэрвені, калі курорты не паспелі згубіць вясновую чысціню

і свежасць, або ў верасні, калі ўжо няма на пляжах крыклівых дзяцей ды іх раздражнёных бацькоў. На гэты раз мне дасталася пуцёўка ў Латвію на чэрвень. Выдатна. Люблю камфорт: гарачы душ, два пакоі, лоджыя, басейн, корт... І гэта было абяцана, і ўсё я займеў, акрамя сонечнага надвор'я. Але тут вы памыляецеся, як і ўсе чытачы дэтэктываў: мне без розніцы, якое надвор'е, калі корт і басейн пад надзейным дахам, а на штодзённы шпацыр можна схадзіць пад надзейным парасонам.

І вось Латвія — краіна чужая, паўночная, але ж напоўненая германскай містыкай і латгальскай цнатлівасцю. Латвія вельмі алейная і жывапісная побач з такімі аскетычнымі суседзямі, як вітражная даўгатварая Літва ды графічная чорна-блакітная Эстонія. Латвійскую жывапіснасць я ўбачыў выпадкова: важкія сасновыя калодкі свяціліся мядовай чырванню на смарагдавай, насычанай вільгаццю траве. Я не гавару пра Рыгу, горад, дзе сышліся ў двубоі імперскія ідэі — расійскі шавінізм і германскі мілітарызм. Яны сутыкнуліся і высеклі іскру — у мэталёвым абветраным горадзе нарадзіўся мастак, які займаўся кінафікацыяй сусвету і стварыў мантаж атракцыёнаў. У Рызе нарадзіўся Сяргей Эйзенштэйн. Рыга не жывапісная і не алейная, і не латышская, як не германская і не расійская... Рыга — вольны горад-брама. І мне даспадобы адпачываць пад Рыгаю ў Юрмале. Я — істота урбаністычная, бункерская, але ўсё ж

патрэбна раз на год пашпацыраваць уздоўж мора і адчуць бязмежнасць пrасторы, напоўніцца тым гарызантальным плоскасным спакоем, які можа даць адно марскі далягляд у штыль.

У першыя тры дні майго адпачынку ішоў дождж, самы звычайны дробны прахалодны дождж. Я выходзіў два разы на дзень пад шаўкавіста-атрамантавым парасонам на доўгі шпацыр і наведваў усе, што трапляліся на вочы, кавярні. Кава — маё слабое месца, ахілесава пята ў маіх гурманістычных запатрабаваннях. Я магу есці амаль усё, што ні паставяць на стол еўрапейскія кухары, магу абмежавацца і нават выкрасліць на колькі тыдняў са свайго рацыёну алкаголь, але не ўяўляю сябе без кубачка моцнай, хай сабе і адносна добрай, кавы. Кавярні ў Юрмале на кожным кроку, яны розныя, а шукаеш самую лепшую. Я не палітык, які з дзвюх непрыемнасцяў выбірае найменшую, я пазбягаю непрыемнасцяў, і калі ў кавярні патыхае смажаным падгарэлым тлушчам або прадаюць гарэлку замест бальзаму і каньяку, сыходжу адразу, нават не спыняюся каля стойкі. У кавярні са шматабяцальным назовам «Арабіка» пахла каньяком і каваю, гэта дастатковы мінімум, каб скласці парасон і паставіць яго ў кут. Памылка. Зразумела, на кожным курорце злодзей сядзіць побач са злодзеем, п'е каву. Калі нехта адпачывае, нехта павінен працаваць.

Зрэшты, зладзейства — не праца і не адпачынак, зладзейства — асалода. Паверце майму нешматлікаму вопыту. Па сваёй прыродзе я

злодзей, самы натуральны, ад нараджэння. Я злодзей па сваёй сутнасці, бо падчас зладзейства атрымліваю эратычную асалоду. Крадзяжамі я займаўся раней, цяпер не займаюся, знайшоў іншае месца для ўкладання сваёй патэнцыі, а ў юнацтве я краў. Мне цяжка, паверце, мне сапраўды сорамна прызнавацца ў дробных, але такіх гідкіх грахах. Краў я паштоўкі, толькі паштоўкі. Заходзіў у кнігарні, набліжаўся да вітрыны, выбіраў пачак якасных рэпрадукцыяў і… Не ўцякаў, не засоўваў у кішэнь, не хаваў у папку, а трымаў у руцэ і шукаў вачыма прадаўшчыцу. Позіркі сустракаліся — самы адказны момант. Я адчуваў, як адзначалася розніца полаў, натуральным чынам адчуваў кайф і ў дадатак разумеў, што жанчына па другі бок прылаўка таксама перапоўнена эратычным пачуццём. Ад яе нават пачынаў сыходзіць вельмі спецыфічны, ні з чым не параўнальны, ледзь чутны пах — водар жанчыны. Я ўспрымаў гэты павеў як знак, павольна паварочваўся да ахвяры спінаю і зносіў з крамы неаплачаныя паштоўкі. У адной і той жа краме я ніколі не парушаў спакою двойчы. Мае ўчынкі былі містычным актам разбурэньня цнатлівасці, і я адчуваў, што другі раз цуд не адбудзецца, мой метад непаўторны, яго нельга множыць. Я збіраў паштоўкі з рэпрадукцыямі жывапісу, з захапленнем разглядаў маленькіх папяровых Тыцыянаў і Вермеераў. І, здавалася, маім крымінальным подзвігам не будзе канца, а калекцыя будзе

павялічвацца й пашырацца. Але аднойчы ў Мінск прывезлі з Нямеччыны палотны старых майстроў. Арыгіналы Батычэлі, Джарджоне, Вермеера развесілі па залах у музеі. І каля невялікага палатна Джарджоне «Сон Венеры» я зразумеў, што ніколі ў жыцці ў мяне не хопіць таленту ўкрасці гэтае палатно, а паштоўкі — пыл, смецце, дрэнь. Больш я ніколі нічога не збіраў. І цяпер люта не люблю ўсіх калекцыянераў, яны бяздарныя, яны здатныя грэбсці толькі пад сябе. А вось пра злодзеяў так не скажу, іх шкадую, бо разумею ўсю сілу пачуццяў, усю іх вастрыню падчас здзяйснення амаральных задум. І таму ў свеце раскрываецца толькі кожнае чацвёртае злачынства. Сярод злодзеяў больш таленавітых людзей, чым у клане дэтэктываў. Вельмі сумны факт, калі зірнуць з боку праваахоўных органаў. І застаецца адно супакоіцца, а лепшае супакаенне — шпацыр пад парасонам і кава з каньяком.

Па свой спакой я і зайшоў у «Арабіку» і сеў на высакаватае крэсла за вялікую стойку. Стойка цёмная, дзераўляная і чыстая, яна вялікім паўколам займала амаль увесь пакой, сцены якога былі шчыльна абабітыя чырвонай тканінаю. Вузкія акенцы свяціліся цёпла-аранжавымі геаметрычнымі вітражамі. Бармэн і афіцыянтка рухаліся хуценька, не раўнуючы, як ільвы ў вальеры. За стойкаю, пры сцяне, узвышалася этажэрка, састаўленая з дыхтоўных арачак, на ёй на круглых сподках залаціліся ватрушкі. Бутэлькі з каньяком абступілі споды, як

вежы замкавы пляц. Са столі, забранай светлым паркалём, звісалі на чорных ланцужках стылізаваныя пад сецэсію сучасныя сакавіта-жоўтыя ліхтары. Карацей, стыль — курортны кіч, і я, каб не псаваць настрою, разгарнуў часопіс. Другая памылка. І ніякіх апраўданняў. Паставіць парасон, сесці да яго спінаю і чытаць часопіс — натуральная правакацыя, сапраўднае спакушэнне. Чалавек бачыць гаспадара, які заняты чытаннем сумнеўнага выдання па псіхалогіі, «Alter ego», бачыць выдатны парасон, такую патрэбную ў хмурнай Латвіі рэч, і...

А я піў каву без цукру і чытаў «Сацыяльна-псіхалагічныя каментарыі да партрэту латышскай сям'і», праглядаў не без цікаўнасці станоўчыя рысы латышскага характару. Любоў да працы. Настойлівасць. Грунтоўнасць. Сентыментальнасць. Не разумею, чаму станоўчыя. Вернасць лёсу і народу. Зазначаў я не без задавальнення (што з сабой зробіш — задавальненне заўсёды з'яўляецца паперадзе рацыянальнага і разумнага) і адмоўныя рысы. Зайздрасць. Эгаізм. У складальнікаў табліцы выйшла памылка, эгаізм — станоўчая якасць. Выхваленне. Пасіўнасць. Няўважлівасць... Я радаваўся, і не з-за таго, што ў латышоў столькі адмоўных рысаў, а таму, што параўноўваў іх з беларусамі. Мы не горшыя, а толькі іншыя. Але радаваўся я дарэмна, бо, перагарнуўшы старонку, зірнуў у кут і не ўбачыў любімага парасона з бліскучай скуранай рукаяццю, ад якога застаўся адно чахол у маёй кішэні.

Першае, што я зрабіў, — кінуўся на вуліцу. Я стаяў на ганку кавярні і глядзеў на мінакоў. Дождж памацнеў. Па абодвух баках праспекта Дубулты рухалася безліч розных парасонаў: стракатых жаночых, чорных, сініх мужчынскіх, празрыстых дзіцячых... Майго не было. Стаяць без парасона пад дажджом не мела сэнсу. Я вярнуўся ў кавярню і сеў на сваё высокае крэсла. Бармэн запытальна паглядзеў на мяне. Я сказаў, што ў мяне скралі парасон. Ён пацікнуў плячыма і прамармытаў нешта накшталт таго, што яму няма калі глядзець за чужымі парасонамі.

Не люблю такіх бармэнаў — нізенькі з прылізанымі валосікамі і тонкімі вусамі цырульніка, якому шанцуе. Такія мужчыны носяць чаравікі на высокіх абцасах, робяць манікюр, пакутуюць на комплекс Напалеона ды імкнуцца спадабацца ўсім асобам жаночага полу. У свае вольныя дні яны сядзяць у рэстаранах, прагульваюць не зусім сумленна заробленыя грошы і перажываюць, што не сталі вялікімі людзьмі. Яны ніколі не адмовяцца ад хабару і ад магчымасьці незаўважна ўзяць чужое. Такія бармэны не даважваюць, не дадаюць роўна столькі, каб чужы не заўважыў, а свой не пакрыўдзіўся. Такіх тыпаў поўна на курортах, у рэстаранах, барах, кавярнях, баеэйнах і цырульнях. Бармэн з «Арабікі» наогул не выклікаў бы ў мяне цікавасці, каб не знікненне парасона. Я нават мог бы зазначыць, што бармэны-мужчыны

ў шмат разоў лепшыя, чым жанчыны. Ён спрытнейшы, робіць усё больш артыстычна, нават таленавіта, але і крадзе незаўважна. І калі ён занёс парасон у падсобнае памяшканне, дык забраць будзе вельмі цяжка.

Знесці маю рэч у падсобку магла і афіцыянтка — плюгкая кабета з пляскатым тварам, на якім бялеў пластыравы крыжык. Ці то нехта ўдарыў пад вока, ці то ўскочыў які струп, і яго схавалі пад пластыр? Такіх жанчын звычайна называюць не па імю і не па прозвішчы, а па бацьку — Іванаўна, Пятроўна, Сідараўна... У яе славянскім паходжанні сумневаў не было. Шырокі твар з носам-бульбінаю, маруднасць у рухах, адсутнасць ветлівасці і глыбока-глыбока схаваная душа бутлегера. У такіх цётак п’яныя мужчыны пытаюцца пра гарэлку ды віно, і ў іх амаль заўсёды знаходзіцца апошняя пляшка за падвойны кошт. Калі для прафесіі бутлегера адшукаць самую адпаведную нацыянальнасць, дык, напэўна ж, гэта будзе расеец. І мяне заўсёды дзівіла, што ў амерыканскіх фільмах пра часы вялікага эканамічнага крызісу трыццатых гадоў усе бутлегеры былі падобныя да расійцаў не вопраткаю і нават не тварамі, а бясконцым жаданнем выпіць самому ды напаіць усіх астатніх. Калі кошт майго парасона з канвертаванай валюты перавесці ў саракаградусную вадкасць, атрымаецца літр, а то і паўтара. Так што афіцыянтка магла зрабіць рызыкоўны крок.

І калі я задаў сабе звычайнае ў такіх умовах пытаньне — хто ўкраў? — дык адразу і зразумеў, што кожны, хто сядзеў са мной за стойкай і піў каву, мог бы гэта зрабіць. Так заўсёды: зробіць адзін, а падазраеш многіх.

Мне дапамог часопіс «Alter ego»: калі я праглядаў табліцы з рысамі латышскага характару, дык раз-пораз паглядаў на прысутных і спрабаваў разгледзець гэтыя рысы на іх тварах.

Праваруч ад мяне, у слаба асветленым кутку, сядзела пара латышскіх хіпі ў зношаных джынсовых марынарках, паабчапляных самымі неверагоднымі значкамі — ад вялікіх пластмасавых пацыфікаў да рабінавых партрэцікаў Леніна і алюмініевых зорачак. У прыхільнікаў вольнай любові былі доўгія і бляклыя твары, падобныя да кветак, што выраслі ў ценю саборнай вежы. Іх вочы былі шырока расплюшчаныя і мелі вельмі слабую рэакцыю на праявы навакольнага свету. Я мог бы паспрачацца, што не прайшло і гадзіны, як гэтая парачка выпаліла апошнюю папяросу з марыхуанай. Хіпі мелі вельмі інтэрнацыянальны выгляд са сваімі доўгімі валасамі, перахопленымі на патыліцах скуранымі раменьчыкамі, замаўлялі каву яны па-латышску. Як сышлі хіпі, я не бачыў, таму выключыць іх са спісу падазроных не мог.

Поруч з хіпі займалі стойку два старыя латышы. Яны пілі толькі каньяк і, пэўна, успаміналі сваё марское мінулае, бо адзін з іх меў вялікія бакенбарды, а ў другога на левай руцэ

сінеў вытатуіраваны якар. Са станоўчых рыс, што падаваліся ў псіхалагічным часопісе, ім больш за ўсё адпавядала трываласць. Але і іх можна было западозрыць. Адкуль у сучасных пенсіянераў грошы на каньяк, калі паўсюль толькі і гавораць, што ўсе старыя людзі пасля павелічэння цэн апынуліся за рысаю беднасці?

Паміж мной і пенсіянерамі сядзела пяцідзесяцігадовая дробненькая жанчынка ў таннай паркалёвай сукенцы. Ёсць такі тыпаж латышскіх жанчын, якіх я называю «Агаты». Вонкава яны нагадваюць эмансіпаваных прыхільніц ханжаскіх ангельскіх нораваў віктарыянскай эпохі, вядомых сярод стваральнікаў выдуманых прыватных дэтэктываў. Але зазвычай латышскія Агаты працуюць у гатэлях прыбіральшчыцамі ці пакаёўкамі, збіраюць і здаюць парожнія пляшкі, што застаюцца ў нумарах пасля адпачыннікаў. А на заробленыя грошы дазваляюць сабе трыццаць грамаў каньяку, піражнае і падвойную каву без цукру. Такія клянуць маральную дэградацыю моладзі і сексуальную распуснасць, а калі ніхто не бачыць, яны засоўваюць ва ўласную валізку забытую адпачыннікам кашулю. Мой чорны, у сваім аскетызме нечым ангельскі, парасон мог спадабацца такой Агаце.

Леваруч ад мяне маладая цяжарная жанчына карміла марозівам белатварага хлопчыка. Ён еў марудна, і жанчына, было чуваць з інтанацыі, прыспешвала дзіця. У старым медычным часопісе

я аднойчы прачытаў вялікі артыкул пра клептаманію, цэлы раздзел там прысвячаўся цяжарным жанчынам. Даследчык пераканаўча і са шматлікімі прыкладамі даводзіў, што многія жанчыны падчас цяжарнасці дазваляюць сабе браць чужое. Цяжарныя жанчыны параўноўваліся з птушкамі, якія будуюць гняздо. Атрымлівалася, што й безабаронная маці з хлопчыкам, хай і несвядома, але ж магла знесці з кавярні парасон.

За цяжарнай жанчынаю смакавалі марозіва дзве пастэльныя дзяўчыны. У асяроддзі латышскіх школьніц старэйшых класаў вельмі распаўсюджаны такі тыпаж. Яны апранаюцца ў шырокія спадніцы і сукенкі далікатных пастэльных колераў: папярова-ружовы, светла-бэзавы, лёгка-салатны, пяшчотна-жоўты. Яны робяць ледзь заўважны макіяж, а завушніцы й бранзалеты носяць пераважна лёгкія і маціцовыя. Такія дзяўчыны да шаленства любяць усё мучное, салодкае, крэмавае, яечнае. І могуць з’ядаць неверагодную колькасць печыва, марозіва, шакаладак і цукерак. Яны ведаюць усе бары і кавярні, усе кулінарыі і гастраномы, усе назвы тартоў, булачак, ватрушак і пернікаў. У такіх пастэльных дзяўчат шырокія, як у замужніх кабет, спіны і выразна азначана другое падбароддзе. Іх светлыя паўночныя вочкі затуманены гурманным кайфам, а цэнтр нервовай дзейнасці ў іх знаходзіцца крыху вышэй глыбокага пупка, у нетрах натамлёнага страўніка. Мой

парасон яўна не пасаваў бы да строяў такіх дзяўчынак, але нават на адну порцыю марозіва патрэбныя грошы.

Каля кававаркі задуменна глядзеў у столь малады чалавек у акулярах з тоўстымі шкельцамі. Задуменнасць такога кшталту з'яўляецца на тварах студэнтаў, якія пасля выцягвання экзаменацыйнага білета зразумелі, што не ведаюць адказаў ні на адно з трох пытанняў. Гэтыя студэнты вучацца ў вышэйшых установах па восем—дзесяць гадоў, замест патрэбных пяці. Яны любяць разважаць на модныя тэмы, не ведаючы прадмета. Але яны маюць такі прыстойны, я б сказаў, самы ідэальны студэнцкі выгляд, што адміністрацыя не наважваецца іх выключыць без правоў на аднаўленне. І студэнт-другагоднік ходзіць бясконца ў акадэмічныя адпачынкі, пераздае па шэсць разоў іспыты, пакуль канчаткова не абрыдне выкладчыкам і тыя не напішуць у залікоўцы «здавальняюча». А ў вольны ад вучобы час такі студэнт любіць наведаць курорт. Фінансы ў студэнта абмежаваныя, і нічога дзіўнага, што час ад часу яго бачаць за дробным крадзяжом.

Крадзеж парасона — безумоўна, дробная, але крымінальная справа.

Вось я і абмаляваў дванаццаць падазроных асоб, якія сышлі з кавярні і маглі забраць мой парасон. Прабачце, адна з якіх магла забраць мой парасон.

Усе назіранні і высновы, падазрэнні і меркаванні я перабраў вельмі хутка. Значна хутчэй,

чым вы прачыталі, а тым больш — хутчэй, чым я цяпер запісаў. Я не стэнограф і аддаю перавагу звычайнай чарнільнай асадцы і лінаванай паперы, але тады была іншая сітуацыя.

Заставацца ў кавярні не мела сэнсу. Калі бармэн або афіцыянтка і скралі парасон, дык вынесуць яго толькі пасля працы. І я вырашыў абавязкова падысці і падпільнаваць, як яны выйдуць увечары са сваёй «Арабікі». З гэтай думкаю і выйшаў на дождж. Шпаркай хадою я накіраваўся на чыгуначную станцыю «Дубулты». А раптам хто з наведнікаў сеў чакаць электрычку і на хвілінку забыўся, што трымае ў руцэ крадзеную рэч? І я ўзрадаваўся, калі пабачыў сутулыя спіны латышскіх хіпі, што абняўшыся сядзелі на лаўцы пад станцыйным навесам. Крадком я абышоў станцыю і расчараваўся — парасона ў хіпі не было. Хлопец з дзяўчынаю самааддана цалаваліся. На ўсялякі выпадак зайшоў у станцыйны будынак, дзе каля акенца касы адлічвала грошы за квіткі цяжарная жанчына, яе хлопчык стаяў побач. Парасона не было. І чым больш я ўсведамляў незваротнасць страты, тым больш хацелася знайсці і вярнуць парасон. Дождж пачаў аціхаць, і я накіраваўся да кнігарні. Я ішоў пад імжычкаю і зайздросціў усім, хто меў хоць нейкі парасон. Мой швэдар набрыняў, нагавіцы пацямнелі, валасы наліплі на лоб.

Зазірнуў я і ў хлебную краму, дзе пабачыў тых самых пастэльных дзяўчынак, яны куплялі

вялікія пернікі ў выглядзе котак і сабачак. Дзяўчынкі ў светлых сукенках, самі таго не ведаючы, пакінулі кола падазроных.

Каля прамтаварнай яткі я ўбачыў сівую латышку, якую завочна ахрысціў Агатаю. Яна пільна разглядала вітрыну з пральнымі сродкамі. Мыла было складзена ў акуратную пірамідку, на якой стаяла акуратная шыльдачка: «Падчас пакупак, калі ласка, паказвайце візітоўку». Яшчэ абдумваўся малапрыемны факт, што без візітоўкі не змагу набыць нават брусок мыла, каб мець чыстыя рукі за сталом, як убачыў свой парасон.

Я пазнаў бы яго сярод тысячы чорных парасонаў, бо зрабіў метку — наматаў белы матузок на адну са спіц, а тут ён велічна ўзвышаўся над жаночымі стракатымі мацерчатымі грыбамі, якія і парасонамі назваць цяжка, не пакрыўдзіўшы гонар майго абаронцы ад дажджу. Пад парасонам ішоў, пакульгваючы, той, на каго я менш за ўсё нагаворваў, калі даваў характарыстыкі. Скураное дзяржальна сціскала рука з вытатуіраваным якарам. Пенсіянер не спяшаўся, і хворая нага не замінала ўцёкам, ён быў упэўнены ў сабе. І я разгубіўся.

Пасярод вуліцы адзін чалавек падыходзіць да другога і пачынае вырываць з рук парасон? А калі злодзей скажа, што гэта ягоны парасон, а мяне ён і ведаць не ведае? А мае тлумачэнні пра белы матузок проста смеху вартыя.

Я крочыў па калюгах пад дажджом за кульгавым злодзеем, а ён спакойна, ва ўсялякім разе

з выгляду, ішоў пад маім парасонам. Ён спыніўся каля кавярні «Сарма», склаў парасон і наважыўся пераступіць парог. І ў гэтае імгненне я кінуўся да яго. Усё атрымалася само па сабе, я не думаў, што і як зраблю. Выхапіў з ягоных татуіраваных рук свой парасон, а ў расчырванелы ад каньяку твар вельмі выразна, вылучаючы кожнае слова асобна і расстаўляючы дакладныя націскі, прагаварыў:

— Ты выпадкова ўзяў мой парасон!!!

Злодзей яўна не чакаў такога напорыстага нахабства з боку ахвяры, але праз імгненне ўся вуліца напоўнілася ягонай лаянкаю. Вакол нас імгненна сабраўся натоўп. Злодзей размахваў кавенькаю і крычаў, што нібыта я ў яго адабраў парасон, што я — бандыт, руская свіння, акупант, што такіх трэба гнаць з Латвіі, што ў незалежнай Латышскай Рэспубліцы не было злодзеяў...

Канфлікт набываў вельмі небяспечны для мяне характар. Дастаткова мне было ўбачыць агрэсіўныя, напоўненыя злосцю вочы маладога рудавусага латыша, каб зразумець, што выбрацца з гэтай вострай сітуацыі будзе цяжка. І калі мая ўпэўненасць у тым, што я з гонарам выйду з канфлікту, пачала раставаць, як кавалак масла на гарачай паніве, згадаўся парасонны чахол. Чорны, шалёсткі, ён ляжаў у кішэні. Пад варожымі позіркамі я выцягнуў чахол і ўзняў яго, не раўнуючы як незалежніцкі бел-чырвона-белы сцяг Беларусі.

Злодзей змоўк, разгубіўся, а я раскрыў вялікі, але зручны і лёгкі, свой дарагі і любімы парасон дый рушыў прэч.

Ва ўсёй дэтэктыўнай гісторыі мяне, шчыра кажучы, абурае толькі адна акалічнасць. Няўжо людзі не адчуваюць, не бачаць, не разумеюць таго, што ў мяне нельга красці рэчы? Калі ты збіраешся ўзяць чужое, трэба ведаць свае магчымасці, разумець, якая справа атрымаецца, а якая — не. Вось я, напрыклад, не стаў выносіць з музею карціну мастака эпохі Адраджэння Джарджоне «Сон Венеры».

Юрмала. Ліпень 1991 года

САПЕЖЫНСКІ ПРЫВІД

Трылер

Асобы:

1. Зміцер Хут — трыццацігадовы журналіст, нежанаты, жыве з мамаю, якую любіць, паважае, слухаецца ва ўсім, апроч прафесійных спраў. А працы ён адданы да самазабыцця. Зміцер згодны дзеля поспеху на рабоце ісці на ахвяры: хадзіць па архівах, ездзіць у камандзіроўкі, падманваць і рызыкаваць. Хут марыць высачыць хоць бы адну пачвару, прывіда, здань. Таму ён з дзяцінства заўсёды трымае напагатове фотаапарат.

2. Ліда Лазаркоўская — настаўніца-філолаг, выкладае мову і літаратуру ў Сапежынскай школе. У Ліды чорныя, трошачкі прыгаслыя вочы, залацiста-брунатныя валасы, на якіх ззяе тысяча іскрынак і ніводная з іх не адаб’ецца ў воку, каб хоць на імгненне парушыць глыбокі сум. У Ліды прывабная пастава местачковай шляхцянкі, рухі плаўныя, але ўпэўненыя і ўладарныя: што зробіш — настаўніца, хай сабе і лірыкі. Для Ліды Лазаркоўскай боскія цуды могуць з’яўляцца выключна ў хрысціянскім саборы, хай сабе ў занядбаным і паўразбураным.

3. Алег Будзько — настаўнік геаграфіі. Пра яго знешнасць можна сказаць адным словам — «відны». А вось погляды на жыццё меў даволі адметныя: імперыю лічыў дасканалай формай дзяржаўнасці. Таму спрабаваў аб’яднаць хрысціянскую мараль з камунізмам. Але ў Сапежыне апроч пісання

артыкулаў у мясцовую газетку так нічога вартага і не зрабіў.

4. Базыль Гладкевіч — дырэктар Сапежынскай школы. Худы і сутулаваты мужчына з сівой акуратнай бародкаю. Акуляры «ровар» — запозненая даніна юнацкаму захапленню біт-музыкай і Джонам Ленанам. Доўгія, зачэсаныя назад валасы занадта сівыя, каб нагадваць пра ільва, хутчэй — ліс-пярэварацень: хітры, але стомлены, прыціснуты абставінамі. Доўгі чырвоны шалік, які Гладкевіч павязвае вакол шыі, страшэнна не пасуе яму ў паўсядзённым жыцці. Пэўна, таму доўгія пальцы дырэктара ўвесь час завязваюць і развязваюць вузельчыкі на мэндліках. Такому да твару падышоў бы манокль. Базыль Гладкевіч не столькі верыць, як любіць расказваць пра сапежынскіх зданяў.

5. Адміністратарка гатэля — рухавая, вастраносая кабета, з круглым тварыкам і ружовымі шчокамі. У сваім запенсійным узросце захавала цікаўнасць да шматаблічнасці жыцця. Такіх жанчын-бабулек цікавіць усё на свеце: ад плямкі на прасціне да вайны на Каўказе. Яна згодная слухаць вашы паданні цэлымі суткамі, калі 23 гадзіны вы будзеце выслухоўваць яе апавяданні. У радыусе адзінаццаці кіламетраў для такіх людзей не існуе таямніц, прынамсі, яны ў гэта вераць. Дарэчы, у маладосці яна служыла пакаёўкай у маёнтку Баркулаба Гарта.

6. Сымон Лазаркоўскі — настаўнік гісторыі. Дастаткова аднаго погляду на шышкаваты чэрап, каб пераканацца ў Сымонавых педагагічных здольнасцях. Ён — настаўнік ад цемені да самых дзюбачак наваксаваных да бляску чаравікаў. З такіх Лазаркоўскіх атрымліваюцца выдатныя калекцыянеры, наглядчыкі, антрапологі — ну, і педагогі. У людзей гэтай пароды заўсёды падрыхтаваны адказ на любое пытанне. Толькі зірнеш у праўдзіва-вялікія вочы — жаданне пытацца выпарваецца. Застаецца адно даведацца, а колькі ж цяпер часу? Сымон Лазаркоўскі няспешна дастане гадзіннік на срэбным ланцужку і абвесціць час з дакладнасцю да секунды. Ён жорстка падзяляе людзей на тых, у каго ёсць душа і, адпаведна, бессмяротнасць, і бяздушных, каму пасля смерці наканаваны нябыт.

7. Генадзь Сурма — маленькі чалавек, пастаўлены ўласнымі амбіцыямі на высокія абцасы. Яго лоб упрыгожвае чорны пушысты чубок — усё, што засталося ад некалі густога чуба. Генадзь носіць выключна белыя накрухмаленыя кашулі з жабо — адзіная раскоша ў гарнітуры. Нагавіцы ў Гены школьныя, набытыя ў краме «Дзіцячы свет». Усім аблiччам Сурма нагадвае хлопчыка-выдатніка, якога ніхто не любіць, нават настаўнікі, змушаныя ставіць яму «выдатна», бо проста больш няма каму. Ягоныя погляды на жыццё мяжуюць

з цынізмам, а правінцыю ён малюе адно чорнаю фарбай.

8. Яніна Сабалеўская — бібліятэкарка. Яна сядзіць у пустой бібліятэцы, нібыта райская птушка ў скрынцы з-пад абутку. Вось тут прайшла, мінула, згасла яе маладосць — сярод пылу, кніжных пераплётаў, чэзлых кветак ды зморшчаных кактусаў. Але Сабалеўская не скарылася — акуратны макіяж, прычоска, манікюр. І дзеля чаго? Дзеля якога каралевіча паблісквают срэбныя завушніцы? Дзеля якіх вытанчаных натур лунае прахалодны водар французскае парфумы? Невядома. Таямніца. Як невядома, па чыім заказе маляваўся той ці іншы партрэт, што вісіць на музейнай сцяне.

9. Юрась Талочка — следчы. Ён чымсьці нагадвае старшыню калгаса. Можа, кароткім шырокім гальштукам, які ляжыць на ягоных грудзях, нібыта высалаплены язык? А можа, падабенства ў налітым, напампаваным прыроднай жыццяздольнасцю твары? Рукавы ягонага пінжака выглядаюць закараткаватымі. Паўнець, тлусцець, naліваца Талочка пачаў нядаўна. Ён яшчэ малады чалавек, а ўжо прыняў местачковае жыццё цалкам, «з чаркаю і скваркаю». Губы ільсняцца, і пытанні вьіслізгваюць з іх, як ментузы з рук. Такому Юрасю лягчэй знайсці сто кодабаў крадзенай бульбы, чым адну няправільную літару на старонцы тэксту.

Для яго ўсе злодзеі — людзі, але і ўсе людзі — злодзеі.

10. Іван Зайцаў — настаўнік працы, спеваў і расійскай літаратуры. Твар у Івана зямлісты, і адзіная адметнасць — глыбокія складкі, што заляглі ад крылцаў носа да куточкаў губ. У вадзяністых вачах прырода прасвідравала такія глыбокія зрэнкі, што, здаецца, іх жахлівая глыбіня значна большая за вачаніцы ў чэрапе. Пры ўсім гэтым у Івана ёсць і свая прыгажосць, праўда, мярцвяная, як у тэлевізійным дыктары, але сярод жанчын ёсць прыхільніцы такіх абліччаў.

11. Баркулаб фон Гарт — доктар, оптык-механік. Уладар сапежынскіх земляў. Асоба настолькі таямнічая і злавесная, што партрэт яе ўяўляецца ў запыленым расколатым люстэрку. Звесткі пра рэальнае жыццё доктара Гарта перарываюцца ў верасні 1939 года. Але паколькі ніхто не бачыў ягонае смерці, дык сапежынцам мроіцца за кожным таямнічым здарэннем постаць Баркулаба фон Гарта.

1

Алег Будзько ўказальным пальцам адцягнуў ніжняе века і зняў кантактную лінзу. Шкляная, выгнутая, як луска, пласцінка выслізнула ў мензурку

з фізіялагічным растворам. Алег паміргаў і прыбраў слязу ражком насоўкі. Мензурку ён паставіў на кніжную паліцу.

Будзько ледзь не кранаўся галавою нізкай скошанай столі мансарды. Невялікі пакой выглядаў адначасова як святліца, кабінет і сталовая: вузкі дашчаны тапчан, засланы клятчатай радзюжкай; школьны настаўніцкі стол, канспекты і геаграфічныя атласы; вялікая каляровая карта паўшар'яў, прышпіленая да столі; побач з падручнікамі на кніжных паліцах абы як пастаўлены танны фаянсавы посуд; урачыста зашклёная, як карціна, калекцыя мінералаў у цяжкай дубовай раме.

Унізе ледзь чутна рыпнулі дзверы.

Будзько выйшаў на сходы і гукнуў: «Яніна, вы?» Але ў доме, як і да гэтага, панавала ціша. Праз залу бязгучна прайшоў чорны кот.

Алег дастаў з шуфляды стала важкі артылерыйскі бінокль. У ліловых лінзах аб'ектываў паплылі скажоныя адбіткі пакоя. За расчыненым паўкруглым акном паўставаў вечаровы Сапежын: васковая вежа касцёла ў лішаях аблупленага тынку, цёмна-сіні дах царквы, стромкая званіца, што ледзь вытрымлівала цяжар залачонага купала; на запыленым пляцы поруч з аўтобуснай станцыяй ззяла разбітым шклом шыльда гатэльнай рэстарацыі «Дзвіна»; безгустоўна яркія ружовыя, салатавыя, брудна-блакітныя і брунатныя аднапавярховыя дамкі бязладна парушалі аднастайнасць ужо цёмнай чэрвеньскай зеляніны; ад грэбеня

яловага лесу, што тапырыўся над стромай пясчанага кар’ера, да мястэчка падбіралася навальнічная хмара парослых соснамі могілак. У ёй чырванела дахоўкай гатычная капліца. Праз дарогу ад могілак узвышалася на грудку бібліятэка — свежавыбелены вапнаю аднапавярховы дамок з блакітнымі ваконнымі рамамі. За нізкім штыкетнікам у гародчыку пакалыхваліся на высокіх сцяблінах далікатныя вяргіні. У кветнік зайшла жанчына.

Алег Будзько пакруціў акуляры. Трохі расплывістая выява акрэслілася — Яніна Сабалеўская зразала бліскучымі нажніцамі кветкі. Жанчына схавала твар у букеце. Будзько глядзеў, як яна зайшла ў бібліятэку, паставіла вяргіні ў вазу і старанна выцерла нажніцы ручніком. Міма гародчыка стары дзядок у вялікім капелюшы і ў рогавых акулярах, пастукваючы кульбаю па бруку, павёў козы. Яму насустрач прабегла зграйка босых цыганят, услед якім ляцеў брэх сапежынскіх сабак.

За мястэчкам, паміж блакітных, парослых ядлоўцам грудоў, ляжала крывое люстэрка Русалчынага возера. Будзько зноў падкруціў акуляры і ўбачыў, як пры самай вадзе крочыць сутулаваты мужчына з касою на плячы. Паўночны краявід толькі пачынаў набіраць вечаровыя золата і чырвань. Нешта знаёмае падалося Алегу ва ўпэўненым кроку мужчыны-касца. Ён паспрабаваў настроіць бінокль, але локаць саслізнуў са стала, і Будзько асляпіла сканцэнтраванае лінзамі сонца.

Цікаўны да чужога жыцця настаўнік геаграфіі не пачуў, як за яго спінаю адчыніліся дзверы, і ў прагале паўстала постаць у доўгім чорным плашчы. Высокі настаўлены каўнер датыкаўся да шырокага цёмнага берэта. Яркі шалік пакідаў на твары толькі месца для цёмнасініх люстраных акуляраў. Рука ў пальчатцы занесла над географам зведзеныя вострадзюбыя нажніцы.

Настаўнік адчуў — за ім нехта стаіць, але страх не дазволіў азірнуцца. Апісаўшы дугу, рука ў пальчатцы глыбока загнала нажніцы ў чалавечае вуха. Забойца адступіўся. Алегава цела выпрасталася і разам з крэслам абрынулася на падлогу. Забойца пераступіў праз нябожчыка, зачыніў акно і зашморгнуў фіранку. Ён падхапіў забітага пад пахі і няспешна пацягнуў сходамі. Абцасы несамавіта пастуквалі па прыступках. Забойца цягнуў цела праз залу і ледзь не паваліў цабэрак з высокім фікусам. Вялікі, як рыбіна, мёртвы ліст плаўна зляцеў на кілім. З-пад камоды бліснулі вочы перапалоханага ката. Забойца плячом адчыніў дзверы ў святліцу. Праз завешанае цюлем акно ў пакой падаў касы слуп пыльнага святла. Прыцішанае вечаровым сутоннем сонца крышылася ў вузкім люстры трумо, дзе адбіваўся высокі металёвы ложак з пірамідай гладкіх падушак. Забойца паклаў цела настаўніка на ходніку, адкінуў коўдру, разабраў піраміду падушак і пачаў распранаць нябожчыка. Клятчатая кашуля і джынсы акуратна леглі на

спінку невысокага крэсла. Труп быў усцягнуты на ложак. Забойца паклаў на змярцвелы твар руку і рэзка выцягнуў нажніцы з вуха — густая кроў палілася на бялізну. Забойца развёў нажніцы і ўсадзіў іх нябожчыку ў вочы.

2

Зміцер Хут уключыў кававарку. Густы пах кавы запоўніў невялікую рэдакцыйную фоталабараторыю. Іскрыста патрэскваў і міргаў агеньчыкам індыкатара стацыянарны глянцавальнік. З-пад палатнянай стужкі на пластыкавы шчыток выпаў квадратны фотаздымак. У цёмным кадры лунала расплывістая постаць. Ліда Лазаркоўская ўзняла на далоні фотакартку.

— Хочаш мяне пераканаць, што гэта прывід Чорнай Дамы?

— Рэканструкцыя! Я папрасіў знаёмую акцёрку папазіраваць, каб зрабіць чытачам майго часопіса падарунак. Але Чорная Дама так і выглядала. Сам бачыў у Нясвіжскім парку. Яна і сапраўды белая. Не верыш? — Зміцер расставіў на краі стала сподкі і два кубачкі з лыжкамі.

— Бачу, ты не пакінуў заняткі ў самадзейным тэатры?

— Сур'ёзна кажу, сустракаў я Чорную Даму.

— Мне ўсё роўна: чорную, белую ці сінюю. Я хацела б пагаварыць без жартаў. Ты адзіны, хто паверыць мне, прынамсі, так было раней.

Зміцер прапанаваў Лідзе складное металёвае крэсла, а сам пачаў наліваць каву. Госця разглядала завешаныя фотаздымкамі і карцінамі сцены лабараторыі. Пад столлю вышнураваліся лялькі з батлеечнага тэатра: Чорт, Цар Ірад, Дзева Марыя, Белы Анёл, Жыд, Венгерац, Антон, Антоніха і маленькі Хрыстос у саламянай калысцы. Ярусам ніжэй віселі дзве маскі: адна — чорта са шклянымі вачыма, другая — русалкі з даўгімі зялёнымі космамі. З плоскай насценнай вазы паўставаў высокі букет паўлінавых пёраў. На адной з карцін Ліда пазнала Сапежынскі касцёл:

— Ведаеш, апошнім часам я ўзненавідзела правінцыйнае дзікунства.

— Ты пра што? — Зміцер таксама паглядзеў на адзін са сваіх улюбёных краявідаў.

— Калі я пераконвала сябе, што мушу выехаць з Мінска, дык Сапежын здаваўся ці не спакайнейшым месцам на свеце: возера, руіны палаца, паром праз Дзвіну, рамантычныя паданні, ну і, вядома, рыцар.

— У рыцарскага мяча адламілася вастрыё?

— Я прасіла не кпіць.

— Прашу прабачэння, — Зміцер дастаў з насценнай вазы паўлінавае пяро, — яно будзе пасаваць да латніцкага ўбрання твайго мужа.

— У Сапежыне гінуць людзі. Пакуль гэта не тычылася знаёмых, я не заўважала, як рэагуе мястэчка. З кожнай таямнічай смерцю ў ім ажываюць паганскія паданні. Няўжо яны дагэтуль

моляцца Перуну?! Дзесяцікласнік згінуў у Русалчыным возеры — дык нават бацькі змірыліся, калі так і не знайшлі цела. Яны, як і ўсе, пераказвалі трызненні пра залатавалосых русалак, якія зацяжарваюць ад насення тапельцаў і нараджаюць лазнікаў ды вадзянікоў. А калі на сапежынскага ветэрынара, які нарыхтоўваў дровы, павалілася елка і прабіла суком грудзі, то ўсе адразу згадалі, як ветэрынар дваццаць гадоў таму абрабаваў на могілках капліцу фон Гартаў. Я здольная пагадзіцца з Боскай карай, але паверыць у сапежынскую пачвару, што здатная кінуць на чалавека вялізнае дрэва, што бязмежна ўладарыць у мястэчку, не магу і не хачу.

— А пасля смерці ветэрынара ў цябе засталіся знаёмыя? Ці я апошні? — Зміцер зняў са сцяны цацку Цара Ірада і пасадзіў сабе на калені.

— А на пачатку чэрвеня знік наш настаўнік геаграфіі, Алег Будзько. Спачатку спадзявалася, што знікненнем зацікавяцца мясцовыя ўлады, але іх збольшага задаволіла версія: малады чалавек, якому абрыдла правінцыя, уцёк у горад, у якуюнебудзь Гомлю ці Берэсце. А сапежынскія жанчыны кажуць, нібыта настаўніка знішчыла здань — прывід барона фон Гарта.

— А чым не дагадзіў настаўнік геаграфіі мёртваму барону?

— З 1939 года ў мястэчку не здзіўляюцца, калі пачвара забівае расійцаў і камуністаў, бо

яны абрабавалі і спалілі палац, адабралі зямлю, здзекаваліся з жанчын і дзяцей. І цяпер мястэчка верыць, што прывід Баркулаба карае ўсіх, хто нясе на ягоную зямлю гвалт. А Будзько, як ніхто ў Сапежыне, марыў ператварыць мястэчка ў кампанэлаўскі Горад Сонца. Даруй, што прымушаю выслухоўваць гэтае дзікунства, але яно ёсць, існуе. Нават следчага не хвалюе, што знік чалавек.

— Прабач, Ліда, але мне цікавей слухаць пра прывіды, чым пра банальныя ўцёкі артадокса. Але што, апроч жаноцкай інтуіцыі, паказвае на трагедыю? — Хут зняў галаву лялечнаму Іраду і паклаў на спадак.

Ліда адчыніла рыдыкюль, і побач з каранаванай лупавокай галавою леглі кантактныя лінзы:

— Я знайшла іх у пакоі Будзько. Мала хто ведаў, што ён насіў кантактныя лінзы. Пагадзіся, уцякаючы можна пакінуць шмат, але не ўласныя вочы — лінзы ці акуляры.

— Сапраўды, адкуль прывід ведае, хто носіць у мястэчку кантактныя лінзы?

— Зміцер, калі намерышся паляваць на прывіда, дык нікому не кажы ані пра тое, што мы разам вучыліся, ані таго, што я прыязджала да цябе. І нават пры сустрэчы зрабі выгляд, што мы незнаёмыя.

— З маім аматарскім акцёрствам нашае незнаёмства можа абярнуцца прыхаваным каханнем.

Ліда сагнула паўлінавае пяро і завязала яго на вузел.

3

Старонкі з нататніка журналіста Зміцера Хута

Пры ўсім маім скептычным стаўленні да правінцыйных настаўнікаў, гісторыя, расказаная Лідай Лазаркоўскай, заінтрыгавала мяне. Ну, здавалася, з'ехаў з мястэчка настаўнік — каму да гэтага справа? А пакінутыя кантактныя лінзы яшчэ не сведчаць пра тое, што яго знеслі чэрці. Вось я палюю за прывідам Чорнай Дамы не першы год, праседзеў пад дажджом у Нясвіжскім парку не адну ноч. А гэты чалавек нават не верыў у замагільных зданяў. Але гэта таксама не сведчыць, што сапежынскай пачвары не існуе. Пра яе гавораць. Значыць, яна мусіць з'яўляцца. Ва ўсялякім разе, на старонках майго часопіса. Нават калі яна толькі міф, я паспрабую яе зматэрыялізаваць.

З таго, што я даведаўся, працуючы ў архівах і бібліятэках, нічога не супярэчыць расказу Ліды. Ясна, у архіўных папках я не знайшоў аніякіх згадак пра паўстанне з мёртвых Баркулаба фон Гарта і пра крывавыя забойствы нетамтэйшых людзей. Але асобныя факты з жыцця гаспадара сапежынскіх земляў я занатаваў сабе ў храналагічным парадку.

Фон Гарты з'явіліся ў Сапежыне пасля 1865 года. Ранейшаму гаспадару, Язэпу Судзілоўскаму,

давялося кінуць маёнтак і ўцячы за мяжу Расійскай імперыі, бо ён змагаўся за незалежнасць бацькаўшчыны пад штандарамі Кастуся Каліноўскага. Прозвішча Гарт і тытул барона Баркулабаў бацька ўзяў ад жонкі — сапраўднай рыжскай баранэсы. Сам жа шляхцічам ніколі не быў. Затое дваццаць гадоў спраўна служыў катам у Вільні. Гэта ён, апрануўшы белыя пальчаткі, зацягваў петлі на шыях паўстанцаў. За што і быў адораны генерал-губернатарам Мураўёвым правам пасяліцца і гаспадарыць у анэксаваным маёнтку. Каб схавацца ад помсты, ён і змяніў прозвішча.

Баранэса доўга не магла нарадзіць жывое дзіця. І ўрэшце сканала ў 1880 годзе, пакінуўшы на руках у павітухі сямімесячнага, ледзь жывога хлопчыка. Бацька рэўнасна і нецярпіма ставіўся да карміцелек, мяняў іх ледзь не кожны месяц. Таму нельга сказаць, што Баркулаб меў хаця б малочную маці. Бацька рабіў усё, каб хлопчык вырас мужным і ваяўнічым. Былы кат марыў, што сын зробіць вайсковую кар'еру і даслужыцца да генерал-губернатара. Але яшчэ ў дзяцінстве з Баркулабам здарылася непапраўнае. Хлопчык вырашыў напалохаць настаўніцу музыкі. Замест таго, каб перапісваць ноты, ён набраў на сталёвае пяро асадкі вялікую кроплю атраманту і пачаў страсаць яе ў вока. Адно вока ён здолеў афарбаваць у цёмна-фіялетавы колер, а калі занёс руку над другім, цяжкая касцяная асадка выслізнула з пальцаў, і сталёвае пяро прапарола вочны яблык. Настаўніца і сапраўды да смерці перапалохалася,

калі да яе выбег Баркулаб з акрываўленымі фіялетавымі вачыма.

Рыжскія дактары зрабілі Баркулабу адмысловы шкляны пратэз, які ён усё жыццё хаваў за тоўстым шклом акуляраў. Менавіта гэтае здарэнне і вызначыла далейшы лёс доктара Гарта. У Берлінскім універсітэце ён вывучаў медыцыну, оптыку і механіку, бо марыў сканструяваць дасканалае штучнае вока, якое б не толькі рухалася, але і бачыла.

Напачатку стагоддзя была ўзбуджана крымінальная справа: Баркулаба абвінавацілі ў забойстве бацькі. Пачатак справе паклаў данос мясцовага паштмайстра, які даводзіў, нібыта пры ім малодшы фон Гарт крычаў свайму бацьку, што закатаваныя ім паўстанцы адпомсцяць за свае пакуты. А праз тыдзень старога фон Гарта знайшлі разарванага ваўкамі. Пракурор сцвярджаў на судзе, нібыта Баркулаб наўмысна скінуў бацьку з саней, калі за імі ўвязалася ваўчыная зграя. І покуль ваўкі дралі былога ката, сын паспеў уцячы. На што Баркулаб даводзіў зусім адваротнае, нібыта бацька сам саскочыў, каб затрымаць ваўкоў і ўратаваць жыццё адзінаму сыну. Баркулаба апраўдалі, але навакольная шляхта больш не наведвалася ў маёнтак Гартаў.

Малады гаспадар не доўга перажываў з-за абструкцыі. Выпісаўшы з Германіі абсталяванне, ён зрабіў выдатную оптыка-механічную лабараторыю, а ў парку паставіў невялікую гуту, дзе сам выплаўляў крыштальна чыстае і разнаколернае

шкло. Зацемненыя пакоі палаца поўніліся лінзамі, прызмамі, спектраскопамі. З чарговай партыяй абсталявання Баркулаб прывёз з Аўстра-Венгерскай імперыі і жонку, адасоблена чужынскую, нібыта адлітую з малочнага шкла. Яна нарадзіла яму сына. Але гэта не парушыла замкнёнага, адзінотнага ладу жыцця гаспадара маёнтка. А жонка аддала сябе выхаванню сына. Цяжка паверыць, але падчас першай сусветнай вайны Баркулаб Гарт усё гэтак жа канструяваў перыскопы і адліваў шкляныя вочы. Вайна не зачапіла ягонай сям'і, і таму яго мала цікавілі змены ўладаў і акупацыйных рэжымаў.

Апошняя больш-менш афіцыйная звестка пра доктара Гарта — занатоўка ў летнім нумары «Wilenskiego kurjeru» за 1939 год. У ёй пісалася, што вядомы афтальмолаг і оптык-механік дэманстраваў у медычнай акадэміі сабаку з рухомым вочным пратэзам і вакуумную трубку — дасканалае прыстасаванне для выдалення вачэй у доследных жывёл. На абодва вынаходніцтвы доктару Гарту былі выдадзены патэнты.

Далей я магу пакласціся толькі на сваё ўяўленне...

Восень 1939 года. У Сапежын зайшлі рэгулярныя часткі Чырвонай арміі.

Баркулаб сядзеў перад расчыненым акном ў ёмістым скураным фатэлі і паліў тонкую егіпецкую цыгарэту. Зялёнае шкляное вока доктара, здавалася, пільна сачыла за жонкай і пакаёўкай, якія спакоўвалі ў плеценыя кошыкі парцэляну,

перакладаючы яе бялізнай. Жонка зацята маўчала, не магла даравацьмужу, што ён упарта адмаўляўся апошнія перадваенныя месяцы эміграваць. Дванаццацігадовы сын з-за бацькавага плячa глядзеў на Сапежын праз падзорную трубу. Ён першы заўважыў, як на алеі з'явіліся коннікі: пяцёра, відаць па ўсім, афіцэраў са спітымі і нявыспанымі тварамі. Доўгія кавалерыйскія шаблі целяпаліся каля недарэчна кароткіх ног. На фуражках чырвонымі вочкамі паблісквалі пукатыя зоркі.

Мурзатыя афіцэры павытрасалі з кашоў парцэляну, якая на вачах у гаспадыні ператварылася ў чарапкі, і загадалі здаць золата, каштоўнасці і зброю, а да вечара аслабаніць маёнтак. Баркулаб, разумеючы бессэнсоўнасць спрэчкі, скарыўся адразу. А хлопчык не хацеў даравацьрабаўнікам, што завалодалі ягонай падзорнай трубой.

— Хадземце, пан афіцэр, я пакажу вам бацькаву зброю, — хлопчык крадком павёў чырвонага камандзіра ў лабараторыю.

Афіцэр заварожана разглядаў зашклёныя вітрыны з вочнымі пратэзамі.

— Як сапраўдныя, — у захапленні прызнаўся вайсковец.

— Яны і ёсць сапраўдныя, нават бачаць, зірніце, — малодшы Гарт прапанаваў афіцэру схіліцца над прыборам, падобным да мікраскопа з празрыстай колбай, у якой цьмяна паблісквала алейна-жоўтая вадкасць. Над колбай узнімалася,

як руля мушкета, чорная трубка з гумавым раструбам на канцы.

— Нічога не відно, — афіцэр прыклаў вока да раструба.

— Зараз пабачыце, — хлопчык шчоўкнуў рычажком.

Прыбор з усхліпам сербануў паветра, і ў празрысты шар заслізнула праз трубку, як разбітае яйка, вока вайскоўца.

Чырвонаармеец заенчыў брыдкім фальцэтам. На крык збегліся ўсе, хто быў у доме...

Знявечаныя шаблямі целы Гартаў зацягнулі ў стайню. Баранэса марна спрабавала бараніцца нажніцамі: кравецкая прылада так і засталася ў змярцвелае руцэ.

Здрабнелая ад жаху пакаёўка паказала рабаўнікам, дзе ў лабараторыі стаіць бутля са спіртам, бо каньяку з буфета хапіла адно каб прыцішыць боль скалечанага.

П'яныя афіцэры палеглі спаць на гаспадарскіх пярынах, не скінуўшы нават ботаў.

Апоўначы Баркулаб, якога палічылі забітым, апрытомнеў. З жончынай укасцянелай рукі ён дастаў доўгія кравецкія нажніцы. Яшчэ добра не ўсведамляючы, што робіць, пайшоў у дом. Люстэрка ў перадпакоі адбіла рассечаны шабляю твар. Набрынялы ад крыві халат абвіс да падлогі. Баркулаб паспрабаваў кавалкамі скуры заляпіць рану, што разышлася ад скіўіцы да ілба. Ён скінуў халат, з шафы ўзяў чорны плашч, шырокім берэтам закрыў рану на ілбе, а яркі шалік

закруціў вакол пераламанай сківіцы. З кішэні доктар дастаў цёмныя акуляры і прыкрыў імі тое, што засталося ад твару.

На калідоры пачуліся крокі. Баркулаб стаіўся за шатняю. З-за футраў і палітонаў ённазіраў, як асалавелы з п’янага сну чырвонаармеец спраўляў малую патрэбу ў кадку з вялікім альясам. П’янага хіснула на калючкі, і ён пачаў злосна мацярыцца. Доктар гукнуў, і той няўцямна глянуў на шатню. Раптам рукаў воўчага футра ўзняўся і наблізіўся да яго твару. З чорнага раструба вытыркнуліся нажніцы і ўдарылі ў п’яны твар.

Аднаго за адным педантычна і акуратна Баркулаб зарэзаў нажніцамі сонных афіцэраў. Потым перанёс жонку і сына са стайні ў капліцу і сышоў у цемру змярцвелага ад акупацыйнага жаху мястэчка.

4

— У аэрапорт, — сказаў Зміцер таксісту і дадаў: — У стары.

— За мяжу? — узрадаваўся таксіст, — тады будзеш плаціць доларамі.

— Не за, а на мяжу... з Латвіяй, — Зміцер уладкаваўся побач з таксістам і паклаў на калені саквояж.

— За долары я цябе туды за тры гадзіны закіну.

Таксіст азірнуўся на доўгую чараду машын, што вышнураваліся да стаянкі, і выехаў на праспект. У важкіх чырвоных, парослых рудой шчэццю руках абаранак руля здаваўся драцяным. Чорная цыратавая куртка павісквала пры кожным руху. Паміж тварам Зміцера і шышкаватай галавою таксіста — любіцеля долараў матляўся прышпілены да лабавога шкла, сплецены з паўпразрыстага кембрыка лупавокі вушасты чорцік.

— Не палохайся, дружа, — папярэдзіў з прыхаванай злосцю ў голасе Зміцер, — але мушу зрабіць ракіроўку...

Таксіст скасавурыўся, але працягваў глядзець на дарогу. Зміцер выняў з-пад джынсавай марынаркі важкі буйнакаліберны рэвальвер з кароткай руляю.

— «Сміт-весан»? — з павагаю пацікавіўся таксіст.

— Ды не, гэта запальнічка, але давядзецца здаваць у багаж, — Зміцер паклаў зброю на дно сакваяжа.

— Адчыні бардачок. Адзін мяне такой цацкай палохаў, дык я яму трупнуў па галаве і з машыны выкінуў. Вось і прыдбаў запальнічку. — У цемры бардачка срэбна паблісківаў доўгай руляю шасцізарадны кольт. — Можаш паглядзець, бо патроны ў маёй кішэні, — малапрыемна віскнула куртка таксіста.

Апранутая ў сіні гарнітурчык, яшчэ не страціўшая стандартнае аэрафлоцкае прывабнасці, служачая вывела стракатую купку пасажыраў на

шырокі забетаніраваны пляц. Лёгкі ветрык мяшаў водар восеньскіх траў з саладжавым пахам газы. Бліскучыя і дасканалыя, як стронга, фюзеляжы самалётаў узвышаліся над бетонам на тонкіх птушыных лапках шасі. Чырвоны электракар пацягнуў бязвольнае цела ўрадавага верталёта: абвіслыя лопасці баязліва ўздрыгвалі пры кожным штуршку. Паліраваным дзюралем адліваў геральдычны латнік на пукатым борце.

Кабета вывела дванаццаць пасажыраў на ўтравянелае лётнае поле. Зусім маленькім і нямоглым пасля рэактыўных самалётаў здаваўся цёмна-жоўты біплан, з якога звісаў кароткі, на пяць прыступак, адкідны трап.

— Усе на Сапежын? — перапытала служачая.

— Хто куды, а я на свой хутар, — азваўся за ўсіх мужчына з вялікім палатняным мехам на плячы. У мяху таўкліся мінімум два парасяці. Нават тузін правінцыялаў здолеў утварыць валтузню каля трапа.

— Сядайце на вольныя месцы, — замест развітання сказала аэрапортаўская служачая.

Зміцер Хут апошнім апынуўся ў цемнаватым, як местачковая хата, салоне. Ён прыгледзеў сабе месца побач з худым, сутулаватым, інтэлігентным мужчынам у акулярах «ровар».

— Вы не супраць? — спытаў Зміцер, ладкуючы саквояж пад адкідное сядзенне.

— Вядома, не. Спадзяюся, хаця б у вашым саквояжы няма парсючка.

— Вой, а ў мяне рэмень на жываце не сыходзіцца, — заперажывала мажная кабета ў клятчатай хустцы.

— Век пражыла, а рэмень зашпільваць не навучылася, — падначыў хутаранін і падпіхнуў пад сядзенне мех з парсючкамі.

Салон дробна затрэсла, і за ілюмінатарамі пабегла стужка ўзлётнае паласы. Салон нахіліла, самалёт рэзка пайшоў угару, і ў гэты момант з-пад лётчыцкага крэсла выкацілася піўная бутэлька.

— Вы, відаць, не па бульбу ляціце ў выкляты богам Сапежын? — праз акуляры на Хута глядзелі хітраватыя дапытлівыя вочы.

— Я журналіст, збіраюся напісаць танюткую кніжачку пра мястэчкі. Спадзяюся, што старыя кабеты нараcказваюць мне пра розных прывідаў і пачвар, што вядуцца на берагах Дзвіны.

— Чаму вы ўпэўнены, што кабеты ведаюць больш за мужчын?

— Ведаюць, магчыма, і менш, але расказваюць больш, — Хут расшпіліў мулкі брызентавы рэмень. — Вось у Ракаве гэтым летам знікла студэнтка-практыкантка, дык мне расказвалі ажно тры версіі яе знікнення.

— Цікава, цікава. Здаецца, надышоў момант пазнаёміцца. Базыль Гладкевіч — дырэктар Сапежынскай школы.

— Зміцер Хут — збіральнік неверагоднага, — журналіст пацiснуў сухую, нібыта зацярушаную крэйдай руку дырэктара.

— Дык што там у Ракаве?

— Старыя каталічкі казалі, што на рускіх могілках жыве прывід манаха, якога адразу пасля вайны спалілі падлеткі-інтэрнатаўцы. Манах жыў у каплічцы пры могілках, плёў кошыкі і вяроўкі. Але ў п’яных падлеткаў, мусіць, спрацавала атэістычнае выхаванне... На кастрычніцкія святы, напіўшыся самагону, яны забілі вокны і дзверы дошкамі ды падпалілі каплічку. Сухая лаза і каноплі схапіліся ў момант. І манах-схімнік згарэў жыўцом. З таго часу ракаўцам мроіцца на рускіх могілках прывід праваслаўнага пакутніка, які ахоўвае крыжы і помнікі ад лядашчых атэістаў. А студэнтка якраз і адпрацоўвала практыку ў інтэрнаце, і яе прыезд у Ракаў супаў з цалкам непрыемнай падзеяй: нейкі вандал павыбіваў цаглінаю керамічныя фотамедальёны на помніках. Вось старыя каталічкі і ўвязалі ўсё ў адно і свята пераконвалі мяне, што прывід праваслаўнага манаха зацягнуў дзяўчыну на той свет.

— А як тлумачылі праваслаўныя? — пацікавіўся Гладкевіч.

— Куды прасцей... Нібыта дарожныя будаўнікі, якія рабілі гродзенскую дарогу, згвалцілі студэнтку, а потым яшчэ жывую замуравалі ў бетонную пліту. Асноўным доказам такога зверства было веравызнанне дарожных рабочых — уся брыгада была баптыстамі. Не ведаю чаму, але ў Ракаве вельмі насцярожана ставяцца да пратэстантаў. На думку местачкоўцаў, калі чалавек не п’е і не лаецца матам, то мусіць нейкім іншым чынам кампенсаваць цялесныя патрэбы.

— А што ж здарылася на самай справе?

— Праз месяц пасля знікнення высветлілася і праўда, у якую не вельмі ахвотна паверылі местачкоўцы. Дзяўчына загарала на беразе крынічнай Іслачы, і калі, разгарачаная сонцам, скочыла ў сцюдзёную ваду, у яе спынілася сэрца. А плынь зацягнула цела пад карчы. Адзінае, што засталося нявысветленым, гэта хто знёс яе вопратку.

— А я здагадваюся, хто знёс адзенне, — Гладкевіч паправіў акуляры.

— Дык і я ведаю — злодзеі.

— Калі жывеш каля рэчкі, а мой дом якраз непадалёк ад Дзвіны, дык часам убачыш, як пастухі цягнуць чужое.

Самалёт заклаў віраж, і мех з парсючкамі пасунуўся на сярэдзіну салона.

— Трымай, трымай сваіх гадаванцаў, — залямантавала мажная кабета ў клятчатай хустцы. — Покуль не разбегліся.

З-пад меха цёмнай вяровачкаю пабег струмень і сабраўся ў лужыну каля ног дырэктара Сапежынскай школы.

— Дарэчы, у нас таксама вам панараскazваюць і пра Сапежынскі прывід, і пра маладога настаўніка геаграфіі, якога наяды нібыта зацягнулі ў Русалчына возера. — Гладкевіч ніяк не рэагаваў на лужыну, якая шырэла, падбіраючыся да чаравіка. Як кожны школьны дырэктар, ён даўно навучыўся не губляць годнасці ў несамавітых сітуацыях. — Вось і з маёй школы знік настаўнік. Звычайная рэч: хто хоча працаваць, калі адзіная

перспектыва — заняць маё месца і навучыцца не заўважаць жоўтыя лужыны. Лепш паехаць у які-небудзь Віцебск, напісаць нікому не патрэбнае даследаванне пра глебазнаўства Беларусі і Літвы пачатку XVII стагоддзя, надзець шэры пінжак і чакаць прафесарскага звання. Я больш чым упэўнены — мой настаўнік так і зрабіў, пакінуўшы мне на памяць сваю працоўную кніжку. Дарэчы, у школьным сейфе такіх кніжак цэлы стос. А выкладаць няма каму. Дзіўна — такі натуральны і нецікавы ўчынак спараджае цэлую хвалю плётак і неверагодных паданняў. Я ледзь не памёр са смеху, калі наша школьная прыбіральшчыца сказала, што настаўніка геаграфіі запароў нажніцамі прывід Баркулаба фон Гарта.

За ілюмінатарамі пацямнела, і згадка пра былога гаспадара сапежынскіх земляў падалася не такой ужо прывіднай. Разрэджаны блакіт восеньскага неба ў пер’евых, як расчасаная грабеньчыкам кудзеля, аблоках змяніўся цяжарам навальнічных хмараў. Самалёт вухнуў у паветраную яміну, і Зміцер ледзь паспеў ухапіцца за край сядзення, каб не зляцець на падлогу. Збялелы ад нечаканага падзення, змоўк дырэктар школы. Заклапочаны другі пілот азірнуўся на салон: мажная кабета абедзвюма трымалася за рэмень і прамаўляла пацеры, а па твары гаспадара парсючкоў лёгка было здагадацца, што яму няможацца закурыць.

Самалёт закладаў віраж, і ў скіраваным да зямлі ілюмінатары ўзніклі скрыначкі мястэчковых дамоў.

— А вось і Сапежын, — Гладкевіч аблізнуў асмяглыя вусны. Шкло закрэслілі паскі разбітых дажджавых кропляў.

— У мяне на працы вісіць цудоўны краявід з вашым касцёлам, але сам я ніколі не быў у Сапежыне.

Мястэчка дзе-нідзе патанала, гублялася ў срэбнай дажджавой віхуры; было відаць, як навальніца камечыць паверхню Русалчынага возера.

— На беразе, бачыце, — Гладкевіч павярнуўся да Зміцера, — у парку руіны, гэта палац, адкуль пайшоў у свет наш Сапежынскі прывід — Баркулаб фон Гарт, вам пра яго абавязкова раскажуць, толькі вы не давайце веры, а калі надакучыць слухаць байкі, зайдзіце да мяне і я раскажу праўду. Згода? Дарэчы, вунь мая школа, пад бляшаным дахам, калі пойдзеце па алеі пірамідальных таполяў, то якраз трапіце да майго дома. Гэта адсюль ён здаецца маленькім.

Бліснула маланка, абліўшы твары пасажыраў іртутным святлом. Ламаная лінія бліскавіцы прайшла не ў зямлю, яна біла паміж хмарамі над самым самалётам. Сухі гук перуна скалануў фюзеляж, захісталіся крылы, выгіналіся і напіналіся расцяжкі біплана. Самалёт пайшоў на пасадку. Праз грукат рухавіка ледзь прабівалася незразумелая, як замова, гутарка пілота з дыспетчарам — гучалі лічбы, напрамкі, вуглы, узроўні, сектары. Але як дапамагае замова, так дапамаглі і яны, біплан пабег утравянелым полем местачковага аэрадрома.

5

Хут пастукаўся ў зашклёную кабінку гатэльнай адміністратаркі. У бакоўцы рыпнуў тапчан, і ў прапахлым хлёркаю вестыбюлі з'явілася вастраносая старая кабета з круглым тварыком і ружовымі шчокамі. У сталіцы жанчыны з такім абліччам падымаюцца не вышэй за пасаду галоўнай прыбіральшчыцы начной змены. Але сапежынскі гатэль «Дзвіна» настолькі занядбаны, настолькі набрынялы вільгаццю і цвіллю, што тут вастраносая старая запенсійнага ўзросту магла займаць як дырэктарскае крэсла, так і тапчан начнога вартаўніка.

— Во, навальніца, дык мяне на сон пацягнула, а вы, як бачу, змоклі. Вам бы не зашкодзіў кілішак каньяку.

— А што, тут і бар ёсць? — Хут пастрасаў кроплі з фетравай кепкі.

— Які бар? Але такую-сякую бутэлечку для сталічных гасцей трымаю.

— Пра бутэлечку пазней. Мне б нумар з рукамыйнікам і сухі ручнік.

— Бачу, чалавек вы сур'ёзны, з Мінску аэрапланам прыляцелі, то і нумар маю вам прапанаваць адпаведны, з халадзільнікам і тэлевізарам — люкс. Я здагадваюся, вы наконт шаравой маланкі прыехалі разбірацца. І да следчага вы падобны, яны ўсе ў люксе жылі, у кепачках па Сапежыне хадзілі. І пісталеты — бачыла,

як у папку хавалі, каб з кішэняў не вытыркаліся.

Са старасвецкага буфета, недарэчна пакрытага белай алейнай фарбай, з-пад якой дзе-нідзе праглядалася і блакітная, адміністратарка дастала стос, пэўна, найлепшай бялізны.

— Хадземце за мной. Я ложак засцялю.

У вуглавым, на два акны пакойчыку Зміцера чакала даволі прыстойная мэбліроўка: ложак з высокімі кляновымі спінкамі, аздобленымі прафесійнай рукою разьбяра, скураны фатэль, набіты конскім воласам; за трохстворчатай шырмай хавалася блакітная чарупіна рукамыйніка. Адзінае, што выпадала са стылёвага інтэр’ера: халадзільнік «Львів» аэрадынамічных формаў 60-х гадоў і тэлевізар на арэхавым пісьмовым стале.

— Дык што ж нарабіла шаравая маланка? — Зміцер кінуў на фатэль мокрую марынарку.

— Плечыкі ў шафе, — заўважыла пакаёўка, — а шафа, між іншым, з маёнтку Баркулаба фон Гарта. А маланка? Паглядзіце ў акно...

За нізенькім зялёным штыкетнікам ляжаў рыначны пляц, на сярэдзіне якога пад крытымі шыферам навесамі пусцелі прылаўкі. Пляц атачалі аднапавярховыя крамкі, іх карэ двойчы разрывалі глыбока-чорныя папялішчы.

— Бачыце, што нарабіла? — працягвала адміністратарка.

— Адна маланка спаліла два дамы? — зацікавіўся Хут.

Навела пра шаравую маланку, якую расказала адміністратарка, засцілаючы ложак

Год таму прыехаў з Віцебска ў Сапежын малады чалавек з няскончанай вышэйшай эканамічнай адукацыяй — Вінцэсь Аркуш. Не ведаю, як і навошта паважаны ўсімі начальнік сапежынскага гандлю Самуіл Лаўфман прызначыў гэтага хлопца дырэктарам крамы прамысловых тавараў, але прызначыў. Аркуш быў і сапраўды ўвішны, адразу зрабіў на краму новую шыльду з сапсаваных тэлевізійных кінескопаў. Пасля па ўсім мястэчку пайшла такая мода, нават мне на гатэлі прапаноўвалі павесіць, але я адмовілася. Потым зрабіў рамонт, абклаў краму пліткаю, маладых дзяўчат паставіў за прылаўкі і пачаў гандаль. Гэта цяпер Сапежын даведаўся, што ўсе тавары ён узяў у дзяржавы ў крэдыт. Гандаль ішоў шпарка, гучна і шырока. Усе ў мястэчку запаважалі Вінцэся Аркуша: сціплы, акуратны, у светлым гарнітурчыку, заўсёды пры гальштуку, ніколі нікому слова насуперак не скажа. І тут раптам, як гром з яснага неба, — пажар. У нядзелю ўвечары загарэлася крама. Агонь пайшоў з падсобкі, і таму гандлёвая зала згарэла толькі напалову. На ўсе крамы Лаўфман трымаў аднаго вартаўніка — п'яніцу Віктора, які і расказаў усім, што бачыў, як увечары над комінам прамтаварнай крамы вісеў яркі, як ёлачная цацка, шарык. Павісеў і заляцеў у комін, а потым з'явілася за вокнамі

падсобкі зыркае полымя. Пра тое ж самае казала адна з гандлярак, якая жыве акурат насупраць крамы. Пажар спісалі на шаравую маланку, а рэштку тавараў, што не пагарэлі, перанеслі ў краму ўцэненых рэчаў.

Два дні Лаўфман вадзіў у наш рэстаран віцебскую камісію. І толькі яна паехала, у той жа ж вечар на рынку — новы пажар. Згарэла крама ўцэненых рэчаў — гэтым разам цалкам. Ізноў Віктор і тая ж гандлярка бачылі каля вентыляцыйных кратаў шаравую маланку. Тады ўжо апроч віцебскай камісіі былі і следчыя з Мінску, але акрамя добрага пачастунку ў рэстаране нічога не ўведалі. І прыслалі ў Сапежын маладзенькага хлопчыка з пракуратуры, які адразу ж збаяўся і папрасіў пасяліць яго не ў асобным нумары, а ў трохмесным, разам з архітэктарамі-рэстаўратарамі, якія збіраліся аднаўляць наш касцёл. Яны мне і расказалі, што як кладзецца спаць следчы, то партфель з дакументамі за падушку засоўвае. Ён мне прызнаўся, што не хапае яму адукацыі і розуму, каб прайдзісвета Аркуша выкрыць. А ўсіх нашых начальнікаў разам з міліцыяй, якім даспадобы прыйшлася шаравая маланка, ён баяўся. Бо намякнулі яму, што маланкі не толькі крамы паляць, але і людзей забіваюць!

Зміцер Хут сядзеў у крэсле і, схаваўшы рукі ў доўгі чорны нарукаўнік, запраўляў фотастужку ў касету.

— Не надта я вас напалохала? — адміністратарка паклала на засланы ложак два ручнікі.

— А я не з баязлівых. І выкрываць нікога не збіраюся. А ў вашым Сапежыне ведаю толькі аднаго чалавека — настаўніка геаграфіі Алега Будзько. Відны хлопец, я з ім ва універсітэце вучыўся. Ці не падкажаце, дзе ён жыве?

— На кватэры ў бібліятэкаркі Яніны Сабалеўскай, — насцярожылася адміністарка. — Але можаце туды не хадзіць. Няма яго ў мястэчку. І ніхто не здагадваецца, куды падзеўся ваш відны хлопец.

— Я прыехаў у ваш слынны горад напісаць кніжачку ў серыю «Гарады Беларусі». Заказ у мяне такі ад Міністэрства культуры. Раней кніжачкі пісаліся проста: колькі малака надаілі, колькі партызанскіх атрадаў назбіралі, які свінакомплекс будуецца... А цяпер думаць больш даводзіцца: людзей гісторыя цікавіць, паданні, таямнічыя здарэнні... Ці няма ў Сапежыне краязнаўцы, які б збіраў гістарычны музейчык? Звычайна паўсюль такія дзівакі ёсць.

— Падкажу такога чалавека, — у голасе адміністратаркі прагучала расчараванне, — Сымон Лазаркоўскі, скарбашукальнік. Гаворыць усім, што са шляхты паходзіць. А я ж ягонага бацьку, які ў Баркулаба фон Гарта ляснічым служыў, добра ведала. Я ў Гартаў год пакаёўкай служыла, покуль бальшавікі не прыйшлі.

6

Пад вялікім, як посцілка, нацюрмортам Хруцкага, дзе лімоны былі велічынёю з гарбуз, вышнурваліся квадратныя сталы, засланыя нясвежымі палатнянымі абрусамі. Дзіўнага складу ансамбль — трубач, кантрабасіст і ўдарнік — імправізаваў на сцэне шлягер, які цьмяна нагадваў мелодыю Рода Сцюарта. Адсутнасць вакалу спрабаваў кампенсаваць трубач, але ў яго, відавочна, лепш атрымаўся б марш Шапэна. Кантрабас рыпеў у пракураным з учарашняга рэстаране і выдаваў малапрыстойныя гукі. Ратаваў сітуацыю медны гук ударных, ён адзін стасаваўся да позняга вечаровага сонца.

За двума ссунутымі сталамі кампанія мужчын у скураных марынарках піла піва. Цёмна-зялёная зграя бутэлек распаўзалася па абрусе. Пад самым расчыненым акном тры чырванатварыя прапаршчыкі заядалі гарэлку халадніком. У самым кутку залы на кароткай лаве дзве кухаркі чысцілі выварку бульбы, скідаючы лушпіны на разасланую цырату. У гэтым заўсёдным ладзе і гармоніі правінцыйнага рэстарана нечакана ярка глядзеўся маленькі чалавек у накрухмаленай кашулі з гартаваным жабо. Ён уладкаваўся за асобным сталом з даволі дзіўнай сервіроўкай: вакол супавой місы, насыпанай з каптуром чырвонай ікрой, — тры бутэлькі шампанскага. Ён выпіў вялікі ўспенены фужэр, ікнуў і з’еў лыжку ікры.

Хут агледзеўся, шукаючы прыбранага століка, але такіх не было.

— Сядайце, дзе панаравіцца, — нарэшце сказала, абціраючы хвартухом рукі, маладзейшая кухарка.

— Яму панаравіцца тут, — азваўся чалавек з жабо, — Гэля, прынясі чалавеку фужэр і лыжку. Сядайце да майго нядзельнага святочнага стала.

— Можа, не трэба? — засумняваўся Хут, але кухарка адсунула крэсла, і яму давялося сесці. — Наколькі я памятаю, сёння серада?

— Для ўсіх серада, а для мяне — нядзеля, выхадны святы дзень, і я гуляю, — ён разліў шампанскае. — Вып'ем за знаёмства. Генадзь Сурма — настаўнік замежнае мовы, былы. Цяперашні швейцар у гэтым рэстаране, але сёння я не ўсклаў на сябе мундзір.

Хут назваўся і запіў сваё імя цёплым вычхнутым шампанскім.

— Журналіст павінен ездзіць на выспу Кіпр. Што яму рабіць у гэтым загаджаным курамі і індыкамі мястэчку? Я ваш часопіс і чытаць не буду, нават калі напішаце пра Сапежын, бо мне больш падабаюцца каляровыя фотаздымкі з агаленымі негрыцянкамі.

— А па мне, дык жанчыны паўсюль аднолькавыя, — Хут зразумеў, што спакойна павячэраць не выпадае, — мяне больш цікавяць прывіды і пачвары.

— Тады паглядзіце на столік перад акном: хіба гэтыя чырванамордыя вайскоўцы не пачвары?

Хіба можа чалавек штодня заядаць гарэлку халадніком? А задубелыя, што іх скуранкі, шафёрыпівалюбы, я ўпэўнены, не адрозняць зараз піва ад Гэліных сікуноў. Як яны мне ўсе абрыдлі! Хочацца на Кіпр. Я б з'ехаў, паверце, але сентыментальны, не магу кінуць маці. — Генадзь Сурма адкаркаваў бутэльку. Пластыкавы корак стрэліў па нацюрморце Хруцкага.

— І я б паехаў на Кіпр, каб там у мяне былі знаёмыя. Але большасць з іх жыве вось у такіх Сапежынах. Можа, вы ведаеце Алега Будзько? Мы разам вучыліся ва універсітэце.

— Не ведаю, на каго вучыўся ваш Алег ва універсітэце, але тут ён паводзіў сябе не лепшым чынам. У рэстаран не заходзіў. Вёў жыццё як праўдзівы камуніст. Я не здзіўлюся, калі даведаюся, што ён агітаваў тутэйшых рэнегатаў аб'яднаць не толькі маёмасць, але і жанчын з дзецьмі.

— Універсітэт — іншае, ніякіх схільнасцяў да сацыяльных пераўтварэнняў там ён не выяўляў. Звычайны хлопчык, аматар часопіса «Інтэрнацыянальная геаграфія». Напэўна, яго сапсаваў ваш Сапежын.

— А вы мне падабаецеся, — нечакана п'яным голасам прызнаўся былы настаўнік замежнай мовы і працягваў ужо шэптам: — І ведаеце чаму? Бо ніякі вы не журналіст. Вы прафесійны збіральнік інфармацыі. Як я люблю збіральнікаў інфармацыі! — З гэтымі словамі Сурма ўскочыў на стол. Высокія абцасы пачалі выбіваць шалёны рытм нейкай афрыканскай мелодыі. Аркестр ажыў

і падтрымаў танцора. Прапаршчыкі азваліся сытым рогатам. Захіхікалі кухаркі. Усунуўшы рукі ў кішэні караткаватых школьных нагавіцаў, Генадзь вытанцоўваў мудрагелістыя фігуры. Абрус закручваўся, бы вір. Міса з ікрой, бутэлькі, фужэры паляцелі на падлогу.

Пераляканы журналіст канчаткова адмовіўся ад вячэраў у рэстаране «Дзвіна».

Заплюшчыўшы вочы і трасучы рэдкім чубком, Генадзь Сурма скакаў па стале, высока падкідваючы ногі, і выкрыкваў:

— Я быў на Кіпры, я бачыў, як там танцуюць!..

7

Зміцер Хут яшчэ адчуваў гаркавы смак ранішняе кавы, выпітай у нумары, калі адчыніў добра змазаныя, нерыплівыя веснічкі сядзібы настаўніка гісторыі Сымона Лазаркоўскага. За жываплотам з шыпшыны стаяў на высокім выбеленым падмурку грунтоўны, складзены з брусоў, дом пад зялёным, парослым мохам, гонтавым дахам. Бруканая сцежка праводзіла да ганка, над якім драўляныя растрэсканыя калоны трымалі высокі франтон. З абсталяванага пад прыступкамі будана, пазвоньваючы ланцугом, выйшаў ссівелы ваўкаваты сабака з жоўтымі драпежнымі вачыма. Хут не вытрымаў першы — адвёў позірк. Сабака не брахаў, адно шчэрыў іклатую пашчу з ружовымі дзяснамі і дыбіў поўсць на шырокім карку.

На звон ланцуга ў адчыненым акне з'явілася Ліда Лазаркоўская.

— Вы да каго? — спытала яна чужым і абыякавым голасам, нібыта і не бачыліся яны тры дні таму.

— А я вось шукаю гісторыка, — знарок гучна вымавіў Хут. — Ці тут жыве спадар Лазаркоўскі?

— Ён за домам, у майстэрні. Чакайце хвілінку, прытрымаю сабаку.

У канцы саду пад спадзістай чаратовай страхою стаяў хлеў на дзве брамы. Перад хлявом на яшчэ зялёнай пляцоўцы хрумсцела ападкамі навязанае казляня. З-за прачыненае брамы чуўся вісклівы гук такарнага станка, пахла пілавіннем і габлюшкамі.

— Ці можна да вас? — сказаў Хут, заходзячы ў сутонлівы змрок сталярнае майстэрні.

Высокі мужчына з шышкаватым чэрапам і натапыранымі вушамі адняў разец ад кароткай драўлянай нарыхтоўкі, што круцілася ў станку. Выпрастаўшыся, ён нетаропка дастаў з-пад скуранога хвартуха вялікі, памерам ажно з бутэлечнае донца, гадзіннік.

— Ранні госць, — гаспадар сядзібы ўзняў на Хута па-сапраўднаму вялікія вочы, адным позіркам якіх адразу прымусіў Зміцера адчуць сябе вінаватым.

— Мне ў журналісцкіх мінскіх колах параілі звярнуцца да Сымона Лазаркоўскага як да вялікага знаўцы гісторыі сапежынскіх земляў...

— То нашто было ехаць? Ёсць жа тэлефон?

— Па тэлефоне краявіды і чаратовыя дахі не сфатаграфуеш.

— Калі ўжо так здарылася, я запрашаю вас разам паснедаць, — гаспадар павесіў хвартух на цвік. Дзвюма раззлаванымі змейкамі закруціліся скураныя матузкі.

У прасторнай гасцёўні за круглым сталом яны сядзелі ўтрох: Зміцер, Сымон і Ліда. Гаспадыня ўсыпала ў кубачкі каву і наліла ў іх кіпеню з самавара.

— Каб зразумець сапраўднага сапежынца, трэба не толькі шукаць тутэйшых пачвар, — разважаў Сымон, — сапраўдны сапежынец складаецца з пабытавых дробязяў. Ці звярнулі вы ўвагу на дах майго дома? Як накрылі мы яго з бацькам гонтай дваццаць гадоў таму, так і стаіць, і яшчэ дваццаць гадоў стаяць будзе. Бо ёсць маленькі сакрэт. Гэтакая дробненькая таямніца. Мы ж кожную дошчачку, калі прыбівалі, мазалі гусіным салам, і цяпер ані цвіль, ані які жук тую дошчачку не возьме. А каб сонца не вытапіла тлушч, прысадзілі мы з бацькам на страху сабраны з валуноў мох. І я лічу, што толькі пад такім зялёным дахам можна сабраць сапраўдны музей сапежынскай культуры.

— Шчыра кажучы, па мне больш жывапісна выглядае чаратовы дах вашае майстэрні.

— Я б мог расказаць, калі і як трэба зразаць чарот, каб ён не спарахнеў у вас праз два тыдні, але не дзеля гэтага вы, спадар Хут, выбраліся ў дарогу.

— Калі быць шчырым, ехаў я не толькі да вас, бо мне казалі, што і ваш калега па школе,

настаўнік геаграфіі Алег Будзько, таксама збіраў матэрыялы пра гэты край.

— Прабачце за выраз — поўнае глупства. Вас жорстка падманулі. Калі і збіраў гэты чалавек хоць нешта, то толькі пра камуністычныя гурткі, што ладзіла тут наезджая набрыдзь. Цікава, і хто ж падказаў звярнуцца да яго?

— У Доме друку шмат рэдакцый. Мне могуць не падабацца выданні, але з людзьмі часам палуднуеш разам, курыш на калідоры. Калі не памыляюся, пра Будзько я пачуў ад рэдактара Глухава з часопіса «Палітычны суразмоўца».

— У гэтым доме не прынята згадваць пра людзей з занадта чырвонымі перакананнямі. А каб скончыць размову пра настаўніка геаграфіі, я мушу выказаць сваю думку і наконт яго знікнення. Хутчэй за ўсё, ён, начытаўшыся утапістаў і тэарэтыкаў анархізму, збудаваў у лесе будан ды аднаўляе там для сябе першабытны камунізм з мядзведзямі і сойкамі. А мая любімая жывёла, спадар Хут, — каза. Вы ж бачылі ў садзе казляня. Гэта ўжо трэцяе. Думаеце, мяне і маю жонку цікавяць малако да мяса? Памыляецеся! Аднойчы, калі вырашыў заняцца аднаўленнем музычных інструментаў, я зрабіў маленькае адкрыццё. Збіраў па вёсках скрыпачкі, ліры, бубны. І раптам натрапіў на скураны мех з муштуком — старажытнабеларускую дуду, пад гукі якой рыцары хадзілі на бой з чужынцамі. Дуда — не проста музычны інструмент, у ёй схавана вялікая таемная сіла, яна здатная весці за сабой, навязваць сваю волю. Вы памятаеце казачны сюжэт

пра музы́ку, які звёў з горада ненажэрных пацукоў і патапіў іх у возеры? Дык вось, я ўпэўнены, што той музыка граў не на флейце, а на дудзе. Усе інструменты я падзяліў для сябе на дзве катэгорыі: адныя робяцца майстрамі на фабрыках, і горшымі ад гэтага яны не робяцца. Ды зрэшты, смешна было б патрабаваць, каб арган рабіў сам арганіст, тое ж самае можна сказаць і пра раяль, пра сінтэзатар, і... Уяўляеце, якія б рукі былі ў саксафаніста, каб свой найскладанейшы інструмент ён зрабіў сам?

— Але ж вы, спадар Лазаркоўскі, тачылі, калі не памыляюся, у майстэрні менавіта муштук нейкага духавога інструмента.

— Так, і сапраўды, я тачыў муштук для дуды. Менавіта пра другую групу інструментаў, пра тое, што музы́ка павінен зрабіць сам, я і меўся вам расказаць. — Сымон Лазаркоўскі адсунуў на сярэдзіну стала філіжанку, гэты рух Ліда прыняла за просьбу прыбраць стол. — Каб зрабіць сапраўдную дуду, мала цяслярскага і кравецкага ўмельства. Дуда пачынаецца з такой далёкай ад музыкі навукі, як жывёлагадоўля. На кірмашы трэба купіць казляня, якое само цябе пакліча, і хай яно будзе не вельмі здаровае з выгляду, і хай за яго папросяць большыя грошы — трэба пагаджацца і браць. Гэтае казляня дудар мусіць выгадаваць, выкарміць, выпеставаць сам, палюбіць яго, як самога сябе, адчуць сябе з ім адной непадзельнай істотай.

— Няўжо гэта магчыма? — спытаў Хут, а сам падумаў: «А ён і падобны да казла, выкшталцонага

казла — прататыпа ўсіх д'яблаў. Цікава, а ці настаўляла яму калі Ліда рогі?»

— І калі надыдзе час, у месячную ноч, на сходныя дні, ты мусіш пераступіць сваю любоў і зарэзаць яго, злупіць скуру. І тады прыходзіць разуменне, што гэты лапік поўсці мае большы сэнс, чым жывая істота, бо ён увабраў у сябе ўвесь свет, увесь космас, усё неба, усё, што атачала яго ў гэтым жыцці. І трэба ўзяць гэты космас, загарнуць яго і зашыць поўсцю ў сярэдзіну. І вось калі напаўняеш гэты мех сваім дыханнем праз посмак, то з ражкоў выходзіць не просты гук, а голас сусвету. Каб мае развагі не выглядалі беспадстаўнымі, я хачу вам прадэманстраваць плён працы рук маіх. Хадземце ў кабінет.

Мужчыны перайшлі ў невялікі пакой, сцены якога закрывалі шкляныя стэлажы, шчыльна ўстаўленыя музычнымі інструментамі: скрыпкі глядзеліся вытанчанымі і шляхетнымі побач з сялянскаю прастатою жаўтаскурых бубнаў і груvasткасцю лір; зусім па-бядняцку паблісквалі бляшанымі канцікамі трохрадныя гармонікі, свежым лакам адлівала інкруставанае века цымбалаў; па ранжыры вышнураваліся пастуховыя жалейкі і дудачкі; медным німбам ззяла талерка над шырокім тварам турэцкага барабана. Гаспадар узяў з пісьмовага стала плясскатае, нежывое цела дуды і сцягнуў — як падумалася спачатку Хуту, з друкарскай машынкі — вышываны крыжыкамі чахол. Сярод музейнага спакою нечакана жывым блакітам засвяціўся манітор камп'ютэра.

— Я зрабіў рэканструкцыю старажытнага вайсковага танца, сапраўднага, які танчылі нашы прашчуры перад боем, — Сымон укінуў у проразь дыскету, прабегся пальцамі па клавіятуры, і на экране ўзніклі графічныя постаці ваяроў, якія бязладным колам пераміналіся з нагі на нагу. Электронны метраном пачаў адбіваць тэмп.

Сымон Лазаркоўскі заціснуў мех пад левым локцем і надзьмуў шчокі. Запозненае моцнае і рэзкае гучанне дуды дзынькна азвалася ў шкле стэлажоў. Мажорная мелодыя запаланіла пакой і нібыта ўлілася ў камп'ютар. Постаці паступова захісталіся ў такт, паклалі адзін аднаму рукі на плечы і пайшлі колам. Кола то збягалася да сярэдзіны, то расцягвалася, і калі на экране запанавала поўнае суладдзе, раптам нежывым голасам азваўся камп'ютар: «Гэй, гэй...» — загадна выгукнуў ён услед гудзенню дуды.

Сымон, заплюшчыўшы вочы, ціснуў гострым локцем мяккі, як жывая істота, мех. Вастрадзюбы чаравік прытупваў па светлых габляваных дошках падлогі. Нешта пачварнае было ў сутулаватай высокай паставе настаўніка, калі ён, сашчапіўшы доўгія пальцы на ражку, ускінуў твар да столі і закаціў вочы так, што ў вачніцах засталіся адно блакітныя бельмы.

Хут злавіў сябе, што міжволі адбівае нагой такт. І каб зняць насланнё, адвёў позірк ад экрана: на адной з паліц да самага шкла падабралася калекцыя рознакаляровых вачэй-пратэзаў.

8

Старонкі з нататніка журналіста Зміцера Хута

Шчыра прызнацца, іншым Сымона Лазаркоўскага я і не ўяўляў. Калі ёсць у мястэчку чалавек, падобны да пачвары, — гэта ён, бо амбіцый у Лазаркоўскага — якраз на гаспадара сапежынскіх земляў. Ён загортвае ў скуру казляняці сусвет, ён дзьме ў абслінены муштук і хоча, каб усе танцавалі пад вайсковыя мелодыі ды выгуквалі «гэй». А Ліда ў казачнай пернікавай хатцы, крытай мохам, — такая ж авечка, з якой лагодны гаспадар мерыцца пашыць кажушок. Ён і цалуе сваю жонку, як той драўляны муштук. Не дзіва, што ў такіх варунках яна робіць выгляд, быццам мы незнаёмыя, і крадком кладзе ў кішэню маёй марынаркі цыдулку: «Зміцер, прыходзь заўтра ў закінуты касцёл, з раніцы, як дзеці пойдуць у школу. Будзь асцярожны».

Магчыма, з аднаго боку, маладая жанчына засумавала, жывучы з такім музыкам, як спадар Сымон, і, каб развеяць сум летуценным фліртам, выцягнула мяне з Мінску. Колькі таемных рамантычных сустрэч, згадкі пра былое... А потым я з'еду, ёй застануцца мілыя ўспаміны. А з другога боку, такая набожная каталічка, як Ліда, ніколі не прызначыць любоўнае спатканне ў касцёле. Спадзяюся, ёй сапраўды адкрылася нешта важнае. Хаця і ад першага варыянта адмаўляцца зарана.

Па-свойму Сымон Лазаркоўскі нават сімпатычны. У ім ёсць сапраўдная годнасць, такое рэдка сустрэнеш у правінцыяла. Але сам ён да канца ніколі не адкрыецца: дазволіць агледзець мех дуды, нават дасць пакратаць яго, я буду чуць гукі, але вось зазірнуць у сярэдзіну нельга. Вельмі важна сустрэцца з Лідаю. Калі яе муж — пачвара, то яна павінна пра гэта здагадвацца. Удваіх мы хутчэй дазнаемся праўду. Трэба дзейнічаць, покуль я канчаткова не страціў у сапежынскай глушэчы аналітычны розум, не пачаў верыць у шаравыя маланкі і здані.

Лаўлю сябе на думцы, што трапіў пад уплыў Сымона Лазаркоўскага. Яшчэ некалькі сустрэч — і я пачну шкадаваць яго, а не Ліду. А ўвогуле варта любіць самога сябе — лягчэй жыць. Што мне, урэшце, да знікнення нейкага там настаўніка? Чаму я мушу высільвацца ў пошуках міфічнага злачынцы? Забойства няма, покуль няма трупа. Лепш займуся сваёй працаю: Сымон Лазаркоўскі расказаў дзіўнаватае паданне, якое і запісваю.

Паданне пра кухарку Гартаў

Было гэта яшчэ за старым баронам фон Гартам. Яго жонка — рыжская баранэса — прывезла з сабою кухарку з мужам, які служыў лёкаем. Кухарку звалі Матыльдаю, яна даволі скора навучылася гаварыць па-беларуску, але ў сваёй сям'і і з гаспадыняю размаўляла толькі па-нямецку. У яе з мужам былі дзеці, двое хлопчыкаў: Карл і Фрыц. Са

старэйшым, Фрыцам, у бацькоў праблемаў не было: ён спраўна вучыўся, на вуліцы з дзецьмі гаварыў па-тутэйшаму, дома па-нямецку. А вось малодшы — чатырохгадовы Карл — так яшчэ і не прамовіў ніводнага слова. Маці пайшла параіцца да ксяндза, і той сказаў, нібыта адзінае, што дапаможа малому Карлу, — гэта на Вялікдзень адстаяць імшу перад абразом Маці Божай Вострабрамскай у Вільні. Матыльда ўзяла гаспадарчую брычку, а паколькі да свята заставаўся толькі адзін дзень, позна ўвечары, па цёмнаму, выправілася ў дарогу. Коньмі правіла сама, а чатырохгадовы Карл, абкладзены падушкамі, сядзеў у брычцы. Калі яны выехалі з мястэчка на грэблю, што ішла па балоцістым беразе Русалчынага возера, то з вады вылез малы чалавек, ускараскаўся па адхоне і заступіў дарогу коням. Матыльда потым казала, што бачыла, як з малога чалавека сцякалі вада і твань. Жанчына крычала і біла коней, тыя стаялі. Карлік абышоў брычку і зазірнуў у сярэдзіну.

— Wo fahrst du, Karl? — спытаў ён.

Карл, які за сваё жыццё не вымавіў аніводнага слова, пацягнуўся рукамі да карліка і выразна адказаў:

— Nach Wilna!

— Sehr gut! — малы чалавек паляпаў Карла па плячы і спрытна, як жаба, скочыў з брычкі проста ў ваду.

— Ах вось ты які! — жахнулася Матыльда. — З рознымі пачварамі вадзянікамі гаворыш, а з маці не! Падменыш!

Яна схапіла Карла і кінула з грэблі ў прасавіцкую ваду Русалчынага возера. А калі ўпэўнілася, што ён патануў, то вярнулася ў маёнтак і спакойна расказала гаспадыні пра здарэнне. «Я даўно падазравала, — казала кухарка, — што чэрці падмянілі майго беднага Карла. Ён нарадзіўся вельмі слабы, і мы з мужам баяліся везці яго па марозе хрысціць. А калі выбраліся, дык брычка перакулілася якраз на тым самым месцы на грэблі, я і сын апынуліся ў вадзе, не ўтрымала яго ў руках. Там, каля грэблі, няма лёду нават узімку — крыніцы. Я выцягнула з вады дзіця, думала, свайго Карла, але вадзянік паспеў падмяніць майго сына, падсунуў свайго...»

Баранэса выслухала кухарку і, каб тая супакоілася, дала ёй адпачынак на тры дні. Цела Карла так і знікла ў Русалчыным возеры. Увесь Сапежын шкадаваў Матыльду, а паліцмайстар склаў акт, нібыта кухарчын сынываліўся з брычкі і патануў сам. Нават ксёндз палічыў за лепшае не чапляцца з уладальнікамі маёнтку, і толькі штогод, перад Вялікаднём, маліўся за спакой душы Карла.

9

Зміцер Хут загарнуў нататнік і падняўся з-за пісьмовага стала. Перачытваць напісанае не было сілы — хіліла на сон. Ад выпітае кавы было млосна. Глыбокая цішыня начнога мястэчка

ўражвала — нібыта цемра, як вада, апусцілася на Сапежын, і ў ёй захлынулася ўсё жывое. Зміцер пусціў ваду ў рукамыйнік. Тонкі струмень паліўся ў падстаўленыя далоні. Мыльны крэм успеніўся і загусцеў на пэндзлі для галення. Хут укрыў белым шумам шчокі і шыю. Захрабусцела лязо. Зміцер нацягнуў рукой скуру і паглядзеўся ў люстэрка. За спіной, у чорным вакенным прагале, узнікла постаць: узняты каўнер плашча прыкрываў захутаны шалікам твар. Рука ў скураной пальчатцы легла на шкло. Зміцер здрыгануўся, і з-пад ляза па намыленай шчацэ паплыла кроў.

Прывід расплыўся ў цемры. Зміцер расхінуў акно і саскочыў з карніза на газон. На рыначным пляцы, за папялішчам, у ліхтарным святле мільгануў плашч незнаёмца. Хаваючыся за дрэвамі, Зміцер пайшоў следам. Постаць то знікала, то з'яўлялася зноў. Нарэшце прывід спыніўся каля брамкі і зайшоў у двор. У асветленым акне Зміцер згледзеў жаночы сілуэт. Святло згасла. Хут ступіў у цемру, насычаную водарам позняе шыпшыны. Не паспеў ён зрабіць і кроку, як на патыліцу абрынуўся моцны ўдар. Зміцер паляцеў тварам на сцежку.

Хут апрытомнеў і адчуў, што яго перакулілі на спіну. Упрост над сабой ён убачыў акрываўленыя рукі. Ён ляжаў каля ганку, і лямпачка без плафону свяціла ў твар.

Зміцер прыўзняўся на локці. Перад ім укленчыла маладая жанчына ў атласным пеньюары. Яна

з жахам глядзела на свае запэцканыя крывёю рукі і, здаецца, апроч іх нічога не бачыла.

— Гэта вы спрабавалі забіць мяне? — Зміцер прыкрыўся рукой ад навязлівага святла.

Жанчына адхіснулася.

— Што вы рабілі ў маім двары?

— Цяпер цяжка ўспомніць, — Хут паспрабаваў падняцца, але яго замуціла, і давялося зноў сесці.

— Я прыехаў з Мінску, — недарэчы дадаў ён.

І гэта чамусьці супакоіла жанчыну.

— Трэба змыць кроў. — Яна прапанавала Зміцеру перабрацца ў дом.

У гасцёўні жанчына дапамагла Хуту зняць кашулю.

— У вас няма ў што пераапрануцца? — Яна трымала акрываўленую апратку і з прыхаванай цікаўнасцю глядзела на загартаванае цела мужчыны.

— У гатэлі ёсць. — Хут памацаў гузак на патыліцы.

— Магу пазычыць кашулю свайго кватаранта.

— Калі ён не супраць.

— Ён з'ехаў і наўрад ці вернецца, — жанчына выцягнула шуфляду камоды.

— Мяне завуць Зміцер. Калі ўсё яшчэ баіцеся, то вось маё пасведчанне...

— Яніна Сабалеўская, бібліятэкарка. — Яна павагалася, але ўсё ж узяла пасведчанне. — Вы нарэшце ўспомнілі, як апынуліся ў маім двары?

— За мной падглядаў незнаёмец ў люстраных акулярах. На ім была дзіўная вопратка. Я вырашыў прасачыць за ім. Ён зайшоў да вас у двор, я — следам. Вось усё, што памятаю.

— У Сапежыне ніхто не носіць люстраных акуляраў, да таго ж уначы. Гэта прывід ударыў вас па галаве.

— Калі не вы, то, вядома ж, ён. Дзякуй, што не пабаяліся выйсці з дому.

— Прывыкла не спадзявацца на іншых. Усё, што са мной магло здарыцца, ужо здарылася. — Яніна адчула, што Зміцер вагаецца, застацца яму ці сысці. — Калі можаце, то лепш застаньцеся, так будзе спакайней. Пакой кватаранта вольны.

— Мне паспелі расказаць пра вашага кватаранта, настаўніка геаграфіі.

— Відаць, і пра мяне тое-сёе сказалі? — Яніна дастала з буфета графін з вішнёвай наліўкай.

— Сымон Лазаркоўскі больш любіць гаварыць пра сябе.

— Ясна, ад яго нічога добрага не пачулі. Будзько ж быў закаханы ў ягоную жонку Ліду, і нянавісць да географа краем зачапіла і мяне.

— Я не хацеў кранаць гэтую тэму, а лепш будзе сказаць — не наважыўся. — Хут адпіў глыток цягучай, як сіроп, наліўкі. Цяпло разышлося па целе, і трохі суняўся тупы боль у патыліцы.

— Прызнайцеся, вы прыехалі разабрацца ў знікненні Будзько? — Яніна камечыла ў пальцах край сурвэткі.

— Яго гісторыя зацікавіла мяне пасля прыезду. У самалёце я пазнаёміўся з дырэктарам вашай школы — Гладкевічам. Ад яго і пачуў пра настаўніка геаграфіі.

— Жыццё самотнай бібліятэкаркі, маё жыццё, для занадта цікаўных людзей не можа застацца па-за ўвагай! І часам пра мяне гавораць лішняе. Пагадзіцеся, страшна жыць адной непадалёк ад могілак, таму і пускаю кватарантаў. Сымон Лазаркоўскі пры ўсіх ягоных хібах — чалавек разумны. Ён не стаў рабіць скандал, каб усе ўведалі, што Ліда здраджвае з маладым настаўнікам геаграфіі. Лазаркоўскі апярэдзіў чуткі і пусціў плёткі, нібыта Будзько мой, а не Лідзін каханак. Пераконваць людзей у адваротным не мела сэнсу.

— Можа, вы, Яніна, памыляецеся наконт Ліды? — запярэчыў Хут.

— Выбачайце, — спыніла яго бібліятэкарка, — але Будзько не хаваў сваё жыццё. Я бачыла, калі ён сыходзіў і прыходзіў, часам чула тэлефонныя размовы. І апошняе... Нашто Ліда прыходзіла агледзець Алегаў пакой? Нават я доўга не ведала, што ён насіў кантактныя лінзы, а Лазаркоўская адразу згледзела іх у шклянцы на паліцы. Яна ведала, што шукала! Сама я не нашу акуляраў, але разумею: лінзы здымаюць толькі як кладуцца ў ложак.

— Ліда магла пазнаёміцца з Будзько яшчэ ў Мінску.

— Я не пляткару, толькі абараняю сваю рэпутацыю і ведаю, што кажу. Сымон Лазаркоўскі

ненавідзеў Будзько. Ён кажа пра нянавісць да камуністычнай ідэі, пра змаганне з чужынцамі, але ўсё прасцей — звычайная зайздрасць рагача, які ўведаў пра жончыну нявернасць. Я не здзіўлюся, калі высветліцца, што спадар Лазаркоўскі забіў Алега. Такія аматары ваярства не даруюць крыўдаў.

— Ці не занадта жорстка?

Яна вытрымала позірк і нават усміхнулася краёчкамі падведзеных вуснаў:

— Калі б вы пачулі ягоныя развагі перад школьнікамі, як з казла зрабіць дуду, то не здзіўляліся б. Паслухаўшы, я зразумела, што азначае слова «казалуп».

— Я таксама бачыў казляня, падрыхтоўку для новае дуды. Яно, між іншым, цудоўна ладзіць са сваім гаспадаром. Вы лічыце, Сымон Лазаркоўскі злупіў скуру і з небаракі каханка?

Пытанне прагучала па-блюзнерску. Яніна Сабалеўская прамаўчала, а Хут успомніў, што сядзіць у кашулі Будзько. У запалай цішы няроўна гула лямпа дзённага святла.

— У забойства заўсёды цяжка паверыць, — бібліятэкарка скрыжавала рукі на грудзях, нібыта змерзла, — разумею, куды спакайней думаць, што чалавек з'ехаў, уцёк, хай сабе нават знік ці яго знёс прывід.

— Вы раіліся са следчым?

— Каб выкрыць зладзейства, следчы мусіць быць разумнейшы за злачынцу, а вы, гляджу, яшчэ не сустракаліся з нашым Юрасём Талочкам...

Я дзіўлюся аднаму: у Ліды столькі знаёмых у сталіцы, а яна не скарыстала сваіх сувязяў. Нікога разумнага так і не прыслалі расследаваць знікненне Алега. Хаця чаму дзівіцца — муж у яе адзін, а Будзько быў не першы і, відаць, не апошні каханак. А вас, часам, не Ліда запрасіла прыехаць у Сапежын? Можаце не адказваць... Вам варта адпачыць.

— Выбачайце, але застацца не змагу, — Зміцер падняўся. — Са свайго нумара я выйшаў праз акно і нават не згасіў святла.

— Як сабе хочаце. Калі рэчы даражэй за ўласнае жыццё, то ідзіце. — Яніна села на канапу, і ёй на калені ўскочыла кошка.

— Прашу вас, Яніна, калі што здарыцца, пеазваніце мне ў гатэль, вось нумар, — Зміцер дастаў візітоўку і запісаў нязвыкла кароткі тэлефонны нумар.

— А ў Сапежын вас усё ж такі запрасіла Ліда, — сказала Яніна, разглядаючы візітоўку.

10

Зміцер якую хвіліну пастаяў на сярэдзіне вуліцы, покуль вочы не прызвычаіліся да цемры. Толькі цяпер ён па-сапраўднаму адчуў холад. Вільготны вецер налятаў з боку Русалчынага возера. Па адзін бок вуліцы ішлі дамы, уздоўж другога цягнулася невысокая, складзеная з валуноў агароджа каталіцкіх могілак. За дрэвамі на

капліцы загараўся і згасаў агеньчык сігналізацыі. Не паспеў Хут прайсці і сотні метраў, як па-над агароджай бліснулі люстраныя шкельцы. Яшчэ імгненне, і бляск знік. Зміцер перавёў дыханне і падышоў да агароджы. На каменнай пліце ляжалі поруч дзве парожнія піўныя пляшкі. Зноўку міргнула сігналізацыя і адбілася ў донцах зялёным святлом.

Хут завярнуў у завулак, што вёў да цэнтру мястэчка.

У доме Лазаркоўскіх яшчэ гарэла лямпа. Зміцер з-за паркану паглядзеў на акно гасцёўні. У нізкім крэсле перад тэлевізарам сядзеў Сымон, побач з ім на шырокім, абцягнутым аксамітам падлакотніку — Ліда. Раптам яна азірнулася. Зміцеру падалося, што менавіта яму прызначаны напалоханы позірк. Сымон таксама азірнуўся і незадаволена зняў руку з Лідзінага пляча.

Перад самым гатэлем Зміцер успомніў, што ключ ён так і пакінуў у замку. Залезці ў высокае акно аказалася не так проста, як выскачыць з яго. Нарэшце Хут здолеў зачапіцца за падваконне і апынуўся ў пакоі. Відавочна, у нумары да яго нехта быў. Фотаапарат з адчыненай накрыўкай ляжаў на канапе. Каля партманеткі на стале рассыпаліся банкноты. Пустая валіза ляжала ў чарупіне, на яе капала вада. Зміцер зачыніў акно і падняў з фатэля марынарку. Рука знерухомела ў пустой кішэні — Лідзіна пісьмо з запрашэннем сустрэцца ў закінутым касцёле знікла.

Кладучыся спаць, журналіст паклаў пад падушку рэвальвер.

Наручны гадзіннік зайграў паланэз Агінскага, і Хут расплюшчыў вочы. Ранішняе сонца яшчэ не паспела прагрэць гатэльны нумар, а толькі падфарбавала няроўную столь. Зміцер падняўся: боль працяў патыліцу, цяжка было нават варухнуць галавою.

Калі Хут выходзіў з гатэля, адміністратарка правяла яго пільным позіркам, але так ні пра што і не спыталася.

Касцёл стаяў на ўскраіне Сапежына. На ўтравянелым цвінтары ляжалі расколаты каменны крыж і сарваная брама. Званіцу да паловы ўкрывалі збуцвелыя рыштаванні. У самім касцёле каля сцен грувасціліся знесеныя сюды невядома нашто старыя школьныя парты. Бакавыя нефы поўніліся цаглянным друзам, паўзмыты сценапіс здаваўся выцвілымі габеленамі. Зміцер пачуў шолах і азірнуўся. У вышыні, на хорах, у прагале зламанай балюстрады стаяла Ліда. Ён сказаў:

— Зараз падымуся да цябе. Дзе сходы?

— Я ненавіджу цябе! — ціха, адчужаным голасам, нібыта чытала завучаную ролю, вымавіла Ліда. — Прэч, сыходзь, я цябе ненавіджу!

Раптам на хорах падзьмуў вецер, узняўся цагляны пыл, глухім гулам азваліся трубы разбітага аргана.

— Я не разумею... — Зміцер змоўк, бо за спінаю Ліды паўстала постаць у цёмным плашчы. Узнялася рука. Бліснулі вострадзюбыя нажніцы. — Ліда! —

роспачна крыкнуў Хут. Чорная постаць ушчыльную наблізілася да жанчыны. Зміцер нарэшце агледзеў нешырокія сходы, што вялі на хоры. Але было запозна: ці тое рука ў пальчатцы штурханула Ліду, ці яна сама, спалохаўшыся, не ўтрымала раўнавагі. Зміцеру здалося, варта толькі падбегчы і падставіць рукі, каб спыніць жахлівы палёт. Цела жанчыны глуха ўдарылася аб каменную падлогу.

11

Юрась Талочка, следчы сапежынскага пастарунка, пацягнуў на сябе шуфляду пісьмовага стала. На дне, засланым пажоўклай газетай «Савецкая Беларусь», ляжала чэрствая дупка батона.

— Вось жа, і мышы яго не грызуць, — сам сабе паскардзіўся следчы і дастаў з партфеля папяровую пірамідку з малаком. Белымі здаровымі зубамі Юрась адкусіў вяршыню пакета і выплюнуў у далёка адстаўленую сметніцу. Ён выціснуў у рот паўпакета малака і захрабусцеў няўежным батонам. У дзверы ненахабна пастукалі.

— Заходзьце, — Талочка яшчэ грамчэй пачаў хрумсцець сухаром.

У кабінет, пафарбаваны да самай столі ў зялёна-алейны колер, зайшоў Зміцер Хут. Праз нямытае акно была відаць аселая ў траву шпакоўня прыбіральні, да якой вяла добра ўтаптаная — ажно бліскучая — сцежка.

Юрась Талочка выдавіў з пакетнага рыльца камячок смятаны і паставіў знявечаную пірамідку на засыпны сейф.

— Вадзяністае малако пайшло, халера. Мусіць, даяркі ваду ліюць, а вось паспрабуй злаві за руку, — следчы прапанаваў сесці.

Хут уладкаваўся на мулкі, прышрубаваны да рудой падлогі зэдаль. Пасярод сядзення, у якога было выразана акуратнае сардэчка — рыхтык такое, як і на дзвярах заахоннай прыбіральні.

— А цяпер раскажыце, як вы забілі сваю палюбоўніцу Ліду Лазаркоўскую, — следчы сашчапіў пад гальштукам на круглым жываце свае тоўстыя пальцы.

Настрой Хута сапсаваўся:

— Я падобны да забойцы?

— Канечне, падобны. Нашто сумленнаму і ціхамірнаму журналісту зброя? Я ж вось не нашу ў сумцы пад кашулямі пісталет. Мой дык у сейфе ляжыць.

— А ў сумцы вы дазволу на той пісталет не бачылі?

— Пытанні ў гэтым кабінеце, з відам на жывую прыроду, задаю толькі я. Значыцца, адмаўляецеся ад саўдзелу ў забойстве спадарыні Лазаркоўскай?

— А вы будзеце настойваць?

— Вы што — жыд, каб пытаннем на пытанне адказваць? Хопіць з мяне Лаўфмана з яго шаравымі маланкамі. Покуль вы не з’явіліся, у Сапежыне нікога не забівалі.

— А дзе падзеўся ваш настаўнік геаграфіі, спадар Будзько?

— Вы і яго забілі. Як бачым, вы, спадар Хут, не журналіст, а людарэз! Будзеце пісаць?

— Буду, толькі пазней, і не вам, а ў свой часопіс.

— Разумею, вы не па сваёй ахвоце сюды прыехалі. Але ненавязліва параю — не шукайце прыгоды на светлым месцы. Ніякіх пачвар у Сапежыне не вядзецца, і калі не вы забілі Ліду Лазаркоўскую, то яна праз вас скончыла жыццё самагубствам. А каб я не настойваў, вяртайцеся ў Мінск.

— Чакайце, чакайце, спадар следчы... А якія маеце доказы?

— Вас, таварыш Хут, бачылі каля касцёла і бачылі, як вы ўначы падглядалі за Лазаркоўскімі ў акно.

— Калі мястэчка такое дасведчанае, дык скажыце, хто трупнуў мне па галаве перад домам Сабалеўскай?

— Пішыце заяву, мы правядзём дазнанне, і атрымаеце афіцыйны адказ, што вы ў п'яным выглядзе пасярод ночы ламіліся ў дом да бібліятэкаркі, і нехта, хто пажадаў застацца невядомым, абараніў яе гонар. Яшчэ пытанні ёсць?

— Ёсць! Гляджу, вас цікавіць, нашто я прыехаў? Скажу: Ліда Лазаркоўская была перакананая і пераканала мяне, што Алег Будзько не проста з'ехаў з Сапежына, а быў забіты. Яна знайшла Алегавы кантактныя лінзы і акуляры, а чалавек з такім кепскім зрокам, як у яго, без оптыкі не дойдзе і да аўтобуснага прыпынку.

Яна папрасіла мяне разабрацца ў гэтай заблытанай і цёмнай справе...

— Дык вы тут неафіцыйна, — узрадаваўся Талочка. На сытым твары разам з кропелькамі поту праступіла палёгка, — вас акруціла правінцыйная вар'ятка. Яна і да мяне заходзіла са шкельцамі ў шклянцы. Дык мушу запэўніць, цяпер вы дакладна вольныя. Затрымліваць вас не збіраюся. Але затрымаю. Мне падаецца, што вы з пароды аквалангістаў, якія шукалі ў Русалчыным возеры ці то скарбы Напалеона, ці то карону Вітаўта Вялікага. Ведаеце, не знайшлі, а шкоды ў Сапежыне нарабілі. Па-першае, дровы ў дырэктара рэстарана пакралі. Дык гэта што... А па-другое, я падазраю, яны гусака ў бязногага Юзіка ўкралі. Трэба ж было нешта на дровах смажыць?! Каб Юзік іх злавіў, вось тады ў Сапежыне здарылася б трагедыя. Раю ўзяць інтэрв'ю ў Юзіка, а не лазіць па начох каля сядзібы самотнай, але сумленнай жанчыны. Сапежынскім забойцам я рады дам, а, крый Божа, вам галаву праломяць, то дакладна канцоў не знайду.

— Дзякуй, спадар следчы, за клопаты, — Хут пакінуў Юрася Талочку глядзець на пусты зэдаль з выразаным сардэчкам.

12

Халодная імжа вісела над Сапежынам. Праз яе плыў гук пахавальнага марша. Труну неслі чацвёра мужчынаў, сярод якіх Хут пазнаў Базыля

Гладкевіча. У плыткай труне, абабітай бэзавым аксамітам, пранеслі праз Зміцера Ліду.

У Хута за спінаю старая цётка прамовіла да маладзіцы:

— Ты глянь, у белым хаваюць, нібыта нявесту. І нават не пасаромеліся ксяндза запрасіць.

— Што ж вы, цётка, кепскае пра нябожчыцу гаворыце, — азвалася маладзіца, — хто ведае, сама яна на той свет сабралася, ці дапамаглі.

Каля дома Лазаркоўскіх сабралася ледзь не палова мястэчка. На пахаванне настаўніцы вывелі і школьнікаў. Прысутнасць дзяцей з кветкамі касавала трагічнасць — ператварала жалобу ў вучнёўскае свята ведаў першага верасня.

Труну паднеслі да машыны, засланай кілімамі і аздобленай елачкамі. Базыль Гладкевіч, калі ўздымаў труну, пакутліва моршчыў твар, бо не мог прытрымаць акуляры, якія ўрэшце саслізнулі і рассыпаліся па бруку.

Машына кранулася і пацягнула за сабою доўгі шнур жалобнага шэсця. Хут праводзіў позіркам нябожчыцу, калі пачуў прывітанне Гладкевіча:

— Зноў давядзецца ў Дзвінск па акуляры ехаць. Здаецца, і нос доўгі маю, а акуляры не трымаюцца.

— Вы ланцужок прычапіце да дужак.

— Саромеюся вучняў: у правінцыі школьны дырэктар не можа распачынаць моду, я змушаны быць кансерватарам.

— Ніколі не думаў, што ў Сапежыне на пахаванне збіраецца столькі народу, — Хут глыбока

запусціў рукі ў кішэні марынаркі, — нават у дождж прыйшлі.

— Вы тут застаяцёся, ці пойдзем? — Гладкевіч занепакоіўся, бо шэсце аддалялася. — Не хочацца ісці, але мушу.

— Я таксама не аматар жалобных чарак. Толькі Сымон Лазаркоўскі настойліва запрашаў...

Дырэктар і журналіст ішлі наводдаль ад усіх.

— Мая версія падасца фантастычнаю, — казаў Гладкевіч, — але я маю свой погляд на здарэнне з Лідаю. Гэта не звычайнае самагубства, вось паслухайце...

Паданне пра ахвярнасць, якое расказвалася па дарозе на могілкі

У IX стагоддзі князь Браніслаў сабраў дружыну і рушыў на поўнач. У сваім паходзе ён паліў і рабаваў латгальскія і латышскія селішчы. І на папялішчы аднаго з іх, на грудку паміж Дзвіной і цяперашнім Русалчыным возерам, заклаў свой горад. А на азёрнае выспе паставіў пантэон славянскіх багоў. Узвышаліся там драўляныя вызалачаныя стоды Перуна і Вялеса, а вакол іх — драбнейшыя постаці Дажджбога, Ярылы, Лады, Белабога ды Беларуна. А на краі капішча рос прызнаны святым дуб. У магутным дрэве па князевым загадзе было зроблена ахвярнае дупло, краі якога аздобілі дзікавымі ікламі. Крыважэрны князь кідаў у тое дупло сэрцы латгальскіх воюшаў, на якіх паляваў у навакольных лясах. Ён страляў гэтых бедных дзікуноў,

як тых ласёў ці рысяў. Гэтаксама, як Сцяпан Батура праз сем стагоддзяў будзе паляваць у берасцейскіх лясах на яцвягаў.

І сам князь Браніслаў, і ўся ягоная дружына жылі вераю продкаў, былі зацятымі паганцамі і ўпарта не прымалі хрысціянства. Толькі самая маладая, адзінаццатая жонка князя — палонная грачанка Сафія — таемна малілася Хрысту, хоць нібыта і прымала мужаву веру.

Аднойчы з Канстанцінопаля да князя прыехала чарговая хрысціянская місія — трое выкшталцоных манахаў спрабавалі пераканаць ваяўнічага Браніслава адмовіцца ад паганства і дзікунства, што валодалі ягонаю душой, і прыняць сусветную веру. Князь дазволіў пасяліцца манахам у горадзе, чым здзівіў сваіх падданых, бо ўсе ведалі, як пагарджае ён новай вераю. Ніхто нават не здагадваўся, што намерыўся князь выпрабаваць аддансць свайго народа. Як драпежны рысь пільнуе ў зарасцях чароту сарну, так чакаў князь Браніслаў здраднікаў, якія пахіснуцца ў бацькоўскае веры. Бо прыспеў час, як лічыў князь, несці ў святы дуб гарачае сэрца адступніка.

І вось напярэдадні Купалля вылегчаны ключнік расказаў князю, што ягоная адзінаццатая жонка Сафія пачала насіць між грудзей чатырохканцовы крыжык, які далі ёй візантыйскія манахі. Сабраўшы сход, князь загадаў Сафіі прылюдна адмовіцца ад Хрыста і кінуць крыжык у вогнішча. Сафія так і зрабіла. Тады ўзрадаваны князь загадаў паадсякаць галовы візантыйскім гасцям, па-

выдзіраць з грудзей сэрцы і кінуць у пашчу ахвярнага дуба. Але на купальскую ноч княгіня Сафія не пайшла разам з усімі класці вогнішча, а падалася на капішча, дзе паабмазвала смалою залачоных стодаў і падпаліла. У золаце раз'юшанага полымя зніклі славянскія багі.

Княжацкія служкі паляцелі ў пагоню за здрадніцаю Сафіяй. Але тая ўцякла на лепшым князевым кані. Толькі праз дзень пад Полацкам пагоня нагнала княгіню. У зрэбным мяху прывезлі яе назад і кінулі князю пад ногі. Загадаў Браніслаў зварыць жонку ў казіным малацэ і скарміць сабакам булён з чалавечым мясам. Так і не паспеў князь адбудаваць капішча, бо чорная воспа выкасіла амаль увесь горад.

А ў семнаццатым стагоддзі канцлер Лявон Сапега, які купіў горад Браніслава і пераназваў у Сапежын, збудаваў касцёл успення Дзевы Марыі ў памяць пра пакутніцкую смерць хрысціянкі Сафіі.

— Вось і думаю, — сказаў Гладкевіч Хуту, — што нябожчыца Ліда ахвяравала ўласным жыццём дзеля ўваскрашэння веры Хрыстовай на Сапежынскіх землях. Вы не верыце? Апошнім часам мяне палохала яе каталіцкая апантанасць.

13

Ніхто з запрошаных на жалобную вячэру не спяшаўся праходзіць да стала. Госці — па трое, па чацвёра — купкамі стаялі каля плота побач

з высокімі мальвамі і цяжкагаловымі бурачковымі вяргінямі, перагаворваліся шэптам. Сымон падышоў да Зміцера і па-настаўніцку ясным голасам запрасіў за жалобны стол. Хуту давялося зайсці ў хату следам за гаспадаром. Яму і дасталося кутняе месца, з якога захочаш, а не зможаш выбрацца да канца ўрачыстасці. Поруч, па суседству, на добра абгабляваную дошку сеў мужчына з паднявольным зямлістым тварам. У ягоных вадзяністых, светлых вачах прырода прасвідравала такія глыбокія зрэнкі, што, здавалася, іх жахлівая глыбіня значна большая за памеры невялікага чэрапа.

— Настаўнік працы і расійскай літаратуры, Іван Зайцаў, — назваўся сусед і падсунуў бліжэй да Хута талерку з тлустымі блакітнымі селядцамі, прысыпанымі мацiцовымі абрэнчыкамі цыбулі.

— Хто есць селядцовыя хвасты, на таго не брэшуць сабакі, — заўважыла бібліятэкарка Яніна Сабалеўская, якая акурат уладкоўвалася насупраць Зміцера.

Калі госці расселіся і паналівалі ў чаркі гарэлку, Сымон Лазаркоўскі падняўся:

— Шаноўнае спадарства, я ўдзячны, што вы прыйшлі выправіць у астатні шлях нашу любую Ліду, — ягоны твар сказіўся, ён закрыў слёзы рукою і сеў, — даруйце...

Ратаваць парадак за жалобным сталом узяўся дырэктар школы Базыль Гладкевіч:

— Прапаную ўсім выпіць за светлую памяць выдатнай жанчыны, паважанай настаўніцы і добрага чалавека.

Усе выпілі не чокаючыся. За першаю чаркай знікла напружанасць і скутасць. Згаладалыя і змоклыя пад халаднаватым вераснёўскім дажджом людзі вярталіся да будзённасці. Яны паўшэптам прапаноўвалі адзін аднаму стравы, нагатаваныя сапежынскімі настаўніцамі: празрысты смачны накроены халадзец з ружовымі валокнамі свініны, доўгія, як цэпеліны, запечаныя ў сухарах хрумсткія катлеты, сметанковую мачанку з тонкімі парасячымі скабкамі, высокія стосы жытніх бліноў, салёныя памідоры і гуркі, прысыпаныя свежым кропам, брусочкі белага сала, хлеб...

— А вы, спадар пісьменнік, — звярнуўся да Хута добра п'янаваты сусед, — пакаштуйце маслякоў пад гарэлку. Грыбкі, пэўна ж, збірала і ў слоікі закатвала яшчэ сама нябожчыца.

Відэлец са слізкім, як жывым, грыбком завіс на паўдарозе да рота.

— А я не надта ўжо і прымхлівы, — Хут з нарочыстым смакам з'еў масляка.

— Як жа ж, як жа ж, беларусы любяць паесці на магілах, — Зайцаў захрумсцеў агурком, — у гэтым Сапежыне і я здзічэў. Раней, пабачыўшы труну, тры дні есці не мог, а цяпер нават і скаромнае, нават мачанне са скабкамі пакаштую. Заўважце, спадар пісьменнік, як на вашых вачах прадстаўнік магутнага і вялікага расійскага народа ператвараецца ў тутэйшага абарыгена і, ломячы язык, вычвараецца на мясцовым дыялекце.

— У прадстаўніка вялікае нацыі заўсёды ёсць два выйсці: ваяваць або спаць, — Хут наліў чаркі.

— Ёсць і трэці шлях — маліцца, — Зайцаў выпіў, а Хут адставіў поўную чарку.

Пасля такіх размоў ані піць, ані есці не хацелася. «Хай гаворыць што хоча, абы не заспяваў», — падумаў Зміцер.

— У мястэчку мяне разумелі толькі два чалавекі: Алег ды Ліда. Больш тут людзей не засталося. Адна Ліда і верыла, што Алег не ўцёк, а стаў ахвяраю Сапежынскага прывіда. Зрэшты, не веру ў яе самагубства. Гэта прывід і, спадзяюся, вы здагадваецеся, хто ён…

— Няўжо барон Баркулаб фон Гарт?

Вадзяністыя вочы Зайцава наліліся чырвонай злосцю, а замест зрэнак засталіся адно макавыя зярняткі чарнаты:

— Задушліва робіцца ў хаце, і наспеў час да ветру схадзіць, — даволі гучна прамовіў настаўнік расійскай літаратуры.

За Іванам Зайцавым пачалі выходзіць на двор і астатнія госці.

Раптам з-пад жалобнага стала пачуўся крык. Гэта крычаў вадзіцель школьнага аўтобуса — Янка Рубец. Дробненькі, сухі дзядок Янка за час жалобнае вячэры паспеў так захмялець, што заснуў, і, вядома ж, не заўважыў, як уласная галава апынулася пад сталом. А калі аднаго з гасцей хістанула, і ён штурхануў зэдаль, на якім спаў шафёр, Рубец прахапіўся і паспрабаваў узняць

галаву. Патыліца глуха бухнула ў стальніцу. Тупы, быццам з труны, голас парушыў урачыстую строгасць: «Адпусціце, гіцалі, на волю!» Нібыта на спірытычным сеансе стол захадзіў ходарам: зазвінелі пляшкі, захваляваліся рэшткі халадцу, па абрусе пакаціўся мярцвяна-зялёны памідор. Рубец выкараскваўся з-пад стала, а госці, душачыся істэрычным смехам, пакідалі хату нябожчыцы. «Вось жа пералякаўся!» — чырвоны ад натугі Янка Рубец наліў сабе гарэлкі ў каламутныя рэшткі хлебнага квасу.

За пакінутым сталом, ачарэпіўшы галаву рукамі, плакаў Сымон Лазаркоўскі.

14

Халодны вераснёўскі вечар прымусіў Хута згадаць, што пад марынаркай няма швэдра. З дома Лазаркоўскіх чуўся бразгат талерак і галасы настаўніц, якія засталіся памыць посуд. Зміцер замест таго, каб накіравацца ў гатэль, крадком рушыў праз сад да Сымонавай майстэрні. Дождж скончыўся, і тонкі серпік састарэлага ветаха блякла серабрыўся праз добра ўжо парадзелую яблыневую лістоту. На тле зорнага неба глыбокай чарнатою ўзвышаўся чаратовы дах. Недзе ў глыбіні саду падскугольваў Лідзін сабака. Зміцер выцягнуў з прабою драўляны калок, навязаны на вяровачку. З цемрадзі майстэрні патыхнула цяжкім духам свежае крыві і саладжавым

водарам вантробаў. Намацаўшы на сцяне выключальнік, Хут прымусіў успыхнуць пад столлю ўстаўленую ў металёвы плафон вялізную лямпачку. Пасярод пакоя вісела падважанае за ногі безгаловае аблупленае казляня — пад ім у эмаліраваным вядры сабралася яшчэ яркая кроў.

— Вось, вырашыў дзіцячую дуду зрабіць, — у спіну журналісту ўдарыў ясны голас Сымона Лазаркоўскага.

— Я ведаў, вы пойдзеце за мною, бо не верыце ў Лідзіна самагубства. І таму, каб пагаварыць без сведкаў, я выбраў майстэрню.

— А хто кажа, што я не веру? — Сымон вырваў з калодкі сякеру і сеў насупраць журналіста.

— Зрэшты, справа не ў тым, верыце вы ці не, а ў іншым. Я на свае вочы бачыў, як забівалі вашу жонку. Мужчына ў чорным плашчы і ў цёмных акулярах скінуў яе з касцельных хораў. Так што размова мусіла адбыцца.

— Ведаю, вы прыехалі не па заданні рэдакцыі.

— Мяне запрасіла Ліда. Яе непакоіла знікненне Алега Будзько.

Сымон з глыбокай кішэні нядзельнага пінжака дастаў калекцыйны штоф «Зуброўкі»:

— Давайце нарэшце па-людску памянём Ліду. Вы ж даўно яе ведаеце... На жончыным універсітэцкім фотаздымку ёсць і ваш партрэт у медальёне, а пад ім запамінальнае прозвішча.

— Сённяшнюю жалобу моцна сапсаваў ваш калега — Зайцаў. Ніколі не думаў, што ў нашай

правінцыі вядзецца такі ваяўнічы расійскі шавініст. Мне цяжка зарыентавацца ў сапежынскім жыцці з яго самаўпэўненымі Талочкамі, Сурмамі і, нарэшце, з Баркулабамі фон Гартамі. А таму ніводнага з іх не ўяўляю забойцам вашае жонкі.

— Я таксама апошнія дні думаў над гэтым, сябра мой. І самы жах, кожны з іх здатны ўтварыць злачынства, больш за тое, беспрычыннае зло. Дарэчы, а якая нагода прывяла вас пад касцельныя скляпенні?

— Яшчэ ў Мінску мы дамовіліся з Лідаю сустракацца ў касцёле і абгаворваць, як рухаюцца наша следства і нашы пошукі зніклага Алега Будзько. Мне вельмі непрыемна, але мушу быць шчырым: Ліда не выключала са спісу падазроных і вас, спадар Лазаркоўскі.

— Тое самае магу сказаць і пра вас, але не дзеля гэтага сядзім разам. Вы шукалі дапамогі, і я, наколькі змагу, паспрыяю, бо не давяраю цынічным следчым. Я сам знайду забойцу і пакараю яго.

— Каго-небудзь канкрэтнага вы падазраеце?

— Тлумачэнні сапежынскіх забойстваў такія ж простыя, як і тутэйшае жыццё. Алега Будзько пэўна ж забіў Зайцаў. Да з’яўлення Будзько Яніна кахалася з Іванам Зайцавым, але потым аддала перавагу маладзейшаму, свайму кватаранту. Да таго ж, Зайцаў сябраваў з Будзько, а ў сяброў заўсёды знойдзецца нагода, каб смяротна пасварыцца. Мяркую, Ліда нейкім чынам

даведалася, хто ёсць сапраўдны злачынца. Праз гэта і загінула.

— І як вы збіраецеся давесці праўдзівасць сваёй версіі?

— Бачыце безгаловае казляня? Менавіта сёння я змушаны быў пачаць рабіць чароўную дудку, пры дапамозе якой змагу выклікаць на саракавы дзень пасля смерці Ліду з магілы, і яна скажа, што здарылася ў касцёле. А як падняць чалавека з магілы, мяне навучыў музы́ка з Друі.

ПАДАННЕ ПРА МУЗЫКУ ЯСЕЧКУ, ЯКІ ПАДНЯЎ ЖОНКУ З МАГІЛЫ

Жыў у Друі скрыпач Ясечка — боўдзіла і п'янтос, у маладыя гады з'ехаў ён на заробкі ў Аргенціну, паабяцаўшы маладой жонцы вярнуцца праз год. Але ані праз год, ані праз два, ані праз тры не з'явіўся Ясечка ў Друі. А жонка ўсё чакала. І вось праз дзесяць гадоў пасля вайны нечакана для ўсіх аб'явіўся Ясечка ў Друі, у саламяным самбрэра і ў індзейскім пончa, з заўсёднай скрыпачкай пад пахаю. Усім на дзіва жонка прыняла Ясечку і ў чырвоны кут павесіла самбрэра і пончa. А скрыпку давялося ёй праз тры месяцы схаваць на гарышчы ў труну, бо ніводныя хаўтуры, ніводнае вяселле, нават ніводныя хрэсьбіны не абыходзіліся без Ясечкавай скрыпачкі. Схавала жонка скрыпку ў труну, а Ясечку сказала, што ўкінула ў печ. Толькі не паверыў Ясечка, увесь попел перапароў, шукаючы якога следу. Ніякіх слядоў

не знайшоў, а саму скрыпку адшукаў праз тыдзень, калі палез на гарышча адразаць паляндвіцу. «Каб ты сама здохла! Каб цябе жывую ў тую труну паклалі, як ты маю скрыпачку пахаваць хацела! Каб твая магіла валасамі парасла!» — крычаў раз'юшаны Ясечка. А пасля сваркі схапіў ён скрыпку і понча ды сышоў з дому. Калі праз тры дні працверазелы і галодны вярнуўся, то знайшоў сваю кабету нежывою. Задавілася яна на гарышчы, на той самай бэльцы, побач з паляндвіцай. На пахаванні жонкі Ясечка сам граў жалосныя паланэзы ды маршы. А пасля хаўтураў музыка надзіва сцішэў: ані на пахаванні, ані на хрэсьбіны, ані на вяселлі, нават калі запрашалі, не ішоў. Кожную ноч прыходзіў на жончыну магілу і граў на скрыпцы нязвыклую ў нашых краях сумную мелодыю. У Друі пачалі казаць, што тае мелодыі навучылі Ясечку аргенцінскія індзейцы і што той мелодыяй можна падняць з магілы нябожчыка. На саракавіны людзі бачылі, як Ясечка зноў пайшоў на могілкі і чулі, як граў ён сваю музыку. І тады выйшла з магілы верная жонка і сказала: «Мала ты мучыў мяне на гэтым свеце сваёй скрыпачкай, падла, дык і на тым спакою не даеш!» — сказала і назад у магілу вярнулася. А збянтэжаны Ясечка пайшоў на бераг Дзвіны і пусціў скрыпку па вадзе, сказаўшы: «Плыві, ты, выклятая дзеравяшка, да латышскіх даўбакоў. Не дала ты мне шчасця ані тут, ані ў Амерыцы».

А праз колькі дзён знайшлі Ясечку ў хаце нежывога, з аб'едзенымі мышамі пальцамі.

— І дазнаўся я тую мелодыю, што Ясечка прывёз з Андскіх плато. І цяпер раблю дуду, на якой зайграю па-над Лідзінай магілай. І паўстане яна з-пад зямлі і назаве імя забойцы.

«Што-што, а паданне трэба запісаць», — падумаў Хут.

15

У гатэльным нумары Хут пачуваўся няўтульна. Ён паспрабаваў быў пісаць у нататнік, але пасля выпітага, убачанага і пачутага адчуў сябе млосна. Зміцер уключыў тэлевізар, толькі замест заўсёднага ідыятызму мясцовага тэлебачання на экране ўжо сыпаўся сухі электронны снег. І нібыта з гэтага снегу, з ягонага наэлектрызаванага шапацення прагучаў тэлефонны званок.

— Калі ласка, журналіст Зміцер Хут.

— Guten Abend, — па-нямецку азвалася слухаўка нарочыста складаным мужчынскім голасам.

— Які вечар? Ноч на двары… — не ведаючы, што адказаць, прамовіў Зміцер.

— Вядома, не вечар і, вядома, не добры. Нягледзячы на тое, што нас з вамі не знаёмілі, я даволі шмат пра вас ведаю, як і вы пра мяне. Каб не рабіць таямніцы, я назавуся — Баркулаб фон Гарт.

— Вельмі прыемна, спадар Гарт. А не маглі б вы прызначыць мне аўдыенцыю? — Зміцер

пашкадаваў, што не прыхапіў рэдакцыйны дыктафон.

— Нашыя шляхі некалькі разоў скрыжоўваліся. Аднаго разу, каля сядзібы Яніны Сабалеўскай, мне давялося вас спыніць. Вы мне сімпатычныя, але калі зноў трапіцеся на маім шляху, то не крыўдуйце, я спыню вас назаўсёды. Спадзяюся, вы зразумелі сур'ёзнасць маіх намераў: я не хацеў бы, каб сярод ахвяр з'явіліся больш-менш прыстойныя людзі...

Слухаўку з гудкамі Зміцер акуратна паклаў на высокую спінку скуранога фатэля. А праз колькі імгненняў ён настойліва стукаўся ў зашклёную кабінку гатэльнае адміністратаркі.

За шкляною перагародкаю з'явіўся круглы тварык рухавай бабулькі. Ясныя светлыя вочы не дапускалі нават падазрэння, што яна толькі што прахапілася са сну:

— Так, вы надумаліся ўзяць бутэлечку каньяку, разумею, разумею, змерзлі на пахаванні. І застолле не такое было, каб да сябе вярнуцца. Зараз, зараз прынясу.

— Вядома, я страшэнна ўдзячны, але пабудзіў я вас крыху з іншае нагоды. Толькі што да мяне тэлефанавалі ў нумар, і давялося выслухаць малапрыемныя пагрозы. Я чалавек не баязлівы, але, мяркую, адкрылася б шмат схаванага, што замінае мне працаваць у Сапежыне, каб я даведаўся, адкуль мне тэлефанавалі. Ці не можна гэта зрабіць, пазваніўшы ад вас на тэлефонную станцыю?

— Разумею, але такога і ўдзень тут ніхто не зробіць. Хіба што Талочка загадае. Толькі, відаць, вы з ім пазнаёміліся. Наколькі ведаю, ён ніколі не гуляў у шахматы, і шматхадовыя камбінацыі яму не даспадобы. Талочка, хутчэй за ўсё, пачне вінаваціць вас, дапытвацца, хто і нашто вам пагражае. Пасля смерці Лазаркоўскай ён і са мной гаварыў: ці былі вы ў нумары? Калі вярталіся? З кім сустракаліся?.. А я нічога не прыдумляла, сказала: сталічны чалавек, ходзіць, дзе захоча, казкі збірае, а яго ні за што ні пра што збілі. Вядома, можаце яму і дадому пазваніць, даведнічак ёсць, але не раю. Лепш вазьміце бутэлечку, яно і спакайней, і здаравей, мушу вас запэўніць. Толькі дазвольце спытацца, — адміністратарка дастала з-пад стала і пачала праціраць ручнікам бутэльку малдаўскага каньяку, — а чаму вы, такі далікатны і ўраўнаважаны чалавек, раптам апынуліся каля дому Сабалеўскай? Вы ж маглі і ў мяне запытацца, хто яна такая. І я б вам сказала.

Зміцер разумеў: каб размова працягвалася плённа, трэба заплаціць за каньяк. Старая адміністратарка, як музычная скрыня з плыткамі, прыняла банкноту з зубром і, набіраючы хуткасць, пачала вымалёўваць партрэт сапежынскае бібліятэкаркі:

— Вы што думаеце, гэтую кабету можна назваць «прыстойнай жанчынай»? Ды ва ўсім Сапежыне не знойдзецца хлопца, якому яна не падміргнула. Але, пры ўсім пры тым, трымаць яна

сябе ўмее, туману ў вочы напусціць. І шчыра скажу, да трактарыстаў і да электрыкаў справа не даходзіла. Ёй падавай выкшталцоных. Сабалеўская ўсё яшчэ не страціла надзеі, што нейкі каралевіч прыедзе пад яе хату на белым кані і запросіць у палац. Адчуваю, і на вас яна ўжо намецілася. Я ж бачыла, што як ішла Янінка за труною, то лепшую хустку на плечы накінула. Вось і бібліятэкарка. А вы б толькі бачылі, якія кніжкі брыдкія па яе замовах нам на пошту прыходзяць! Паштаркі папярэджвалі, а яна сказала, што ім лепей не пра сваіх нямоглых мужыкоў думаць, а пра дзяцей і ўнукаў. Завядзецца ж такая пошасць, і няма паратунку. А ўсё з-за таго, што не з'явіўся сапраўдны гаспадар на тутэйшых землях. Паспрабавала б яна так сябе паводзіць у часы Баркулаба фон Гарта, хутка б управу знайшлі, а што з бібліятэкі пагналі б, то — дакладна.

Хут пачынаў губляць цікаўнасць да размовы, але тут адміністратарка прыцішыла голас і на поўным сур'ёзе сказала:

— Калі вы шукаеце забойцу настаўніка геаграфіі Алега Будзько, дык ведайце: яго забіла Яніна Сабалеўская. А інакш адкуль у яе грошы?

— Хіба вы зазіралі ў яе партманэтку?

— Крыўдна чуць такое. Здаецца ж, паразумеліся, — адміністратарка паглядзела на пляшку, але імгненна зразумела, што госць не збіраецца яе частаваць: — Такая цаца толькі і мае радасць, калі чапляе завушніцы з дыяментамі. Як Будзько

знік, дык праз тыдзень яна ў Дзвінску кляйнотаў-каштоўнасцяў накупляла — пэўна ж, на грошы, што ад настаўніка засталіся.

— А хіба купіш у Дзвінску сапраўдныя дыяменты?

— Можа, яна і не ў краме купляла, а ў жыдоў якіх. Толькі ў Баркулабаў служачы я дыямент ад шкла адрозніваць навучылася. Бо пан Гарт гуту трымаў, а не бровар. Ходзіць цяпер Янінка па мястэчку і не баіцца, што ёй які чорт тыя дыяменты разам з вушамі аддзярэ. А пра што я кажу, хіба такая чаго забаіцца на гэтым свеце, яна нават да касцёла ні разу не з'ездзіла...

— Ну, дзякуй вам і за каньяк, і за размову, будзе над чым на адзіноце памаракаваць.

Са шкадобаю ў позірку адміністратарка праводзіла вачыма доўгахаваную бутэлечку.

16

У бібліятэчным пакоі стаяў пыльны дух леташніх газет, пах сыраватай вазоннай зямлі і прахалодна-празрысты водар парфумы. На цёмна-зялёным ходніку ляжалі зубчастыя цені альясаў. Заўсёдная местачковая герань квітнела ў керамічных гаршчэчках. Падвязаная вяроўкай да столі, узвышалася над сталом хісткая пальма.

Яніна Сабалеўская разрэзала папяровую вяроўку на бандэролі з кніжкамі. Бліскуча-шкляныя вокладкі адбілі зыркае ранішняе святло.

Яніна толькі паспела скласці шапаткую паштовую паперу і схаваць яе ў стол, як у бібліятэку зайшоў Зміцер Хут.

— Можа і мае кніжачкі знойдуцца на вашых паліцах? — Зміцер выцягнуў каталожную шуфляду з вялікай літарай «Х».

— Ёсць вашая брашура з аповесцю, ды яна ў мяне дома. Якраз учора чытала. Прызнаюся, я не чакала, што такое друкуюць у нашых выдавецтвах.

— Спаць потым не баяліся?

— А я нічога не баюся, і вашых жахаў таксама.

Зміцер паклаў на стол празрысты пакет з кашуляй:

— Вось зайшоў падзякаваць за клопаты, — следам на стол стала бутэлька з каньяком.

— Прыбярыце, — Яніна складала кнігі ў акуратныя стосы, — але недалёка. Тут у мяне нават шклянак няма. З раніцы ўсё адно ніхто не прыйдзе, то пойдзем да мяне. Адным разам забярэце і вашу кашулю.

У доме Яніна не спяшаючыся сервіравала стол, ганарліва выстаўляла перад Зміцерам лепшы святочны посуд.

— Сабе больш налівайце, — падахвоціла Сабалеўская Хута, — я з адной чаркай магу праседзець цэлы дзень. Вы ж, відаць, гэты каньяк не для мяне з Мінску везлі? Пасля таго, як вашую аповесць прачытала, доўга думала — і ведаеце, да чаго дадумалася?.. Вы тут не першы дзень, а каханкі не завялі. Да якой жа кабеты вы прыехалі?

— Да каго б ні прыехаў, але з каньяком да вас прыйшоў.

— Давайце памянём Ліду, — Яніна адпіла і адставіла чарку.

— Адным разам і Алега Будзько.

Цень сполаху прабег па Яніным твары. Хут вырашыў не спыняцца:

— У Сапежыне кажуць, што не так даўно ў вас з'явіліся дыяментавыя завушніцы?

— Хочаце паглядзець?

— Я не супраць паглядзець на прыгожую жанчыну ў каштоўных завушніцах, — у голасе бракавала мяккае спагады, уласцівае ўхажору.

Яніна паднялася з-за стала і накіравалася да трумо, дзе дастала са смарагдавай скарбонкі важкія гронкі завушніц:

— Калі вы ўсур'ёз думаеце, што правінцыйная бібліятэкарка можа набыць сапраўдныя дыяменты, дык вам варта змяніць прафесію журналіста на фантаста. На жаль, нават у святочныя дні я вымушана насіць гэтую чэшскую біжутэрыю, якая ўражвае толькі вясковых кабетак.

— Нават калі ў вас няма дыяментаў, то вы ўсё адно ведаеце пра смерць Будзько значна больш за астатніх.

— Зразумела, я не магла расказваць сапежынцам тое, што ведала і бачыла. У тую ноч, калі вас збілі на маім падворку, я зразумела: вы — сумленны чалавек і жадаеце аднаго — разабрацца ў злачынстве. Яшчэ тады я вырашыла расказаць вам усё, што ведаю, пра смерць кватаранта.

— Я таксама спадзяваўся на вашу шчырасць. І, бачыце, не памыліўся.

— Тое, што я ўбачыла, было жахліва. Я вярнулася з бібліятэкі: ён ляжаў у маім ложку, густая кроў чорнымі плямамі ўкрывала ледзь не ўсю бялізну. Амаль паўгадзіны я стаяла і не магла зварухнуцца. Я не ведала, што рабіць. Здранцвелая, глядзела на ўвагнаныя ў вочы нажніцы. Знайшоўшы сілы, я прынесла цэлафан, падрыхтаваны для цяпліцы. У яго і закруціла Алегава цела, а падушкі з пярынай я загарнула асобна. Цэлую ноч прасядзела каля двух пачварных пакункаў. А на раніцу ўспомніла, што ўжо з месяц мне абяцаліся даць каня, каб прывезці дровы для бібліятэкі. Усю дарогу да лесу здавалася, што саўгасаўскі конь чуе нябожчыка, які ляжыць на калёсах, ледзь-ледзь прыцярушаны саломаю. Па насыпе, што застаўся ад закінутай вузкакалейкі, я завезла яго за Русалчына возера, у старыя польскія казармы. Там за стайнямі засталіся цэментаваныя ямы пад бульбу. У адзін з такіх пограбаў я і зацягнула труп. Закідала яго спарахнелым бульбоўнікам і нейкім ламаччам. А пярыну з бялізнаю спаліла. Адзіным пакараннем мне было выслухоўваць на лесапілцы скаргі, што прыехала я не з раніцы, як дамаўляліся, а пад абед. Першы тыдзень я спецыяльна хадзіла па Сапежыне, прыслухоўвалася да размоў, баялася, каб хто не знайшоў нябожчыка. Але ж вы ведаеце, яго ніхто і не шукаў апроч Ліды. Але і яна, як кожная закаханая кабета, магла ўтварыць нешта

эмацыйнае, неспадзяванае, напрыклад выклікаць вас з Мінску, таму я нават ёй не прызналася. Хоць цяпер шкадую.

— Уся ваша гісторыя настолькі неверагодная, што не магу паверыць. Але, мяркую, нам варта схадзіць разам у тыя польскія кашары.

— Добра, пакажу я вам труп. Але давайце адразу вырашым, што рабіцьмуць далей?

— Не ўпэўнены, што гэта вырашыцца адразу. Туды далёка ісці?

— Кіламетры чатыры...

Навела пра ваўкалака, расказаная Янінай Сабалеўскай па дарозе да закінутых казармаў

У нашай сям'і ёсць паданне... Мая прабабка Стэфанія, у дзявоцтве Круглянская, здрадзіла майму прадзеду, Мацею Сабалеўскаму, са старэйшым баронам фон Гартам. А пачалося гэта з-за прадзедавай хваробы на нямогласць. Бо аднойчы на паляванні паранены заяц так ударыў яго заднімі лапамі, што разарваў жывот. У Сапежыне ведалі пра Мацееву загану і таму не моцна каб асуджалі Стэфанію. Страшэнным ударам для маёй прабабкі была вестка, што барона разарвалі ваўкі. Яна да апошніх сваіх дзён так у гэта і не паверыла.

Малады ж Гарт пабудаваў на могілках капліцу — паменшаную копію Кёльнскага сабора. У склеп ён паставіў пустую труну, бо ў лесе пасля трагедыі

нічога, апроч падранага футра, не знайшлі. Вось да гэтай пустой труны і пачала хадзіць па начох мая прабаба Стэфанія. Свядома яна туды хадзіла ці ў самнамбулічным сне, ніхто дакладна не ведаў, бо калі прадзед спрабаваў распытаць яе пра начныя могілкі, тая казала, што не разумее, пра што гаворка.

Даглядчык сапежынскіх могілак пачаў расказваць пра дзіўныя рэчы: нібыта, калі Стэфанія заходзіла ў капліцу, следам за ёй забягаў воўчы цень, які на свежае зямлі пакідаў сапраўдныя ваўчыныя сляды. Ускрыкі, уздыхі і скавытанне чуліся са склепа да першых пеўняў. А на раніцу даглядчык знаходзіў у капліцы Гартаў клубочкі ваўчынае поўсці. Апошняе, што расказаў вартаўнік — гэта што ён бачыў, як Стэфанія легла ў труну разам з ваўчыным ценем і як труна ўзнялася пад столь і кружляла пад скляпеннямі ў той час, як вечка ўздрыгвала і грукацела на падлозе. Даглядчыка паклікаў да сябе ў маёнтак малодшы аднавокі Гарт і папярэдзіў: калі яшчэ раз яму дакладуць пра гнюсныя плёткі, якія разносіць па мястэчку нейкі там далакоп, то Сапежын пазбавіцца пляткара. Праз колькі дзён ні ў чым не вінаватага даглядчыка знайшлі далёка за могілкамі на латгальскіх курганах з забітымі ў вачніцы ядлоўцавымі калкамі.

Вось тады ў Сапежыне нарэшце паверылі, што стары Гарт не загінуў у лесе, а перакінуўся ваўком і звёў зграю, каб драпежнікі не разарвалі

ягонага адзінага і любага сына. А потым пачаў прыходзіць на могілкі да сваёй каханкі.

Тады мой прадзед, Мацей Сабалеўскі, вырашыў падпільнаваць і забіць ваўкалака. Ён угаварыў жонку, Стэфанію, адрачыся ад д'яблавых служак і ўратаваць сваю бессмяротную душу. Прабабка тры дні малілася ў касцёле і на чацвёрты паабяцала Мацею дапамагчы злавіць ваўкалака. Мацей угаварыў ксяндза асвянціць яму шаблю і разам з жонкаю апоўначы рушыў да капліцы баронаў Гартаў.

У той момант, калі Мацей ударыў шабляю па воўчым цені, сапраўдны, нябачны чалавечаму воку, ваўкалак кінуўся на Стэфанію і войстрыміікламі перарэзаў горла сваёй каханкі.

— Вось такая сумная гісторыя здарылася з маёй сям'ёю.

Яніна і Зміцер выйшлі па чыгуначным насыпе да разваленага чырвонага пакгаўза. За ім віднеліся двухпавярховыя, з выбітымі шыбамі, аблушчаныя казармы. Журналіст з бібліятэкаркай прайшлі да спарахнелага зруба лазні, што стаяла пры самай крыніцы, і выбраліся ўздоўж ручая да бульбяных ямінаў.

— Вось у гэтай, сярэдняй, — сказала Яніна, паказаўшы на ўчарнелыя, парослыя мохам прыступкі, што спускаліся ў чорны прагал склепа.

Зміцер дастаў з сумкі невялікі, падобны да асадкі ліхтарык. Тонкі, як дрот, прамень накіраваўся

ў атрамантавы прагал. Светлая пляміна памерам з далонь абмацвала запыленыя бетонныя сцены, падлогу з параскіданым ламаччам. Ніякага трупа нідзе не было. Выходзячы са склепа і жмурачы вочы ад яркага святла, Зміцер сцепануўплячыма:

— Што? — перапытала зніякавелая Яніна.

— Я ўжо быў паверыў табе, але ніякага Будзько ў яміне няма.

— Ён пад ламаччам, у самым кутку, я ўсцягнула на яго ўсё, што было ў склепе.

— Можа, ты пераблытала яміны? — сам не верачы ў такую акалічнасць, вяла прамовіў Хут.

— Ды не, я хавала яго ў крайняй ад рэчкі.

— Не верыш — пайшлі разам...

Лапік святла зноў пачаў абмацваць сярэдзіну склепа.

— Я паклала яго вось тут, — Яніна паказала ў кут.

— Ты кажаш, загортвала яго ў поліэтылен?

У ліхтарыкавым святле каламутна бліснуў кавалак плёнкі для парнікоў. Яніна не адказвала, яна была на мяжы істэрыкі...

— Гэта ўсё цень барона фон Гарта, — шаптала Яніна, яе шэпт раптоўна ператварыўся ў крык: — Хутчэй уцякаем, не тое пачвара забярэ і нас!..

Яніна кінулася па сходах. Зміцер нагнаў яе толькі каля крыніцы. Схапіў за плечы і спрабаваў супакоіць:

— Я табе веру! Чуеш мяне? Я веру...

Жанчыну калаціла ад плачу:

— Ты не верыш — ты лічыш, што я звар'яцела.

— Я веру, веру, — Зміцер прытуліў Яніну да сябе.

— Я цяпер не ведаю, што мне рабіць, каму мне верыць, я не веру нават табе, нават сабе.

Іх пацалунак быў наўздзіў лёгкі...

Старонкі з нататніка журналіста Зміцера Хута

Сумнявацца ў шчырасці Яніны Сабалеўскай я больш не магу і не хачу. Але пытанняў робіцца болей і болей. Пэўна, цяпер я апынуўся на мяжы вар'яцтва і вось-вось паверу ў рэальнасць сапежынскага пачварнага прывіда. Ва ўсялякім разе, рэальнасць голасу, пачутага мною ў тэлефоннай слухаўцы, адмаўляць не магу. Зрэшты, не так многа людзей у мястэчку могуць прэтэндаваць на званне пачвары. І таму варта ўсіх іх яшчэ раз пералічыць. Базыль Гладкевіч — вядома, мог бы быць прывідам — самалюбівы Напалеон, які кіруе сярэдняй школай, сутулаваты інквізітар, што мае ўладу над сотняй школьнікаў і дзесяткам настаўнікаў... Можа, яго апанавала жаданне пашырыць межы свайго школьнага княства і паўстаць над усім мястэчкам гэткім правінцыйным Мефістофелем? А, можа, гэта і не ён... Можа — Сымон Лазаркоўскі? Які да самазабыцця любіў сваю Ліду, але не змог дараваць здрады, і ягоны прасветлены камп'ютэрам розум выбудаваў

матэматычны план помсты. А можа, прывід — фальклорна-пабытовая інсцэніроўка сытага Юрася Талочкі, які засумаваў ад маруднаплыннае будзённасці і, шукаючы вострых пачуццяў, верачы ў сваю беспакаранасць, зматэрыялізаваў ваяўнічага барона фон Гарта? Чорт яго ведае! Той самы чорт, які, пэўна, ствараў Зайцава — вялікароса і, адпаведна, п'яніцу. Бо гэты Зайцаў у алкагольным трансе, ачмурэўшы ад заняпаду ягонай сусветнай імперыі, можа нарабіць рознага глупства. Яшчэ ёсць Сурма з гіпертрафаваным самалюбствам і пыхай. Чалавек, які есць чорную ікру лыжкай, пэўна ж, уяўляе сябе баронам. Дый наша нядоўгая размова не дазваляе выкрасліць яго асобу са спіса падазроных. Генадзь Сурма, дарэчы, перастрэў мяне, калі я, правёўшы Яніну, вяртаўся ў гатэль. Ён неяк па-вучнёўску папрасіў прабачэння за танцы на рэстарацыйным стале. І я — а што зробіш? — дараваў. Ён, аказалася, даволі цікавы суразмоўца. Удзячны за дараванне, ён правёў мяне ў гатэль. Ягоная вусная аўтабіяграфія выглядае прыблізна наступным чынам... Сапежынец! Калі можна назваць сапежынцам чалавека, які жыве за два кіламетры ад мястэчка на другі бок Дзвіны. Жаданне вырвацца з нізкага берага на высокі было настолькі моцнае, што Генадзь, атрымаўшы залаты медаль у школе, падаўся ў сталічны інстытут замежных моў. Разам з ангельскай мовай свет адкрыўся для яго настолькі шырока, што звыклая мараль знікла і захапленні сэра Аскара Уайльда не выклікалі

супрацiўлення. Ягоны сусед па інтэрнаце трошкі інакш ставіўся да мужчынскага кахання і таму паведаміў пра нестандартныя паводзіны Генадзя Сурмы ў рэктарат.

Шчаслівы лёс і сувязі Генадзевага каханка дапамаглі Сурме пазбегнуць турэмнае камеры і сціпла, з тройкамі, атрымаць вышэйшую адукацыю. Размеркаванне, як і павінна было здарыцца, вярнула Генадзя на нізкі бераг Дзвіны, з якога ён выбіраўся раз на дзень, каб праводзіць заняткі па ангельскай і нямецкай мовах з сапежынскімі дзецьмі. Школьнікі любілі яго, бо Генадзь не трымаў іх у рамках школьнае праграмы, а чытаў уайльдаўскі «Партрэт Дарыяна Грэя» і экзатычныя навелы Рэдзьярда Кіплінга.

Не да ўсяго расказанага Сурмой я паставіўся з аднолькавым даверам. Пэўныя сумненні выклікала гісторыя пра тое, як яго выгналі са школы...

Гісторыя пра капліцу фон Гартаў

Адной з навязлівых ідэй настаўніка Генадзя Сурмы было стварэнне аматарскага англамоўнага тэатра. І, як кожны аматар, ён марыў паставіць шэкспіраўскага «Гамлета». Рэалізоўваць задуманае Сурма пачаў з таго, што, сабраўшы гурт школьнікаў, павёў іх на латгальскія курганы, на бераг Русалчынага возера, каб правесці чытанне, раздаць ролі і наладзіць першую рэпетыцыю.

Мерапрыемства трымалася ў вялікае таямніцы, бо Генадзь не хацеў, каб пра факультатыў

уведала школьнае начальства і замест Шэкспіра параіла разыграць дурнаватыя жарты Макаёнка. Сурме не хацелася смяяцца — ані першым, ані апошнім. І таму па нядзелях дзеці ішлі з розных канцоў не ў местачковы клуб, а на латгальскія курганы, дзе іх чакаў дзівакаваты настаўнік.

Паціху сабраўся рэквізіт, выцягнуты з куфэркаў і назбіраны па гарышчах. Нікога з акцёраў не засмучала, што дацкія магнаты і каралі ходзяць у крамных строях пачатку ХХ стагоддзя. Затрымка ўзнікла з-за адсутнасці чэрапа «небаракі Ёрыка», бо настаўніца біялогіі, сама старая і худая, як кабінетны шкілет, упарта не дазваляла выносіць са школы муляж.

Сурма пайшоў нават на тое, каб уласнаручна раскапаць два латгальскія курганы, але апроч вугальнае праслойкі, якая сведчыла пра трупаспальванне, нічога вартага не адшукалася.

Каб суцешыць любімага настаўніка, двое васьмікласнікаў вырашылі пазычыць чэрап у фамільным склепе фон Гартаў. Напярэдадні рэпетыцыі, у суботу з вечара, яны падаліся на могілкі, дзе цвікадзёрам і малатком збілі замок з капліцы. Спусціўшыся ў сутарэнні, яны пачалі дзяўбсці цынкавую труну... Раптам край скляпенняў заваліўся, і ўваход засыпала цагляным друзам. Падлеткі апынуліся ў цёмнай задушлівай пастцы.

Раніцой разам з дзецьмі-акцёрамі на Русалчына возера прыйшлі і бацькі зніклых падлеткаў.

На шчасце, трэці хлопчык, які меўся з сябрамі ісці на могілкі, не здолеў уцячы з дому — бацька прымусіў нацягваць плёнку на парнік. Ён і расказаў, дзе шукаць трупакапальнікаў.

Каля капліцы сабраўся натоўп. Ніхто не ведаў, як пачаць раскопкі, каб не нарабіць большай бяды.

Базыль Гладкевіч, замест таго каб, як сапраўдны дырэктар, узначаліць выратаванне, паляцеў у школу і ўласнаручна аддрукаваў загад аб звальненні Сурмы.

Іван Зайцаў паспрабаваў быў біцца з Генадзем, але атрымаў па носе і, ціха вылаяўшыся, сышоў з хаты.

Толькі Лазаркоўскі павёў сябе надзіва спакойна. Ён загадаў спыніць разграбанне друзу, бо капліца і так ледзь ліпела — у кожнае імгненне магла пахаваць пад сабою не толькі мумію рыжскай баранэсы, але і жывых дзяцей. Да іх Сымон дагукаўся праз вузкую вентыляцыйную шахту. Менавіта ён — Лазаркоўскі — і прапанаваў дзіўны шлях выратавання: з хаты аднаго з засыпаных падлеткаў прынеслі ката і запусцілі яго ў вентыляцыйную адтуліну, якую Сымон тут жа заткаў дзёранам. Пад зямлёю кот знайшоў свайго гаспадара і, кіруючыся незаўважнымі для чалавека праймамі і скразнякамі, вывеў падлеткаў падземным лазам у сапежынскі касцёл.

Здарэнне абышлося без ахвяраў, калі не лічыць Генадзя Сурму, які не паставіў любімага «Гамлета», а пайшоў працаваць рэстаранным

швейцарам, каб раз на тыдзень есці ікру з місы і запіваць яе шампанскім.

З таго часу Сурма люта ўзненавідзеў Зайцава і Гладкевіча, а да Лазаркоўскага пачаў ставіцца з павагаю.

18

У сапежынскай школе кабінет дырэктара ад кабінета фізікі быў адгароджаны зашклёнай па версе перагародкаю. Вядома, дырэктар мог знайсці сабе і лепшае месца, але ён з дзяцінства любіў просценькія прылады для лабараторных доследаў і дэманстрацый, якія хутчэй былі цыркавым рыштункам, чым навуковым абсталяваннем. На стэлажах стаялі чорныя эбанітавыя скрынкі гіганцкіх амперметраў і вальтметраў, індукцыйныя катушкі, кандэнсатары, электрастатычны генератар з вялікімі, як крылы ветрака, празрыстымі плексігласавымі дыскамі. А ў зашклёнай вітрыне красаваліся працёртыя да крыштальнага бляску наборы шкляных прызмаў і лінзаў.

Гаспадар кабінета, Базыль Гладкевіч, сядзеў за пісьмовым сталом у драўляным фатэлі і чытаў школьныя сачыненні. Гладкевіч лічыў сваім геніяльным вынаходніцтвам той факт, што кожную чвэрць ён задае напісаць вучням фантастычнае сачыненне. Умовы пісання штораз паўтараліся — дырэктар прапаноўваў вучням уявіць свет, у якім не дзейнічае пэўны фізічны закон. Да прыкладу:

ньютонаўскі яблык не падае долу, ці вада ў архімедавае ванне не ўздымаецца...

Гэтым разам Гладкевіч скасаваў закон трэння і цяпер ужо ў дзесятым сшытку чытаў пра стварэнне вечнага рухавіка.

— Ну, як рухаецца прагрэс? — зайшоў у кабінет-бакоўку Зміцер Хут.

— Не вашымі малітвамі, — Базыль тупым чырвоным алоўкам паставіў у сшытку «двойку». — Вось, здаецца, усё растлумачыш людзям, усё раскажаш, і замест таго, каб прыдумаць нешта сваё — перапісваюць падручнік. Я ім кажу: закону трэння няма, а яны пішуць — што ёсць. І калі з іх толькі людзі будуць? Відаць, ніколі! Суцэльная лянота і дэградацыя. Мы такімі не былі.

— Не ведаю, як вы, а я страшэнна не любіў пісьмовых заданняў і чыста выпадкова стаў журналістам. Проста ў маёй маці быў знаёмы, які дапамог паступіць на журналісцкі факультэт. Адзінае, што я любіў з журналісцкага рыштунку — фотаапарат. Дагэтуль нашу яго на шыі, не раўнуючы як афрыканец свой амулет. Але адарваў вас ад працы я трошкі з іншае нагоды. Мяне зацікавіла не зусім містычная навела пра капліцу сям'і Гартаў. Ці даводзілася вам чуць пра ваўкалака?

Гладкевіч насцярожыўся, баючыся, што ўсплыве зусім іншая гісторыя — пра выгнанне аматара ангельскіх п'ес спадара Сурмы. І таму спяшаючыся адказаў:

— Патрабую ў вучняў не прымаць пэўны закон фізікі, дзеля таго каб яны яго лепш зразумелі. Чарльза Дарвіна паважаю болей за папу рымскага. Мяркую, і вы будзеце бараніцца ад прывіда хутчэй рэвальверам, чым малітваю.

— Увесь Сапежын ведае пра мой рэвальвер? — Хут накруціў ручку электрастатычнага генератара, і паміж паліраванымі шарамі луснула маленечкая маланка.

— Страляеце, забаўляецеся — дарослы чалавек. Вас жа, пэўна, папярэджваў спадар Талочка, што не варта нахабна ўлазіць ў нашае сапежынскае жыццё. Хай яно не сталічнае, не такое яркае, як у Мінску, але і ў нас такія-сякія таямніцы і няпісаныя законы ёсць. Мы свой гонар маем.

Мяне ў дзяцінстве здзівіла: мой дзед, калі рабіў плот, які адгароджваў наш сад ад рэчкі, кожны лазовы дубец адразаў пад мерку, рабіў адной вышыні. А я запытаўся, нашто гэта рабіць, калі ўсё адно ніхто не ўбачыць. Ён адказаў: «Гэта бачу я. І не хачу, каб мне самому перад сабою было сорамна». Вось так і вы: пытаецеся пра розныя гісторыі і не бачыце, як абражаеце наш гонар. Вам здаецца, што ніхто не ведае пра рэвальвер, ніхто не заўважыў вашых узаемаадносін з Лідаю, а цяпер з Янінаю. Таму дам параду. Схадзіце і пакладзіце кветкі на магілу Лазаркоўскай, а потым ціхенька сядайце ў аўтобус і вяртайцеся дадому. А мы тут самі разбяромся з русалкамі і прывідамі, якія ўвесь час парушаюць законы біялогіі і фізікі.

— Адзіная слушная думка з усяго сказанага, — Хут зноў запусціў пластыкавыя дыскі генератара, і ломкая маланка адбілася ў шматлікіх прызмах і лінзах, — гэта прапанова наведаць могілкі.

— Мама ўсё ж такі дарма ўладкоўвала вас на журфак, — кінуў наўздагон Зміцеру дырэктар, які, відавочна, прывык пакідаць за сабою ў гэтым звышматэрыялістычным кабінеце апошняе слова.

19

Праз чырвоную неагатычную браму, а далей па брукаванай цэглай сцежцы Зміцер узняўся да капліцы фон Гартаў, дзверы якой былі закладзеныя цэглаю і замазаныя тынкам. На выбітых вокнах чарнелі тоўстыя каваныя краты. Каля капліцы курэлі дзве гурбы кляновага лісця. Блакітны дым завісаў над засыпанымі лістотаю крыжамі.

Хут з букетам белых вяргінь пайшоў уздоўж магіл, шукаючы Лідзіну. За высокімі стамбурамі густога малінніку і зжухлай крапівы ён згледзеў пляміну свежага белаватага жвіру.

Замест магілы перад Хутам была няроўная, у чалавечы рост яміна, на дне якое валяліся рэшткі раструшчанае труны. А поруч, прытуленыя да суседняе агароджы, стаяў смаліста-жоўты крыж з шыльдай «Лідзія Лазаркоўская». Зміцер шпурнуў кветкі ў дол.

— Я ж цябе, паскуда, папярэджваў, — прагучаў самаўпэўнены замагільны голас, і рука з кароткімі пальцамі схапіла Зміцера за плячо і падштурхнула да яміны.

Зямля пад чаравікамі Хута пасунулася долу. Ён рвануўся і пераскочыў на другі бок магілы.

— Я ж папярэджваў, каб цябе тут не было, — на гурбе свежага жвіру, шырока расставіўшы ногі ў афіцэрскіх ботах, стаяў Юрась Талочка. На ім быў надзеты вылінялы бушлат і фетравы капялюш з падкручанымі палямі. Юрась, не адводзячы позірку ад Хута, нагнуўся і выцягнуў з партфеля абрэзак гумовага гідраўлічнага шланга з металічным штуцэрам на канцы:

— Бач ты, не памыліўся. Так і ведаў — яшчэ прыйдзеш сюды. Куды труп падзеў?!

Нечакана спрытна следчы скочыў цераз дол і рэзнуў журналіста па шыі. Зміцер паваліўся, але паспеў выхапіць рэвальвер і стрэліць у Юрасёў твар.

Журналіста папярэдзілі, што газавая зброя не бярэ сабак — жывёла шалее і робіцца небяспечнай нават для гаспадара. Аднойчы на ўласным вопыце Хут пераканаўся ў моцы атрутнага газу, панюхаўшы рулю рэвальвера пасля стрэлу, — свет згарнуўся, не раўнуючы як у мех дудара, паўгадзіны не расплюшчваліся вочы. Нельга сказаць, што газ не ўзяў раскормленага следчага — маленькія свіныя вочы вырачыліся і наліліся крывёю, з носа пацякло, а ў кутках рота выступіла густая сліна. Талочка захрыпеў і, узняўшы абрэзак шланга, хіснуўся на Зміцера. Калі шланг рэзнуў па рэбрах,

Хут зрабіў адкрыццё: кожны рэвальвер можа быць кастэтам. Ён ударыў следчага рукаяткай у лоб, над пераноссем — капялюш з падкручанымі палямі паляцеў пад крыж Лазаркоўскай, а сытае цела Талочкі аб'ехала ў яміну.

Хут счакаў, покуль следчы апрытомнее і сядзе на дне яміны.

— Я мог бы закапаць цябе, і ўпэўнены, што нікому і ў голаў не прыйдзе шукаць пад крыжам Ліды Лазаркоўскай. А на тваё месца сядзе такі ж самы — сыты, нахабны і дурнаваты. Ён бы шукаў цябе, як ты шукаеш Будзько.

Талочка спакойна паглядзеў у вочы Хуту:

— Зазірні ў мой партфель, ці цэлая пляшка, а то я газеткай заткнуў — магла і выліцца.

На дне партфеля ляжала каламутна-белая бутэлька з папяровым коркам.

— Мо, і ты будзеш, пасля такіх размоў грэх не каўтнуць жывое вады?

На такіх, як Талочка, бойкі асаблівых слядоў не пакідаюць — адно чырванеў след ад рукаяці рэвальвера над пераноссем.

— Другім разам я абавязкова пакарыстаюся тваёй гасціннасцю і добразычлівасцю.

20

Па галоўнае сапежынскае вуліцы праехаў блакітны трактар з прычэпам, пад самае неба нагружаны снапамі лёну. На выбоінах прычэп

закалыхаўся, і колькі важкіх снапоў паляцела на растрэсканы асфальт. Да іх кінуліся дзеці, спрактыкавана паўскідалі здабычу на спіны і пацягнулі па хатах. Хут свіснуў злодзеям наўздагон, але нават самы меншы хлопчык хады не прыспешыў.

Зміцер прамінуў двухпавярховыя будынкі старога кляштара, у якім цяпер месцілася вучэльня будаўнікоў. Перад галоўным уваходам стаяў куртаты паясны помнічак муляру з кельмай. Ён быў густа заліты могілкавай малатковай фарбаю. Кляштарныя карпусы, у вокнах якіх мільгалі стрыжаныя патыліцы навучэнцаў і сінія халаты так званых майстроў-выкладчыкаў, падыходзілі пад самую касцельную агароджу.

Зміцер уважліва пачаў аглядаць прыкасцельны двор. На масіўных, прышрубаваных да цагляных муроў, чыгунных дошках журналіст прачытаў імёны ксяндзоў, чые казанні гучалі тут у мінулых стагоддзях. Пад доўгімі лацінскімі надпісамі зеўрылі глыбокімі вачніцамі маленькія ашчэраныя чарапы і скрыжоўваліся дробныя, памерам з курыныя, косткі. Ужо на пазелянелым ад цвілі тынку ў чырвоных кругах былі панамалёваны пяціканцовыя зоркі, а побач тая ж рука вывела нітрафарбай наступнае: «Хрысціянін — бойся! Сатана нарадзіўся! Люцыпар! Д’ябал! Вельзевул! Тут!»

«Панапісвалі сатаністы — наезжая набрыдзь», — падумаў Хут, але адразу злавіўся на тым, што і сам не тутэйшы.

Абыходзячы касцёл, каля апсіды Зміцер ледзь не наступіў на пляскаты высахлы труп пярэстага, як акунь, ката. Пад вадасцёкамі ў закутках чарнелі вітушкі ссохлага чалавечага гною. У арачных вокнах непрыемна лапаталі белыя языкі парнікавай плёнкі. Хут падышоў да забітага крыж-накрыж негабляванымі дошкамі галоўнага ўвахода. Вялікія цвікі забівалі, відаць па ўсім, сякераю і не вельмі трапнай рукою — вакол плешак дрэва было прымятае і пашчапанае. Хут паспрабаваў тузануць дошку, але трымалася яна мёртва — не зварухнуць. Ён вярнуўся да вакна і, падцягнуўшыся, узлез на карніз. І ледзь не паляцеў назад, бо краты былі адно прыхінуты да рамы і крышку прыкручаны да яе алюмініевым дротам, які давялося адкруціць, пэцкаючы рукі ў серабрыста-чорны метал.

У касцёле было надзіва светла. У цэнтральным нефе гурбіліся састаўленыя адна на адну вучнёўскія парты.

Засмечаным праходам, пераступаючы цераз збуцвелыя анучы і пачкі старых падручнікаў, Хут прайшоў да раскурочанага алтара, зробленага ў мінулым стагоддзі з дыкты і рэечак. Некалі чырвоны і залацісты, цяпер ён глядзеўся брудна-шэрым, нібыта парос мышынаю поўсцю.

Такі ж самы пыл ляжаў на парэнчах амбона, куды Зміцер узняўся пакручастымі вінтавымі сходамі. На дашчанай аблупленай падлозе ён убачыў свежыя сляды мужчынскіх чаравікаў. Было

відавочна, што тут не толькі хадзілі, але і даволі доўга стаялі.

На парэнчах цямнеў круглы след, нібыта ад донца кубка.

Стоячы на амбоне, Хут адчуў урачыстасць. Старыя чорныя парты прадумоўлівалі наяўнасць слухачоў, і Зміцеру захацелася ясным, упэўненым голасам працытаваць біблію. Хут гучна, на ўвесь касцёл, прамовіў: «Вы засудзілі, забілі справядлівага: ён не супраціўляўся вам». Недзе высока ўгары, там, дзе цямнелі круглыя, аблямаваныя алябастраваю ляпнінай адтуліны, з якіх некалі на ланцугах спускалі жырандолі, пачуўся спалоханы лопат крылаў і пасыпалася галубінае вуркатанне. Хут спусціўся ў цэнтральны неф і падышоў да таго месца, дзе чарнела незамытая кроў і змяілася тоўстая белая лінія — крэйдавы абрыс цела нябожчыцы.

Узняўшыся на хоры, Зміцер адчуў ніякаватасць. Ён зразумеў, што стаіць на тым самым месцы, дзе была пачвара: якраз перад ім зеўрыў пралом у балюстрадзе хораў, праз які Ліда прайшла ў свой апошні шлях. Хут, каб пазбавіцца навязлівага ўспаміну, пачаў уважліва шукаць сляды, але друз і рэшткі арганных трубаў складалі такі рэльеф, што немагчыма было знайсці нават дробнага напамінку пра здарэнне.

Паўз раскурочаны пульт са шчарбатай клавіятураю Хут прайшоў да вялікага арачнага вакна, з якога ступіў на пахіленыя рыштаванні. Збуцвелыя шэрыя дошкі насцілу непрыемна рыпнулі.

Менавіта па гэтых дошках і гэтым шляхам у той трагічны дзень знік сапежынскі прывід. У Зміцера з'явілася прадчуванне, што вось-вось ён дазнаецца, хто хаваецца за чорнымі акулярамі пачварнага барона, хто творыць у Сапежыне гвалт і забойства.

Хут вярнуўся на хоры і пачаў уздымацца на вежу. Ён ішоў па мяккіх ад галубінага памёту прыступках. Сходы рабіліся ўсё вузейшыя і нарэшце змяніліся драўлянымі драбінамі, што вялі на апошні ярус званіцы.

Паклаўшы руку на драўляны блок, на якім некалі разгойдваўся звон, Зміцер пачаў разглядаць сапежынскі краявід. Пляцоўку нішто не агароджвала, адно некалькі закручаных іржавых прэнтаў нагадвалі пра колішнія парэнчы. І нават лёгкі ветрык, здавалася, зможа садзьмуць чалавека.

Зміцер глядзеў долу, на хісткія пірамідальныя таполі, і яму падавалася, што хістаюцца не яны, а вежа; такое ж адчуванне з'яўляецца, калі з суседняга перона адпраўляецца цягнік і ты глядзіш на яго праз пыльнае вагоннае шкло.

Ведаючы з дзяцінства, што калі стаіш над стромаю, дык нельга глядзець пад ногі, бо іначай цябе можа зацягнуць у бездань, Хут перавёў позірк на пярэстыя аблокі. Яны сталіся над блакітным даляглядам і цьмяна адбіваліся ў спакойнай паверхні Русалчынага возера, пасярод зелянела выспа, на якой паміж дрэваў і хмызоў Зміцер убачыў вялікую круглую пляміну белага жвіру, а на ім чорны след вогнішча.

Хут раптам згадаў, як у дзяцінстве сам любіў хадзіць на рыбу, а там ноччу, паставіўшы донкі, пячы ў вуголлі маладую бульбу.

21

Яніна Сабалеўская нават не здзівілася, калі пад вечар да яе завітаў Хут. Яна папрасіла пачакаць у святліцы, а сама пайшла на кухню запарваць гарбату. У чаканні пачастунку Зміцер разглядаў калекцыю міні-кніжачак, што няроўным радком займалі палічку на этажэрцы; перад імі на вышыванай крыжыкам сурвэтцы стаяў тэлефон.

— Дзівіцеся, — Яніна паставіла на стол вялікі мельхіёравы паднос, на якім узвышаўся пamaляваны ў сінія пеўні пузаценькі чайнік. Побач сціпла стаяла міса з хатнім кменным печывам.

— У Сапежыне, як бачу, шмат хто мае схільнасць да калекцыяніравання.

— І сапраўды, гэта — цацкі. Вы не паверыце, я ані разу нават не бралася чытаць ніводную з гэтых кніжачак. Як лялькі — не людзі, так і гэтыя кнігі-ліліпуты немагчыма ўспрымаць усур'ёз. З іх можна скласці цацачную бібліятэку. Іх можна раскласці на стале, як карты. Паказаць гасцям. Усё, што заўгодна, але толькі не чытаць.

— А я часам люблю ўзяць у дарогу кніжачку кішэннага фармату. Бывае, ноччу ў гатэлі, каб адагнаць самоту, чытаю класічныя вершы — вядома, калі не тэлефануюць прывіды Баркулаба

фон Гарта і не прыходзяць следчыя кшталту Юрася Талочкі.

— Зміцер, сядайце, гарбата стыне. Частуйцеся печывам — я вынайшла свой рэцэпт: кітайская гарбата і печыва з сапежынскім кменам.

— Між іншым, вы ўжо даруйце, але ці не падкажаце мне... Хто з вашых чытачоў носіць з сабою бутэлечку з лекамі, трошкі большую за стограмовую чарку? Ведаеце, бываюць такія хваробы, калі трэба штогадзіну глынуць лекаў, а інакш можа ўзнікнуць непрыемны рэцыдыў.

— Быў у нас айцец Міхаіл, з рэдзенькай, як у мангола, барадою і зусім ужо азіяцкімі вочкамі. Дык у яго была астма. Ён нават калі са Святога пісання чытаў у царкве, то не выпускаў з рукі балончык з аэразолем, і таму ў храме пахла не мірам і ладанам, а эўкаліптам і пертусінам. Але, ведаеце, ён зрабіў кар'еру, напісаўшы некалькі даволі разумных прац. Яго запрасілі прачытаць некалькі лекцый па гісторыі расійскага праваслаўя ажно ў Грэцыю, у Афонскія манастыры. А больш нічога падобнага я не ўспомню.

Даруйце за цікаўнасць, але нашто вам пра гэта ведаць? Вы, мусіць, нешта ўбачылі каля Лідзінай магілы?.. У Сапежыне зноў гавораць, што гэта баронаў прывід раскапаў дол.

— Ды на магіле, калі і былі сляды, то іх затаптаў сваімі ботамі Талочка. Мяне зацікавіў след зусім у іншым месцы — у касцёле. На запыленых парэнчах амбона я бачыў адціснуты роўны кружок. Але што мог паставіць на амбоне забойца — я не ведаю.

— А вы ўпэўнены, дарагі мой спадар Хут, што на амбоне стаяў менавіта забойца? — Яніна падліла сабе гарбаты з круглавокага, размаляванага ў пеўні чайніка.

— Вядома не... Як можна быць упэўненым, калі навокал знікаюць і з'яўляюцца прымхі, калі нябожчыкі паўстаюць з магіл і сыходзяць у невядомых кірунках, пакідаючы ў растрыбушаных долах адно рэшткі трупа? Я, спадарыня Яніна, не ўпэўнены нават у тым, што вы ў адно цудоўнае імгненне не знікнеце з гэтай вось утульнае святліцы, абярнуўшыся ваўчыцаю-людажэркаю...

— Што вы кажаце, спадар Хут?! Мне робіцца страшна, так страшна, як дзяўчынцы ў чырвоным каптурыку, калі яна зразумела, што ў ложку замест роднай бабулі ляжыць драпежны воўк, — з гэтымі словамі Яніна ўстала і, абышоўшы стол, спынілася каля Зміцера, яе дагледжаная рука апусцілася на Хутаву галаву і пачала пяшчотна перабіраць валасы.

— Мне сапраўды страшна, — шаптала жанчына ў самае вуха каханага. — І толькі вы... Я веру ў гэта!.. Вы, мой любы рыцар, пераможаце д'ябла, знішчыце прывід Баркулаба фон Гарта... А мой страх расплывецца ў правінцыйным густым паветры, як расплываецца, рассейваецца і знікае туман пад промнямі сонца... А зараз мне ўсё яшчэ страшна, мне халодна і страшна... У мае сны вяртаецца акрываўлены Алег, у якога з вачніц тырчаць увагнаныя нажніцы. Ён блакітна-сінімі вуснамі просіць дапамогі, як просіць дапамогі і прывід Лізы

Лазаркоўскай. Яны прыходзяць да мяне кожнае апоўначы і гавораць, нібыта іхнія бессмяротныя душы трапілі ў пастку, з якой ім трэба вызваліцца... — Зміцер раптам заўважыў, што голас жанчыны змяніўся — з ласкавага шэпту зрабіўся нервовым і раздражнёным.

Хут прыхінуў да сябе расчуленую і перапалоханую начнымі кашмарамі Яніну. І тая, нечакана для самой сябе, расплакалася. І, пэўна, у рыданнях і ўзнікла яе неадольнае жаданне пяшчоты і ласкі. Яніна са Зміцерам зліліся ў паглынальным пацалунку, а потым і ў жорсткай, напоўненай рэзкімі, вуглаватымі рухамі страсці. Яна аддавалася яму ўся, з надзеяй утапіць у ласках жудасна сцюдзёны страх. А ён браў яе груба, каб зацвердзіць уласныя мужнасць і рашучасць. Толькі ў выніку блізкасць не прынесла жаданых палёгкі і радасці, але не было і расчаравання. Пасля кахання застаўся адно лёгенькі смутак. І каб яго прагнаць, Яніна спыталася ў Зміцера пра ягонае прозвішча...

— Не так даўно мне ў рукі трапілася кніга навел «Дамавікамерон», — пачаў Зміцер. — Адна з іх была прысвечана Хуту...

Навела XXXV з кнігі «Дамавікамерон», альбо Сапраўднае паданне пра Хута

Хут?

Увечары яго можна ўбачыць на небе, калі ён — вогненны чалавек-птах — ляціць. Калі за

ім чырвоны след застаецца, дык золата нясе гаспадару, а калі паска на небе сіняя — хлеб у ягоных руках.

Раней Хут па вёсках жыў, на гарышчах хаваўся. А цяпер і ў горад можа завітаць, не раўнуючы як той ястраб. Вельмі любіць Хут мастакоўскія мансарды.

Адзін жывапісец расказаў такую вось гісторыю...

Прыходжу ў майстэрню, а на маім няскончаным палатне надпіс... Нібыта якое неразумнае дзіця пазабаўлялася. Я апошні месяц працаваў над краявідам, хацелася напісаць імжу ў Верхнім горадзе, і ў мяне амаль атрымалася. Нават прахалодаю ад палатна павявала. А тут узялі дый прымалявалі над шарымі касцельнымі вежамі жоўтабрыдкае сонца з лупатымі вочкамі дый шырозным ротам. Яшчэ і надпіс зрабілі: «Занадта хмурна!!! Чмур!» Закранула мяне здарэнне, глыбока па сэрцы рэзнула, асабліва гэтае «Чмур». Я ўжо збіраўся пайсці паскардзіцца ў які пастарунак, але падумаў: можа знаёмыя мастакі няўдала пажартавалі. Бог з імі — вырашыў, і замазаў брыдкавокае сонца разам з надпісамі.

На другі дзень у мяне з лядоўні зніклі ўсе яйкі разам з брыкетам вяршковага масла. Прадуктаў было шкада меней за карціну, таму і паскардзіўся я не паліцыянтам, а суседу па мансардзе, старому разумнаму шрыфтавіку.

Ад шрыфтавіка і пачуў я першы раз імя Хут, і пачуў імя разам з парадаю спячы яечню-абарачню

і паклікаць пачвару наступным запрашэннем: «Хут, Хут, хадзі сюды, пачастунак ёсць — яечня, твая любімая абарачня!» Каб не крыўдзіць паважанага мастака, я паабяцаў так і зрабіць. А сам падумаў — звар'яцеў шрыфтавік на старасці год. Ён вар'ят, але і я не лепшы... Вярнуўся ў майстэрню, спёк сабе яечню і маракую — вось вазьму зараз і клікну Хута. А што будзе? Дый нічога не будзе. Хто пачуе? Ды ніхто! Паставіў я паніву з верашчакаю на стол і гукаю: «Хут, Хут, хадзі, ласачка, сюды...» Не паспеў дагаварыць, як расхінуліся дзверы на гарышча... Я ж там, на гарышчы, свае не лепшыя палотны хаваю, ну, і розны рыштунак, каб у майстэрні вальней дыхалася. Вось і дахаваўся, дадыхаўся, дагукаўся... Выходзіць з гарышча пачвара — чалавек не чалавек, птах не птах... Адразу і не скажаш, хто такі. Галава чалавечая, толькі замест носа тырчыць дзюба арліная. Рукі маленькія, як у карлікаў. А за плячыма крылы вісяць. Уся пастава спрэс пёрамі парослая. А замест ног — лапы пеўневыя, толькі вялікія, дый кіпцы не светлыя, а чорныя. Грабануў Хут лапаю па дашчанай падлозе, ажно трэскі пырснулі, і кажа: «Клікаў мяне?» — «Клікаў, — гавару, — клікаў». — «Яечнюабарачаньку абяцаў?» — «Абяцаў, — кажу, — абяцаў». А сам думаю: вось заб'ю зараз Хута за тое, што краявід мой спаскудзіў гнюсным надпісам, заб'ю і чучала зраблю. Во будзе чучала, усім чучалам чучала! Толькі чучаляр з мяне ніякі... Не паспеў пра тое падумаць, а Хут ужо яечню падмёў чыста і на гарышча клэпае. «Куда гэта вы, спадар

Хут?» — пытаюся. «Па справах трэба бегчы. А за пачастунак дзякуй». Зайшоў на гарышча і прычыніў за сабою дзверы. А я да стала падбег і ў пустую паніву зазірнуў. Сапраўды пустая, ні каліва не пакінуў. Звар'яцеў, сам пра сябе думаю, далібог, дах паехаў. І раптам заўважаю: манета залатая на стале ляжыць. Хапануў я манету і сышоў з майстэрні.

Праз тыдзень насмеліўся і паказаў яе ювеліру: той запэўніў, што самы сапраўдны царскі залаты чырвонец.

А цяпер у мяне з тае манеткі залатая ікла стаіць. Можаш зірнуць. Во!

А больш я Хута не бачыў, бо не клікаў, дзякуй Богу.

Вядома, мастакі — народ уражлівы, дый падмаляваць свет ярчэйшымі фарбамі любяць. У іх ад намаляванай імжы сапраўднай прахалодаю можа павяваць. Так што можна і сумнявацца ў праўдзівасці папярэдняга апавядання. Але пра таго ж Хута мне яшчэ і адзін селянін казаў, а сялянам я веру больш, бо ў іх з фантазіяй зусім кепска.

Было так... Адзін мужчына пачуў, як ягоная родная жонка гукае Хута: «Хут, Хут!.. Хадзі сюды! Дам табе яечаньку-абарачаньку з дзесяці яец!» А калі жонка сышла з гумна, паніву з верашчакаю на сячкарні пакінуўшы, дык мужчына той пачастунак і струмкаў за мілую душу. А Хут, пабачыўшы пустую паніву, раззлаваўся, бо падумаў — знарок з яго людзі здзекуюцца. А каб адпомсціць, падпаліў уночы і дом, і гумно таго

мужчыны. Усёй вёскаю пажар гасілі, але рады не далі, і гумно, і дом дымам пайшлі. Стаяў бедны пагарэлец пасярод двара і ўсё паверыць не мог, што з-за нейкай верашчакі Хут ягоны скарб дымам пусціў. Стаяў, глядзеў на галавешкі, як раптам вока зачапілася за старое драўлянае кола, што каля ганка каменнага нехта кінуў. «Вось жа ўсё агнём выкаціла, а гэтае кола хоць бы з аднаго боку полымя лізнула, дык не!» — падумаў пагарэлец, зазлаваў і выкінуў кола на суседскі гарод. Ён жа і ведаць не ведаў, што ягоны закляты вораг Хут у патрэсканае кола перакінуўся.

Дык вось пасля таго здарэння Хут прыжыўся у пагарэльцавага суседа. І за які год за простую штодзённую верашчаку Хут з таго суседа зрабіў самага багатага чалавека ў вёсцы, бо насіў яму і жыта, і золата.

Трэба Хута шанаваць, і калі паабяцаў яечню, дык будзь ласкавы, частуй.

Так вось было.

Вось і Хут!

Сам я таго Хута не бачыў, але і не клікаў ніколі, бо хто яго ведае — а раптам не спадабаюся, і ён кватэру маю разам з мэбляю агнём пусціць.

22

Іван Зайцаў жыў у чырвоным двухпавярховым дамку, якіх процьму набудавалі каля чыгуначных станцый пасля другой сусветнай вайны.

Адрас Зайцава Хут даведаўся ў дасведчанай адміністратаркі гатэля, але перад тым, як пайсці ў чарговыя госці, пераклаў свой «сміт-весан» з валізы ў кішэнь марынаркі.

У цёплым, прапахлым вільготным дрэвам і бульбаю калідоры Зміцеру давялося пачакаць, пакуль гаспадар выберацца з прыбіральні і адчыніць пабітыя шашалем дзверы. Ва унітазе яшчэ грымела вада, калі Хут, наставіўшы кароткую рулю ў абвіслы жывот Зайцава, прапанаваў яму прайсці ў ягоны пакойчык. Гаспадар правільна зразумеў ківок Хута і падаўся ў вузенькі пакойчык, абклееены салатавымі шпалерамі.

— Сядай, — загадаў Хут.

— Я не забіваў Ліду Лазаркоўскую, — з гэтым няхітрым прызнаннем Іван сеў на край незасланага ложка.

— І Будзько ты не забіваў? — Хут нетаропка прайшоў да стала, засыпанага вучнёўскімі сшыткамі, і стаў спінаю да вакна.

— Вядома, не! Нашто мне забіваць Будзько?! Я што, па-вашаму, вар’ят? І яшчэ Ліда... Я, дарэчы, каб вы ведалі, кахаў яе. Сапраўды! У выклятым Богам Сапежыне не было ніводнай жывой душы, акрамя яе. Каб я ведаў, хто забіў Ліду, дык сам бы, сваімі рукамі, без суда і следства задавіў бы пачвару, — Іван узняў на Хута пачырванелыя вочы.

— Гэта вы сур’ёзна, спадар Зайцаў? — Цёмны сілуэт пачаў павольна насоўвацца на збянтэжанага настаўніка.

— Калі хто з нас і жартуе, дык гэта вы, спадар Хут, з цацачным «сміт-весанам». І ніякі вы не супермен, так... звычайны журналіст, можа, нават крышку таленту маеце, — Зайцаў устаў з ложка і пайшоў да светлай бярозавай шафы. — Так што схавайце рулю: калі ёй і можна каго напалохаць, дык толькі бібліятэкарку, але і яна хутчэй зробіць выгляд, што спужалася, а будзе ўсё адно думаць пра ложак. Даруйце, калі пакрыўдзіў, ці калі нязграбна закрануў далікатныя сталічныя пачуцці. У правінцыі, ведаеце, у жывёлу ператвараешся, робішся бліжэй да яе вялікасці Прыроды. Але пра што гэта я?! Госць у доме, а я філасофствую без чаркі. Не па-руску атрымліваецца... Вы дазволіце, спадар Хут, прапанаваць вам кілішак?..

— Усё? Выказаўся, Ваня? — Зміцер узняў зброю, і руля аксамітна-чорнай зрэнкай глядзела ў Зайцавы грудзі.

Іван пасур'ёзнеў роўна настолькі, каб не паказаць, што чарговая хваля жаху паглынула душу. Зайцаў маўчаў, бо блазнаваць па другому колу не меў сілы.

— Ты не забіваў ні Будзько, ні Лазаркоўскую. Я гэта ведаю. Але ты здагадваешся, хто гэта мог зрабіць. Толькі ты, як і я, не маеш сур'ёзных доказаў. Правільна я разважаю?

Хут счакаў, пакуль Зайцаў асуджана прамовіць:

— Можа, й так...

— І я ведаю імя забойцы, толькі не магу зразумець матывацыі. Ну нашто Сымону Лазаркоўскаму забіваць любую жанчыну і нейкага нікчэмнага настаўніка?..

Зайцаў вельмі спакойна ўспрыняў абвінавачанні ў бок Сымона. Па ўсім было відаць, што ён згодны са словамі Хута, але наступнае пытанне прагучала ў вузкім захламленым пакойчыку знарочыста дый іранічна.

— Ваша несур'ёзнасць, спадар Зайцаў, не прыглушыць маю пільнасць, і рэвальвер я буду трымаць яшчэ больш упэўненай рукою. Вось так. А мізэрнасць маёй улікі толькі падкрэслівае пачварнасць учынкаў Сымона Лазаркоўскага... У касцёле, дзе забілі Ліду, я знайшоў на амбоне круглы след — нібыта нехта паставіў чарку на пыльны парапет, а потым забраў яе. Ведаеце, такі акуратны круглы след. Цэлую ноч я ламаў галаву над загадкаю, што можна пакласці на парапет, стоячы на амбоне. Я дайшоў да таго, што пачаў уяўляць сябе кожным са знаёмых мне сапежынцаў... Я ператварыўся на хвіліну нават у Івана Зайцава, у якога ў кішэні была бутэлька таннага віна: вядома, што ва ўяўленні каўтаць давялося з рыльца, а не з чаркі. Мяркую, астатнія пераўтварэнні вас не зацікавяць, акрамя апошняга, калі я зрабіўся Сымонам. Я стаяў на амбоне і чакаў... Ранішняе лёгкае святло залівала абрабаваны, раскіданы касцёльны інтэр'ер. Старыя парты... Вось тут мяне і працяла здагадка. Парты! Яны, простыя, старыя,

выкінутыя, прымусілі Сымона Лазаркоўскага механічным жэстам дастаць з кішэні гадзіннік — той вялікі, памерам ледзь не з бутэлечнае донца, і пакласці перад вачыма. Рэфлекс настаўніка, выпрацаваны за дзесяць гадоў працы. Упэўнены, калі спытаць у Лазаркоўскага, ці даставаў ён гадзіннік на амбоне ў касцёле святой Дзевы Марыі, дык ён можа і не згадаць гэтае драбязы. Як і вы можаце не верыць у праўдзівасць маёй версіі. Сапраўды, можаце, але не маеце на тое права, бо апошні мой аргумент — «сміт-весан».

Хут накіраваў рулю ў столь. Стрэл прагучаў пераканаўча.

— Вы — вар'ят, вам трэба лекавацца, — іронія знікла з інтанацыі Зайцава.

— Можа быць, але перад тым, як вашую прапанову засведчаць турэмныя доказы, некалькі сапежынцаў абзавядуцца дашчанымі касцюмамі. І адным з гэтых шчаслівых будзеце вы, спадар Зайцаў. І я не хацеў бы разгортваць тэму могілак.

— Што ад мяне патрабуецца?

— Няшмат. Зараз мы пойдзем да Сымона Лазаркоўскага, і вы абвінаваціце яго ў забойстве жонкі.

— А чаму вы абралі на гэтую ролю мяне?

— Бо вы кахалі Ліду... — пасля гэтых слоў Хут схаваў у кішэню важкі рэвальвер.

У двары Лазаркоўскіх на Хута і Зайцава вызвер'ыўся іклаты драпежнік, у жылах якога пераважала

воўчая, а не сабачая кроў. Вантробны рык напоўніў чыста падмецены, абсаджаны высокім жываплотам двор.

— Не сарвецца! — Зміцер супакоіў хутчэй сябе, чымсьці Івана. — З такога ланцуга і сам д'ябал не ўцёк бы.

— Не ведаю наконт д'ябла, але калі гэты цэрбер парве ланцуг, дык і нашы сцёгны з клубамі будуць бедныя... — Зайцаў на ўсялякі выпадак вярнуўся назад за надзейныя металічныя весніцы.

А тым часам Хут дастаў з кішэні рэвальвер і, наставіўшы ў звярыны голаў, стрэліў.

У ломкім, як сухое тонкае дрэўца, стрэле захрасла Іванава пытанне:

— Нашто?

— Я ніколі не належаў да партыі зялёных, а гэтая жывёліна, — Хут ткнуў наском чаравіка нежывога звера, — гадавалася не для забаўкі з дзецьмі.

— Усё адно, так нельга! Жывёла не мае дачынення да грахоў гаспадара...

— Можа і так, спрачацца няма часу. Але сабака стаяў на шляху да забойцы... Запомніце, спадар Зайцаў, Сымон Лазаркоўскі — забойца. І не просты, а пачварны.

З прабітага куляю сабачага лба цёмная, як верасьнёвы захад сонца, кроў цякла на выбрукаваную ладнымі камянямі сцяжыну.

З майстэрні, што стаяла ў канцы саду, выйшаў да нязваных наведвальнікаў сам гаспадар, Сымон

Лазаркоўскі. Доўгі скураны хвартух з вялікай накладною кішэнню на грудзях рабіў яго падобным да сапраўднага разумнага садоўніка, чыё жыццё нетаропка плыве праз квецень садоў. І нават сякач, якім крышаць свіням вараныя бульбу і буракі, глядзеўся натуральна.

— Хто з вас застрэліў майго сабаку? — Сымон спыніўся за колькі крокаў да выпручанае жывёлы.

— Я, — Хут скрывіў незадаволены твар, — я застрэліў сабаку і з яшчэ большым задавальненнем заб'ю цябе... Ты мусіць здагадаўся, за што мне так захацелася выпусціць твае мазгі на волю... Не здагадваешся? Вось як? — Хут навёў рэвальвер на Лазаркоўскага: — Тваім мазгам стала цесна пад жоўтым лысым чэрапам, і яны папрасілі зрабіць акуратную круглую адтуліну ў тваёй патыліцы... Але хопіць! Прысуд абвесціць твой калега Зайцаў. Калі ласка, Іван, заходзь у двор. Цэрбер больш не ўяўляе пагрозы клубам, заходзь і скажы, чаму мы ўзненавідзелі спадара Сымона...

У адрозненне ад Зміцера, Іван Зайцаў не меў той упэўненасці і веры ў правільнасці іх учынкаў. Стрэл у сабаку, хай і раз'юшанага, цалкам спаралізаваў ягоную волю. Калі што і хацелася Івану на той момант, дык кульнуць стаграмоўку самагонкі, а не казаць Лазаркоўскаму — ты вар'ят і забойца. Відавочным вар'ятам, на думку Зайцава, быў Хут, але зброя не дазваляе выказаць нават цвярозыя думкі ўслых. Таму Зайцаў

прычыніў за сабою весніцы і стаў паміж Зміцерам і Сымонам:

— Ты, Сымон, можаш яшчэ паспрабаваць апраўдацца, — пачаў Зайцаў, — але мы, я і Хут, маем неабвержныя доказы, што менавіта ты забіў Будзько і Ліду.

Іван спадзяваўся на тое, што Лазаркоўскі пачне абвяргаць абвінавачанні, і яму больш не давядзецца ўдаваць з сябе пракурора, але Сымон спакойна стаяў, абапіраючыся на доўгае дзяржальна секача. Таму Зайцаву давялося працягваць...

— Бібліятэкарка Яніна згодная расказаць перад усімі пра тое, як бачыла цябе ў сваім доме, калі ты загнаў нажніцы ў вуха Алега Будзько, а потым паклаў труп у яе ложак... І гэта не адзіны сведка тваіх злачынстваў. Адміністратарка з гатэля праходзіла праз могілкі якраз у той момант, калі на золку ты эксгумаваў цела ўласнай жонкі, — Іван пачаў ужо адчуваць асалоду ў гэтым хлуслівым спектаклі, у фарсе, разыграным дзеля аднаго чалавека — Сымона Лазаркоўскага: — Мы пакуль не ведаем, нашто табе спатрэбіўся жончын труп, але, упэўнены, хутка дазнаемся і пра гэта. Карацей, твая гісторыя, спадар Лазаркоўскі, — гэта звычайная паказка пра раўнівага мужа-раганосца, — з Івана пасыпаўся сухі смех, — раганосца, які, пераапрануўшыся ў прывіда Баркулаба фон Гарта, забіў спачатку каханка сваёй юрлівай Ліды, а потым і яе скінуў з касцельных хораў. Але, забі

мяне пярун, я не магу ўцяміць… Нашто пачвары, пры-віды, фон Гарты? Нашто табе, Лазаркоўскі, спатрэбіўся маскарад з чорнымі акулярамі і чорным берэтам? Ці ты баяўся, што твае ахвяры ўбачаць рогі, якія самі ж і наставілі на твой жоўты шышкаваты чэрап?.. — жорсткі смех зноў пасыпаўся з Івана. І ён ускінуў падбароддзе так, нібыта не хацеў, каб кавалачкі смеху выпадалі з шырока раскрытага рота.

І ў гэты момант войстрае лязо секача, вымаляваўшы ў паветры неверагодную фігуру, убілася ў Іванава горла. Высокае, дзесяцісантыметровае лязо ў форме лацінскае літары «S» дайшло аж да пазванкоў хрыбетніка. Іванавы рукі ўзляцелі ў паветра, нібыта хацелі схапіць Сымона, які вялізнымі скачкамі ўжо бег у бок майстэрні. Хут ускінуў рулю рэвальвера, і дагледжаны сад пачуў тры стрэлы.

Але ніводная куля не трапіла ў цэль. Забойца знік у садовых зарасцях. Хут кінуўся быў у пагоню, але, зрабіўшы два-тры крокі, спыніўся. Ён вяла вярнуўся да Зайцава. Той ляжаў на жухлаватай траве, з распаласаванага горла ўсё яшчэ цякла цёмная кроў. Твар у Івана быў белы, нібыта зацярушаны шэранню, нават валасы, што варушыліся пад лёгкім ветрыкам, былі сіваватыя. Усё казала на тое, што ніякай дапамогі Іван Зайцаў ужо ніколі не запатрабуе. Зміцер пераступіў акрываўлены сякач і пайшоў да ганка.

У доме Лазаркоўскага было дзіўнае паветра — прахалоднае і чыстае, нібыта крынічная вада.

І Зміцер падумаў, што Сымон, пэўна, ведаў сакрэт стварэння такога паветра, як ён ведаў таямніцу захоўвання гонты — змазаць тлушчам і прысадзіць мох. З прасторнае святліцы Хут перайшоў у пакой, абстаўлены зашклёнымі стэлажамі. Збор музычных інструментаў сустрэў нязванага журналіста варожа. Асабліва непрыемна было сутыкнуцца позіркам з вачыма-пратэзамі. Толькі на сантыменты і жахі ў Зміцера не было часу. Колькі імгненняў журналіст правёў у сумненнях — з чаго пачынаць вобыск. А потым упэўнена пацягнуў на сябе верхнюю шуфляду пісьмовага стала, на якім узвышалася мёртвая галава камп'ютэрнага манітора.

У шуфлядзе і знайшліся тлумачэнні сапежынскім трагедыям. Яны былі ў тоўстым скураным сшытку — дзённіку Сымона Лазаркоўскага...

23

Некаторыя ўрыўкі з дзённікавых запісаў настаўніка гісторыі Сымона Лазаркоўскага

...Нацыя ў небяспецы, яна можа загінуць, калі тэрмінова не пачаць прымаць належныя захады.

Першай і асноўнай небяспекай было і застаецца прыняцце нашай нацыяй самых розных рэлігій...

Хрысціянства ў розных ягоных канфесійных аблiччах, будызм і мусульманства раздзіраюць прыгожае цела нашае дзяржавы на дробныя стракатыя лахманы. На жаль, канстытуцыя з яе прымітыўным наборам абмежаванняў не дае грунту для духоўнага яднання. І як гэта ні сумна, а трэба засведчыць, што мы толькі распачалі стварэнне вялікага народа.

На чым можна згуртаваць наш свабодалюбівы паўнарод? На рэлігійным пачуцці, на старажытным разуменні космасу, якое нам пакінулі жыхары гэтых земляў.

І хай я буду спачатку самотны, і хай мяне зразумеюць адзінкі ці наогул ніхто не зразумее. Але я распачынаю адраджэнне вялікай рэлігіі прашчураў.

11.7.1977

...Чым болей я паглыбляюся ў напластаванні гісторыі, тым больш сучасным і актуальным здаецца светапогляд старажытнага чалавека.

Я ўжо не сумняваюся ў неабходнасці аднаўлення хоць бы аднаго капішча з поўным пантэонам славянскіх багоў — ад Перуна з Вялесам да дробнага Дамавіка і крылатага Хута...

7.11.1979

...Нарэшце я маю ўсё неабходнае, каб распачаць узвядзенне пантэона.

О, мой спадар Пярун! О, мой спадар Вялес! Клічу вас у сведкі. Клічу на дапамогу! Чакаю

бласлаўлення вашага. Чакаю знака ад вас! Бо ў ноч купальскую раскладу вогнішча на выспе і буду танчыць вакол яго. І дуда мая, зробленая з чорнага казла, загудзе ў цемрадзі, каб абудзіць вас. Каб паўсталі вы з нябыту і асвяцілі вогненнай знічкай першы дубовы слуп, з якога і пачнецца пабудова святога капішча.

20.6.1980

І быў знак мне... Упала чырвоная знічка з чорнага неба. І паска светлая, што мільганула ў люстэрку Русалчынага возера, паказала мне на тое месца, ад якога пачнецца дарога да капішча.

Дзякуй табе, мой слаўны Пярун. За ласку божую і за святы знак.

З купальскае ночы я стаў абраннікам багоў.

10.8.1980

...Няўжо наўкола адны невідушчыя? Няўжо не засталося ў маім народзе чулай душы, якая хоць бы на каліва зразумела маю пакуту? Няўжо вы, гаспадары мае, запатрабуеце першай ахвярнай крыві не з казляняці, а з чалавека?..

3.3.1990

І быў знак мне... Упала чорная знічка з неба сярод белага дня. І гатовы я да святое вайны, бо я меч божы, бо я слуга божы, бо ты адзіны ўладарыш мною, спадар Пярун.

3.3.1993

За першую ахвяру ў гонар Вялеса я абраў чалавека нікчэмнага і мізэрнага ў сутнасці сваёй, бо зямному — зямное. Уладару лясоў, палёў і балотаў я прынясу на алтар гліну, што толькі часова ў вобліку чалавечым...

Я забіў яго, ударыў нажніцамі, сталёвымі, вастрадзюбымі, у правае вуха, і кінуў цела нежывое ў ложак каханкі ягонай, і сачыў. Як і ведаў ад цябе, мой бог Вялес, не паклікала каханка сведак, а пацягнула цела ў бок возера, да святога капішча, хоць і не ведала пра яго.

Спраўдзіліся знакі нябесныя.

Узрасла вера мая.

Высачыў я шлях жанчыны. І забраў нябожчыка, каб перавезці на выспу, што пасярод Русалчынага возера.

На капішчы, перад стодам Вялеса, я выняў з цела сэрца і паклаў на ахвярны стол.

І сэрца маё злілося з сэрцам ахвярным, і сябе я аддаў ва ўладу вялікага Вялеса.

5.6.1993

Зноў быў знак... Вогненны слуп прайшоў над Сапежынам. Бачылі той слуп толькі жывёлы неразумныя ды і я, аддадзены сапраўдным багам на тутэйшых землях.

І тлумачу так знак божы... Сам Пярун запатрабаваў ахвяры. Спатрэбілася яму кроў чалавечая, каб адрадзіцца, уваскрэснуць, паўстаць і вярнуць сваё ўладарства над людам неразумным.

А ў ахвяру я павінен прынесці найдаражэйшае, найлюбае, найлепшае — каханую сваю, жонку сваю.

І хвіліны не было, каб засумняваўся я.

14.8.1993

Чуў, як б'ецца сэрца казляняці. Перад нажом маім. Чую цяпер, як трапечацца сэрца каханай у млосным прадчуванні пераходу ў свет да багоў, да Перуна, у завоблачныя прасторы.

15.8.1993

Уцякла, з'ехала... Пэўна, дапамогі шукаць. Але я — воін сіл зямных і нябесных, непераможны ў змаганні сваім. Можна забіць мяне, але перамагчы нельга.

Вернецца ластаўка ў гняздо сваё...

5.9.1993

Сполах дагнаў мяне на выспе, калі я схіліўся над каханай сваёй, каб дастаць сэрца яе і пакласці ў ахвярны агмень.

Я зусім не ўведаў страху, калі скінуў яе ў касцёле, не баяўся і раскопваць магілу і вымаць з труны ледзяное цела. І толькі на выспе, пасярод капішча заўважыў, якая белая мая любая жонка. Яна была такая светлая, што не заставалася аніякай надзеі на ўваскрашэнне гэтага цела.

Мая каханая была падобная да паламанае лялькі.

І жахнуўся я... І дастаў нож, і раскроіў грудзі, і вырваў сэрца, і кінуў яго ў агмень.

Узрадаваўся мой гаспадар, мой адзіны валадар, мой Пярун!

29.9.1993

Зміцер шпурнуў у шуфляду дзённік Лазаркоўскага. Яму хацелася як мага хутчэй пазбыцца ўсяго жахлівага наслання, што выплеснулася з белых аркушаў, спісаных чорнымі літаркамі. Але жахлівы прывід забойцы неадступна стаяў за спінаю ў Хута.

Дрыжачымі рукамі Зміцер Хут зноў узяў дзённік.

24

Другім разам у кабінет дырэктара школы Зміцер Хут увайшоў больш рашуча. І пакуль пераляканы Базыль Гладкевіч пакручваў у доўгіх пальцах свае акуляры «ровар», Зміцер паспеў сказаць наступнае:

— Цяпер мяне мала цікавяць нашыя былыя ўзаемаадносіны, бо здарылася яшчэ адна трагедыя — Лазаркоўскі секачом забіў Івана Зайцава. Калі я і Зайцаў абвінавацілі Сымона Лазаркоўскага ў забойстве ўласнай жонкі і настаўніка геаграфіі Алега Будзько, ён схапіў сякач і нанёс Івану смяротны ўдар. Я спрабаваў спыніць забойцу, але марна.

А цяпер, спадар Гладкевіч, я папрашу вас зрабіць дзве рэчы... Па-першае, дастаць мне маторную лодку, а па-другое, знайсці следчага Талочку

і паказаць яму труп Зайцава, што ляжыць на падворку ў Лазаркоўскіх. Побач з Зайцавым ляжыць і застрэлены сабака... Можаце сказаць Талочку, што сабаку застрэліў я, бо яно так і было.

Вы зразумелі мяне, спадар дырэктар?

— Вядома, вядома... Але нашто вам лодка? — Гладкевіч яўна сумняваўся ў праўдзівасці Хутавых слоў, але быў перакананы, што сапраўды здарылася нешта страшнае і непапраўнае. Голас у Гладкевіча звінеў, як намерзлая струна.

— Калі Талочка спытае пра мяне, дык скажыце, што я паплыў на Русалчын востраў выкопваць скарбы канцлера Лявона Сапегі.

— Прабачце, спадар Хут, але я адмаўляюся разумець вашу іронію ў гэтым выпадку!

— А я не разумею вашай замаруджанасці...

— Добра, я дам вам сваю лодку, толькі адкажыце спакойна на адно маё пытанне...

— Хутчэй, — раздражненне з'явілася на твары Хута.

— Чаму ён іх пазабіваў?

— Рэўнасць! Ён быў упэўнены, што і Зайцаў, і Будзько — каханкі ягонай Ліды.

— Цяпер усё ясна. Мая лодка адна з лепшых у Сапежыне, — пра лодку Гладкевіч заўважыў, сыходзячы са школьнага ганка.

— А ў каго самая лепшая? — Хут ведаў адказ, але хацеў спраўдзіць здагадку.

— У Сымона Лазаркоўскага.

Лодка ў Гладкевіча была зусім новая і дагледжаная, нездарма гаспадар так ёю ганарыўся.

Хут упэўнена ўладкаваўся на карме і запусціў магутны, але вельмі шумлівы рухавік. Белы нос лодкі нацэліўся на блакітны груд азёрнае выспы. Праз чвэрць гадзіны металічнае днішча ўзбілася на ўзбярэжны пясок. Хут няспешна накіраваўся ўглыб вострава. Ён чакаў, што ўбачыць нешта пачварнае — так яно і здарылася.

У самай сярэдзіне вострава была выкапана шырокая яміна, на сподзе якой ляжалі загорнутыя ў белае і ледзь прысыпаныя пяском два чалавечыя целы. Паміж трупамі стаяў, укленчыўшы, Сымон. І нябожчыкі, і забойца былі аблітыя бензінам. Побач з нябожчыкамі ляжалі і металічныя каністры. Цяжкі пах смерці лунаў над пясчаным долам, па краях якога ўзвышаліся драўляныя слупы з высечанымі на іх тварамі славянскіх багоў.

Сымон узняў над галавой свае вялізныя рукі.

Ён нібыта сабраўся прасіць паратунку...

І ў гэты момант полымя ахапіла яго.

Хут адхіснуўся ад яміны і падаўся назад.

Енк лютай жывёліны зліўся з шумам полымя і пераплавіўся ў выбух.

25

Трывожным чырвоным вокам палымнеў фоталіхтар у лабараторыі Зміцера Хута. У прывідным святле зніклі ўсе колеры, і краявід з сапежынскім касцёлам з жывапіснага ператвырыўся

ў графічны. Але Хут любіў такія пераўтварэнні. Любіў, калі сярод дня па ягоным жаданні настала ноч. Адну за адной ён апускаў карткі фотапаперы ў кювету з рэактывам. Пад бліскучым, нібыта добра выробленая скура, глянцам з'яўляліся чалавечыя твары, дрэвы, дамы — спыненае сапежынскае жыццё. Адны карткі Зміцер драўляным пінцэтам падносіў да пругкага струменя халоднае вады і перакідаў у кювету з фіксатарам, другія, на ягоны прыдзірлівы погляд, няўдалыя, адкладаў на ліст пластыку. Выявы на іх чарнелі, глянец згасаў, як луска вылаўленай рыбіны, здымкі ішлі плямамі і карабаціліся, скручваліся няроўнымі трубачкамі.

Хут запаліў цыгарэту і згасіў ліхтар. Маленькая жарынка асвятляла адно ягоныя пальцы. Вада з крана звонка біла ў дно кюветы. Запішчаў таймер. Хут вобмацкам падышоў да акна, расхінуў абклееныя чорнай аксамітнай паперай аканіцы, і пакой заліло рэдкае восеньскае святло. Пахмурна-імжысты кастрычніцкі дзень. Запырсканыя легкавікі, тралейбусы. Прахожыя хавалі твары за пачварнымі парасонамі. Пратэктары аўтамабіляў шапацелі ў плыткіх калюжынах. Вэлюм дажджу накрыў сталіцу...

Зміцер Хут расклаў фотаздымкі на палатнянай стужцы глянцавальніка: яны павольна запаўзалі пад люстраны гарачы барабан, у пакоі пахла парай і хімікатамі. З лёгкім патрэскваннем на празрысты пластык шчытка выпадалі гатовыя карткі.

Зміцер выйшаў з лабараторыі. Пафарбаваныя на шэрае сцены, мноства дзвярэй. У далёкім канцы калідора з'явілася жаночая постаць. Зміцер павярнуў выключальнік. Заміргалі, загулі пад высокаю столлю лямпы дзённага святла.

— Зміцер, — выгукнула на ўвесь калідор Яніна Сабалеўская, пазнаўшы Хута.

Яна пабегла, крокі гулка луналі ў пустым калідоры. Задыханая, яна спынілася перад Зміцерам і паставіла на падваконне сумку, ад якой патыхала вэнджаным салам, і палатняную торбу з яблыкамі, перакладзенымі саломай.

Хут глядзеў на жанчыну, на яе густа наплоеныя валасы, на сакаўную памаду вуснаў, на квяцістую хустку, што выбівалася з-пад каўняра паліто, на дарагія, пазалеташняе моды боты.

— Хадзем, Яніна. — Хут падхапіў валізы і занёс у лабараторыю.

— Яблыкі — табе, з майго саду. — Яніна прычыніла дзверы, ляснуў аўтаматычны замок. — Вой, я замкнула! — Сабалеўская не ведала, за які з трох замкоў узяцца.

— Яніна, я аддрукаваў сапежынскія здымкі, паглядзі. Ці ведаеш ты гэтага чалавека? — Зміцер паставіў торбу з яблыкамі на стол і падаў Сабалеўскай фотакартку з касцёлам: на цвінтары, удалечыні, стаяў мужчына ў доўгім плашчы, на твары паблісквалі цёмныя акуляры.

— Не ведаю. — Яніна пацiснула плячыма.

— Чаму не патэлефанавала, што завітаеш?

— Ты ж прыехаў да нас у Сапежын без званка.

Тарганулася клямка, затым у філёнгу далікатна пастукаліся. Яніна падхапілася, але Хут спыніў яе.

— Мы не будзем адчыняць, — яму раптам зрабілася сорамна за Сабалеўскую, ён не хацеў, каб хто пабачыў яго побач з правінцыйнай прыгажуняй.

— Няёмка, — Яніна, стараючыся чаго не зачапіць, падышла да насценнае вазы і ўзяла ў руку завязанае на вузел паўлінавае пёрка.

...Мужчына ў чорным плашчы і ў цёмных акулярах яшчэ раз пагрукаў у дзверы з шыльдачкай «Фоталабараторыя. Зміцер Хут», наслухаўся, пачуўшы Янінін шэпт, прыкрыў з'едлівую ўсмешку доўгім белым шалікам. У ягоных руках, зацягнутых у вузкія скураныя пальчаткі, бліснуў металічны грэбень з доўгім нагостраным дзяржальнам. Не здымаючы капелюша, мужчына паправіў сіваватыя валасы на скроні і павярнуўся да вакна...

— Нашто ты завязаў такую прыгажосць на вузел? — здзівілася бібліятэкарка.

— Каб не забыцца патэлефанаваць табе. Выбачай, але мушу адбегчыся на паўгадзіны. Пачакай мяне ў кавярні на рагу Гетманскай і Скарыны. Замовіш чаго на свой густ, — Хут сунуў разгубленай Яніне некалькі буйных банкнотаў.

Зніякавелая жанчына пайшла, не заўважыўшы каля вакна маўклівага наведвальніка ў чорным

плашчы. Хут расклаў на стале фотаздымкі. Раптам на іх лёг рэзка акрэслены цень, Зміцер ускінуў позірк і бязгучна вымавіў:

— Вы?..

Госць зрабіў крок насустрач гаспадару лабараторыі. Хут перахапіў ускінутую руку.

Пачуліся сухі смех і грукат. На калідор з лабараторыі выкаціўся чырвоны яблык, на ягоным баку трапяталася пад праймай ячневая саломіна з сапежынскага поля.

ЗМЕСТ

Літаратурна-мастацкае выданне

Глобус Адам